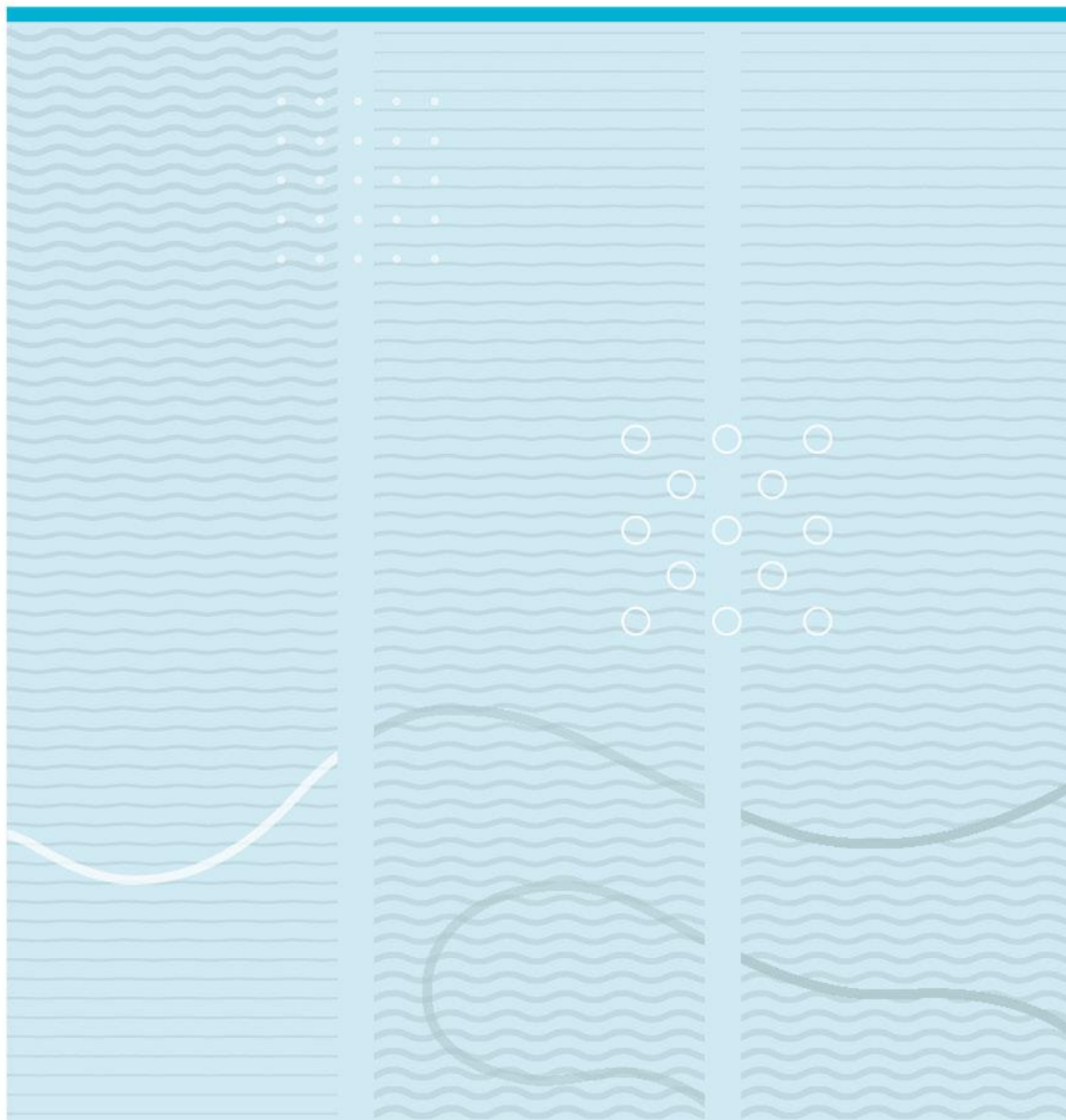

Andreas Skjeggerud Grinde

Telemarks beskyttere

En undersøkelse og kartlegging av jernalder knutepunkt og maktsentre i midtre Telemark

Universitetet i Sørøst-Norge
Fakultet for Handelshøyskolen
Institutt for økonomi, historie og samfunnsvitenskap
Postboks 235
3603 Kongsberg

<http://www.usn.no>

© 2023 Andreas Skjeggerud Grinde

Denne avhandlingen representerer 60 studiepoeng

Sammendrag

Denne avhandlingen er en kartlegging av de forskjellige knutepunktene i Midtre-Telemark med mål om å få et innblikk i de lokale samfunnene i jernalderen basert på de arkeologiske kildene vi har funnene. Konklusjonen er at Telemark har en rik jernalder historie, med mange haug miljøer og funnsamlinger spredt over hele fylket av interesse som kan undersøkes.

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	2
Innholdsfortegnelse	3
Forord.....	6
1. Introduksjon	7
1.1 Tema og Problemstilling	8
1.2 Kilde og metode	10
1.3 Definisjoner og avklaringer.....	14
1.3.1 Viking-.....	14
1.3.2 Jernalder.....	14
1.3.3 Midtre Telemark.....	15
1.3.4 Arkeologiske samlinger og type funn	16
1.3.5 Skillet mellom Maktsenter, knutepunkt og høvdingseter	18
1.3.6 Brynestein og Brynesteinhandelen fra Eidsborg	18
1.4 Forskningsstatus	19
2. Kontekstualisering: Telemark og verden	22
2.1 Det større bildet	23
2.1.1 Den geopolitiske sfæren.....	24
2.1.2 Den nordsjøiske handelen	25
2.2 Telemarks historie og rolle i vikingtiden	27
3. Norsjø område: Utkanten av Skien til Bø	30
3.1 Søndre delen av Norsjø	30
3.1.1 Østbredden, innseilingen til Skotfoss	31
3.1.2 Vestbredden, Hanes og Stokkan.....	34
3.1.3 Vestbredden, ved Mælum kirkested	38
3.1.4 Veien videre til Ulefoss	44
3.2 Ulefoss og Valebø	46
3.2.1 Holla Prestegård og Store Håtveit	48
3.2.2 Søve høyden	55
3.2.3 Romnes og Valebø.....	58
3.4 Nordre delen av Norsjø, Gvarv og Leikvam	62
3.4.1 Nes halvøya og Lindheim.....	63

3.4.2	Maktsentre i Gvarv? Håtveit og Gunnheim	67
3.4.3	Leikvam	73
3.5	Bø	81
3.5.1	Bø kirkested	81
3.5.2	Gåra	84
3.5.3	Forberg, Sønstebø og Oterholt	87
3.5.4	Hegna og Børte	95
3.6	Sammendrag: Småriket rundt Norsjø	101
4	Telemarkskanalen: Nome til Kviteseid (kvitseid vatnet – Flåvatn) (brynestein samling/transport punkt).....	105
4.1	Starten av Telemarkskanalen	105
4.1.1	Veien fra Ulefoss: Nome	105
4.1.2	Veien fra Ulefoss: Tyrivatn	108
4.1.3	Lunde og Kjeldal	112
4.2	Flåvatn	115
4.2.1	Flåbygd og østre Flåvatn	115
4.2.2	Røyrfjorden og Kilen	117
4.2.3	Fjågesund	118
4.3	Kviteseid	119
4.3.1	Fra Fjågesund til Kviteseid	119
4.3.2	Eidstod	122
4.3.3	Kviteseid gamle kirke og Tinghaugen	126
4.3.4	Samfunnet rundt Kviteseid	129
4.4	Nord for Kviteseid	134
4.4.1	Brunkeberg	134
4.4.2	Åsgrend	135
4.4.3	Dalen	138
4.4.4	Morgedal	140
4.5	Sammendrag: Langs sjø og dal	141
5.	Sammendrag og Konklusjon.....	144
6.	Litteratur	147

Forord

Avhandlingen er delt opp i flere deler og det vil i hoveddelen være mange bilder og tabeller imellom teksten. For kapittel 4 vil stilen endres noe på bakgrunn av et mye mindre kildegrunnlag hvor det ikke blir like viktig med tabeller for å holde oversikten.

Jeg ønsker å takke min veileder Bjørn Bandlien som hjalp meg å finne fram til temaet og har gitt mye gode tilbakemeldinger og tips gjennom arbeidet. Han satte meg også i kontakt med Ragnar Orten Lie, som kom med mange gode innsikter i oppstartfasen av oppgaven, samt kildearbeidet med Askeladden. Jeg vil også sende en takk til Vest-Telemark Museum som arrangerte Brynesteinsseminaret 2022, hvor jeg fikk en god introduksjon til den nyere forskningen og kom i kontakt med mange innen forskningsmiljøet. Arbeidet med å presisere problemstillingen var godt hjulpet av dette seminaret og samtalene jeg hadde med flere av deltakerne, inkludert Orten Lie. Til sist vil jeg også sende en stor takk til min samboer Kathrine Andersen som har hjulpet mye med å håndtere hverdagen utenfor arbeidet med avhandlingen, samt holde motivasjonen oppe og hjalp med korrekturlesning av avhandlingen underveis.

Sandefjord, 15. september 2023

Andreas Skjeggerud Grinde

1. Introduksjon

I 2020 ble fylkene Telemark og Vestfold sammenslått til Vestfold og Telemark fylke. Begge fylkene har lange og rike historier; Telemark er særlig kjent for sine middelalder kirker og mangfoldige bygde kulturer, men blir ofte overskygget når det kommer til vikingtid og før-middelalder av Vestfold, som har Kaupang, Borre og sine 3 vikingskipsfunn. Stylegar referer til en «glemt» vikingtid i Telemark, hvor funn fra Telemark ofte blir oversett i større sammenhenger¹. Dette er ikke et nytt fenomen, i Kaland's artikkel fra 1969 skrev hun «Et vanlig uttrykk man finner brukt (...): Østlandet «med eller uten Telemark»»².

Telemark er et grenseområde mellom Øst- og Vestlandet, med stor tilgang til flere av de viktigste utmarksressursene som myrmalm, brynestein og skog. Telemark ville dermed vært et svært attraktivt område i vikingtiden. Geografien og liten tilgang til dyrkbar jord førte derimot til relativt små og spredte bosetninger, som gjorde det vanskelig å kontrollere, og det er blitt foreslått at dette førte til at Telemark var svært selvstendig helt fram til nyere tid. I vikingtiden kan Telemark ha stått som et bindeledd mellom det vestnorske kongedømmet som vokste fram, og det mer danske dominerte Sør-Østlandet/Vestfold³. Høvdinger eller storbønder i Telemark kunne dermed ha knyttet nettverk både mot vest og øst mot Danmark, men kan samtidig ha stått i en unik selvstendig posisjon mellom kongerikene.

Telemarks store tilgang på utmarksressurser satt dem også i en særposisjon. Disse ressursene var svært viktig for blant annet produksjon og vedlikehold av redskaper for alt mellom gårdsarbeid til militære, da spesielt ovenfor danskene som selv ikke hadde naturlig tilgang til disse ressursene.⁴ Fra 760 og utover stammet omtrent 60% av brynestein funnet i Ribe fra enten Lade i Trøndelag eller Eidsborg i Telemark. Lade ser ut til å være hovedkilden til mesteparten av disse, men steiner fra Eidsborg øker jevnt utover og dominerer fra rundt 1000-tallet⁵

Telemarks vikingtidshistorie er dermed et svært interessant emne, men er likevel blitt i stor grad oversett.

Som et mulig bryte på dette har den nye fylkeskommunen som del av sin kulturstrategi og vikingtidssatsning, dannet Vikingveien. Vikingveien er et konsept som skal binde sammen

¹ Stylegar. 2022: s. 40-41

² Kaland. 1969: s. 70

³ Sigurdsson. 2017: s. 20-21

⁴ Sigurdsson, 2017: s. 25

⁵ Baug, I. et.al. 2018: s. 16-22

vikingtidslokaliteter, formidlingssteder, foreninger og lag gjennom stor-fylket fra Borre i øst og opp til Skinnarbu i vest. Målet er at publikum skal bli sendt på en historisk reise med formidling av kunnskap og opplevelser på en enhetlig og levende måte.⁶ Det ble derimot besluttet i 2022 at fylkene skal splittes igjen, så det blir spennende å se om konseptet overlever.

Denne avhandlingen kan sees i tråd med dette, hvor vi skal gjennomgå de arkeologiske funnene for å kartlegge lokale knutepunkter og mulige maktsentre i midtre Telemark, spesifikt i Norsjø regionen, og vestover gjennom Telemarkskanalen til Kviteseid. Dette er et område som i større grad kan være knyttet til handelen, med transport og nettverksbygging fremfor produksjon, som nok i større grad fant sted lengre inn i Telemark. En slik større gjennomgang av arkeologiske funn er blitt gjennomført tidligere, blant annet for øvre Telemark av Sigrid Hillern Hanssen Kaland i 1971⁷ og av Frank Refsdal i 2007 for kyststrøkene i Grenland⁸, men det er lite som har tatt for seg mellom-Telemark, og det er kommet nye funn og undersøkelser som ikke er satt inn i kontekst.

1.1 Tema og Problemstilling

I denne avhandlingen ønsker jeg å identifisere og kartlegge lokale knutepunkt, samt mulige maktsentre i jernalder Telemark, som videre kan åpne opp for videre undersøkelser og en større forståelse av de indre delene av Telemark, samt handelen og nettverkene her. I framtiden kan dette åpne for nye arenaer som kan inngå i Vikingveien-konseptet, men det er enda uvisst om konseptet kommer til å fortsette nå som fylkene blir splittet igjen. Utgangspunktet for dette søket vil fokusere på områdene langs handelsveiene med brynestein og jern fra indre Telemark og ut til kystområdene. Håpet er å finne et mønster av større og mindre stormenn/høvdinge som kunne ha beskyttet, organisert, eller fasilitert denne handelen. Jeg kommer til å fokusere på den siste halvdel av jernalderen, som man ofte deler inn i; romersk jernalder, folkevandringstid, merovingertid og vikingtid, før jernalderen blir avløst av middelalderen. Dette sammenfaller delvis med tidsrommet som høvdinge på Borre ser ut til å ha vært aktive, hvor den første Gildehallen kan være datert til omtrent 500 og den siste rundt 700, samt de første gravene rundt 100-tallet og fram til sekundærgraver i Skipshaugen, datert rundt 900.⁹

⁶ Orten Lie, 2022: s. 5

⁷ Hillern Hanssen Kaland, 1971

⁸ Refsdal, 2007

⁹ Leverkus 2020

For å få en oversikt over funnstedene og hvordan disse kan henge sammen i ett større nettverk, skal jeg også forsøke å lage et teoretisk nettverk ved bruk av en nettverksanalyse. Kjetil Loftsgarden har brukt dette tidligere for å visualisere jernutvinning og handelsnettverk ved Rauland og Møsstrand. Som Loftsgarden peker ut, er det noen metodiske problemer med dette, spesielt når man bruker arkeologiske kilder. Først og fremst er det et problem at sosiale relasjoner i liten grad blir gjenspeilet i de materielle funnene, samt at steder som er nøye gjennomført fremtrer mye klarere. Det er likevel en av de beste måtene å visualisere et slikt hypotetisk nettverk på en oversiktlig og ryddig måte.¹⁰

For modellen tar jeg utgangspunkt at de fleste samlinger av hauger tilhører en gård og en mulig lokal elite, enten om denne eliten er en rik bonde eller en høvding. Disse vil dermed være et potensielt lokalt maktsenter. I hvert område er det som regel flere potensielle maktsentre og knutepunkt, men det vil ofte være ett som skiller seg ut, enten om det er et nøytralt samlingspunkt, eller ett maktsenter som ser ut til å være noe opphevet i forhold til de andre.

Selve oppgaven er delt opp i 2 semi-geografiske regioner, Norsjø området og Telemarkskanalen. Disse to regionene er valgt ut fordi de på mange måter har samme funksjon innen handelsnettverket. Begge regionene er ikke direkte tilknyttet produksjon, som i større grad fant sted høyere opp i Telemark, med brynesteinen utenfor Eidsborg; og myrmalmen for jern, som er mer spredt rundt, men med større forekomster ved Møsstrand og Rauland. Samtidig er de begge mer eller mindre lokale nettverk, i motsetning til lengre sør ved kysten og Skiensområde, som kan ha hatt mer vidstrakt kontakt. I tillegg argumenterer Stylegar for to forskjellige gravkulturer i Telemark, som disse to regionene kan representere.¹¹ Norsjø-området har klare spor etter en mer sentral og mektig elite, og her ville mesteparten av handelen som gikk sørover til Skien eller Kaupang, ha gått gjennom. Rundt Telemarkskanalen derimot er og var det små og spredte bygder og gårder som nok var sterkt avhengige og knyttet til handelsrutene. Her er det funnet flere rike, men spredte enkeltfunn, og Stylegar ser det mer passende å tenke på: «Bønder som konkurrer seg imellom og med utenforstående om rang og status, (...) [istedenfor] tanker om stormenn og høvdinger.»¹²

¹⁰ Loftsgarden, 2011:s 64-65

¹¹ Stylegar, 2022: s. 47-53

¹² Stylegar, 2022: s. 52

1.2 Kilde og metode

Det er først og fremst arkeologiske kilder og Askeladden databasen jeg kommer til å basere meg på for denne avhandlingen.

Det er få litterære kilder som gir relevant innsikt for denne perioden, i Snorres kongesagaer er det først og fremst Roe den kvite, lendmann i Grenland som er fosterfar for Harald Grenske¹³, som blir nevnt. Frank Refsdal gjør en nøyere undersøkelse av de litterære kildene og har funnet at blant annet *Flatøybøkene* har flere navn og steder som kan trekkes tilbake til steder i Telemark¹⁴, og han gir en god kronologisk oversikt over disse personene.¹⁵ Her fremmer han blant annet en teori om at Kong Gotfred av Normannia/Danmark¹⁶ og Gudrød Veidekonge¹⁷ er samme personen og kan ha stammet fra Grenlands-område og ble muligens drept nær Brevik i dagens Bamble.¹⁸ En annen ting som er verdt å ta med seg er at disse skriftlige kildene i hovedsak er mye yngre enn tiden som vi snakker om, Snorre skriver på 1200-tallet og *flatøybøkene* ble nedskrevet nærmere 1400.

Kontinentale kilder, som de frankiske annalene er mer eller mindre samtids kilder, men hadde nok en snever innsikt i de mer regionale strukturene innad i Skandinavia. I tillegg er både sagaene og annalene fokusert på kongene og hva de foretar seg. Mindre og regionale maktsentre og makthavere var dermed av lite interesse for skriverne, med mindre de direkte affekterte eller fremmet kongene.

De litterære kildene kan nok gi et visst inntrykk av betydningen Telemark har hatt i den større skandinaviske verden, men har nok liten verdi for målet å skaffe en mer geografisk oversikt over hvor de lokale maktsentre og knutepunkt var. For eksempel å finne ut hvem som kan ha vært knyttet til disse stedene og hvem de hadde kontakt med, er en annen oppgave hvor disse litterære kildene er mer relevant. Dermed er det de arkeologiske kildene vi må benytte oss av for denne avhandlingen.

Det er en del metodiske bakdeler med å hovedsakelig basere seg på arkeologiske kilder. Først og fremst gir det svært liten innsikt i sosiale relasjoner, annet enn i de svært få tilfellene det er en gjenstand som kan direkte spores, som med de to nærmest identiske selehøvre beslagene funnet ved Borre og Hof i Vestfold.

¹³ Snorre, 1979: s. 115

¹⁴ Refstad, 2007: s. 12-15

¹⁵ Refstad, 2007: s. 23-49

¹⁶ Den danske kongen som blant annet grunnla Hedeby.

¹⁷ Faren til Olav Geirstadalv

¹⁸ Refstad, 2007: s. 27-28

For det andre kommer steder som er blitt grundigere gjennomløst veldig mye sterkere frem enn steder som er blitt mindre gjennomløst. I tillegg er det mange steder som kan ha hatt kontinuitet, som kan føre til at de arkeologiske kildene blir skjult eller ødelagt. Et eksempel på dette er gravhaugsområdet på Klyve mellom Skien og Porsgrunn, hvor et storhaugsmiljø med 4 hauger på opptil 40 meters diameter, er blitt gjort om til et boligområde. Det var enda 2 tilsvarende hauger på området, men de ble fjernet i tilknytning til byggingen av boligfeltet¹⁹. Dette har gjort det svært vanskelig å undersøke haugene og områdene rundt, og som med de 2 siste haugene kan mye ha blitt ødelagt.

Måten jeg bruker disse kildene på er å lete etter samlinger av arkeologisk funn. Det er naturlig at knutepunkter vil ha større aktivitet, og dermed tiltrekke seg flere mennesker, samt å ofte legge grunnlaget for en lokal elite, som igjen vil legge fra seg flere arkeologiske spor av forskjellige typer. Den tydeligste og største andelen av arkeologiske funn er for eksempel gravhauger, men man finner også løsfunn, kokegroper og stolpehull som alle kan gi oss historisk innsikt. Hauger og graver kan ofte være et tegn på en gård, et samlingssted og muligens en elite, mens kokegroper, stolpehull og andre løsfunn kan i tillegg være tegn på generell aktivitet. Hvis man ser disse sammen, kan det gi oss ett inntrykk av et sannsynlig knutepunkt. Viktigheten og størrelsen på knutepunktet må deretter tolkes blant annet utfra antall funn, størrelse på hauger, og variasjon i funnmaterialet.

Et klart knutepunkt må ha en lokal elite som kan sørge for sikkerhet, enten om det er én sterk høvding eller flere storbønder som sikrer området. Tegnene for en sterk lokal elite kan for eksempel være store gravhauger og høystatusfunn, som haller eller ornamenterte gjenstander, mens for storbønder vil det heller være flere samlinger av middelsstore hauger i et relativt nært område. En annen ting kan være bygdeborger eller varder, som kan være et tegn på et organisert forsvar for ett større område. Generelt er bygdeborger ansett til å tilhøre folkevandringstiden fremfor vikingtid, men kan være et tegn på et eldre knutepunkt.

Det er ikke alle steder hvor det arkeologiske materialet er dekkende for tidsperioden, så mange steder må vi også forholde oss til både eldre og nyere funnmateriale.

Nyere funnmateriale kan ofte vise til kontinuitet, for eksempel tyder mye på at kirker ofte ble reist over gamle kultsteder eller hov. Dette kan dokumenteres i Telemark hvor mange middelalder kirker er bygget på områder med flere og store gravhauger, som ved Holla kirke, Kviteseid gamle kirke²⁰

¹⁹ 1970 (reg.). Klyve østre (ID: 81189). i Askeladden database

²⁰ Dørum, 2014: s. 86-87

og Nes kirke. De offentlige kultstedene, eller hovene, var ofte tilknyttet høvdingsgårder eller tingsteder²¹, og er naturlige knutepunkter og maktsentre.

Eldre funnmateriale kan blant annet vise oss hvor tidligere aktivitet og knutepunkt har vært og vil nok ofte ha en viss fordel framfor nyere knutepunkt eller maktsentre ved å allerede være etablerte. Dersom det er både eldre og nyere funnmateriale kan det være et klart tegn på vedvarende kontinuitet.

Hvor tyngdepunktet blant funnene ligger kan også gi oss en liten pekepinn for å tidfeste. For eksempel et sted med mange eldre jernalder-funn, men med færre middelalder-funn, kan være ett eldre maktsenter som etter hvert mistet makten sin, mens et sted med få eller ingen eldre jernalder-funn, kan være et maktsenter som vokser frem og muligens overtar for ett eldre maktsenter.

Dette kan vi muligens se igjen ved Kviteseid og Eidstod, hvor det ved Eidstod er mange funn helt tilbake til steinalder og bronsealder men det er få nyere funn, i motsetning til Kviteseid, hvor det blir flere og flere funn utover siste halvdel av jernalderen og inn i middelalder. Her kan det se ut som Kviteseid tar over som det regionale knutepunktet.

For å finne disse samlingene har jeg brukt Askeladden databasen. Askeladden er en database som ble opprettet på starten av 70-tallet, hvor alle kulturminner og arkeologiske funn blir registrert i ett kart, med en beskrivelse. Dette er gjenstander eller lokasjoner som blir registrert av den offentlige forvaltningen i forbindelse med for eksempel veibygging eller arkeologiske undersøkelser. I tillegg blir mange funn rapportert inn fra publikum, som metalldetektorfunn og lignende. Selv om innrapporteringen er lovpålagt er det nok dessverre store mørketall når det kommer til innrapporterte funn, dette kan skyldes blant annet av; uvitenhet, frykt for store økonomiske byrder knyttet til fredning eller utgravinger, eller at folk ønsker å beholde funnene selv.

I Askeladden er det også stor variasjon i kvaliteten for dataen registrert. Beskrivelser, målinger og geografisk posisjoner er til tider mangelfulle eller misvisende. Dette kan nok skyldes at det er et stort antall offentlige forvaltere med forskjellige bakgrunner som gjør registreringen, og er blitt gjort gjennom flere generasjoner. I tillegg kan det være mangler i selve innrapporteringen, som feil GPS koordinater eller ukjente GPS systemer.

Som et eksempel har Orten Lie gjort en vurdering av registreringen for Gåra gravfelt og kirkested:

²¹ Sigurdsson, 20 : s. 126-130

«Lokaliteten er kun registrert som en flate, men det enkelte kulturminnet er ikke målt inn og markert i Askeladden. Beskrivelsen oppgir antallet gravhauger til fem en plass og til seks en annen.

I beskrivelsen av gravhaugene er diameter oppgitt til 5 – 20 meter. Kikk i Lidar tyder på at målene på de største haugene er for små. Den største haugen anslås på bakgrunn av Lidar til å være ca. 27-29 meter i diameter. Gravhaugene kan selvsagt være lagt på toppen av en naturlig haug, men det er behov for kontrollregistrering.

(...)

Kirkegårdsmuren eller steingard? som omgir kirkestedet, er ikke kartfestet og kirkegårdsmuren ligger i nord utenfor lokalitetens avgrensning.»²²

Og en kommentar angående storhauger generelt i Midt-Telemark:

«For flere storhauger er det behov for ny innmåling og beskrivelse, mange av de eldre registreringene har unøyaktig kartfesting og målene virker tatt på øyemål.»²³

Det er dermed klare baksider som en må være klare over når man bruker Askeladden. For å prøve å bøte på noe av dette har jeg ofte brukt LiDAR, slik Orten Lie også har gjort i dokumentet sitert ovenfor, for å dobbeltsjekke mål av flere større gravhauger, som er en av de få tingene som kan sjekkes fra kontoret.

LiDAR er en teknikk for å måle avstander ved hjelp av en laser, og hele Norge har blitt høydemålt i høy detalj ved bruk av denne teknikken. Denne målingen kan legges til som et kartoverlag i Askeladden og gjør det mulig å tydelig se høydeforskjeller på kartet. Baksiden er at det kan være vanskelig å lage et klart skille når høyde økningen er gradvis, for eksempel hvis en gravhaug står på en naturlig haug eller er blitt utpløyd. Det kan da bli vanskelig å skille hvor en gravhaug begynner og en naturlig haug eller jorde ender, noe som kan gjøre målene åpne for tolkning. Dette kan være noe tydeligere å skille i virkeligheten, og kan være en av årsakene til at noen LiDAR målinger og registreringer ikke samsvarer. LiDAR er likevel et godt verktøy som kan gi et anslag av størrelser på hauger og inntrykket de ville ha gitt i landskapet.

²² Orten Lie, 2022: s. 10

²³ Orten Lie, 2022: s. 35

1.3 Definisjoner og avklaringer

1.3.1 Viking-

Viking er et viktig ord å definere, for det er brukt på mange forskjellige måter. Mange bruker ordet generelt om mennesker fra Skandinavia rundt vikingtiden, dette reflekterer i liten grad samtiden.

Viking kunne bli brukt som et verb: Å dra i viking, som var det å dra på plyndringstokt. En viking eller vikinger var dermed ofte tilsvarende ordet pirater, og beskrev hovedsakelig mennesker som dro på plyndringstokt. I samtids kilder bruker man ofte: «dane», «northmen» eller lignende når man snakker om kongedømmer eller handelsmenn.

Mange bruker også ofte sammensatte ord synonymt med norrønt. Eksempelvis, vikingsamfunnet er ofte synonymt med det norrøne samfunnet, men den siste brukes også ofte for å beskrive det norske eller skandinaviske samfunnet i tidlig middelalder.

I denne avhandlingen skal jeg prøve å unngå å bruke disse ordene, men kan ende med å bruke ordet viking- slik man ofte har brukt det for å beskrive generelt om samfunnet og mennesker fra tidsperioden. Dette fordi det ofte blir brukt i kildene og for tidsinndelingene, samtidig som det ikke blir særlig relevant å skille mellom de som dro i viking og det generelle samfunnet.

1.3.2 Jernalder

Ofte deler man inn historien i tidsepoker og kategorier, som middelalder, vikingtid og bronsealder etc. Disse kategoriseringen kan noen ganger være relativt vilkårlig fordelt, men er løst basert på noen visse fellestrekk som skiller dem. For historie og arkeologi skiller man gjerne basert på materielle funn og/eller politiske forhold. Under er et eksempel basert på inndelingen som blir presentert av Claus Krag:

Tabell; 1-1 Inndeling av tidsepoker²⁴

Bronsealder	Ca. 1800 – 600 fvt.
Eldre Jernalder	Keltisk jernalder (600 fvt. - 0 vt.) Romersk jernalder (0 – ca. 400 vt.) Folkevandringstid (ca. 400 – ca. 550 vt.)
Yngre Jernalder	Merovingertid (ca. 550 – ca. 800 vt.)

²⁴ Basert på: Krag, C. 2009: Figur 1, s. 16

	Vikingtid (ca. 800 – ca. 1050 vt.)
[Middelalder]	

Jernalderen skilles fra bronsealderen først og fremst ved den materielle overgangen til jern, som var både sterkere og billigere enn bronsen som kom før. Dette gjorde at hele befolkningen fikk tilgang til nye og bedre redskaper, som førte til stor utvikling blant den generelle befolkningen og videre dannet nye politiske forhold. I Norge avløser man jernalderen med middelalderen i omtrent 1050, hvor man har et veletablert kristent, norsk kongedømme og enden av invasjoner og storskala plyndringstokt i England. Noen klassiske inndelinger bruker ofte spesifikke hendelser som; plyndringen av Lindisfarne i 793, som starten av vikingtiden. Og slutten av vikingtiden og starten på middelalderen med; Slaget på Stiklestad i 1030, som man ofte sa kristnet Norge, eller, slaget ved Stamford bridge i 1066, hvor Harald Hardråde faller og ender den siste vikinginvasjonen av England. Disse inndelingene stemmer bedre overens med den eldre måten å tenke på historie, med store hendelser og enkeltpersoner som årsak for endringer. Nyere inndelinger er ofte mer vage, fordi nøyaktig dateringer av slag er mer debattert, og man tar mer hensyn til mer langsomme kulturelle og strukturelle prosesser, med både kontinuitet og brudd mellom tidsepokene. Inndelingene er først og fremst hjelpemidler for å få en generell oversikt.

1.3.3 Midtre Telemark

Når jeg referer til større områder, som midtre Telemark eller Bø-området i denne avhandlingen, så er det som regel snakk om området funksjon fremfor de rent geografiske eller kommunale grenser. I tråd med dette ser jeg på Skien som et sted hvor varer ble forberedt til videre eksport til Nord-Europa, og et slags endepunkt i vikingtidens handel innenfor Telemark. Det kan være mer riktig at Kaupang var stedet varene ble videre eksportert fra, mens Skien ser ut til å ta over utover mot middelalderen etter at Kaupang forsvant rundt 900, men dette faller noe utenfor denne avhandlingen. I den motsatte enden har vi det jeg definerer som produksjonsområdene; som i fjellene rundt Eidsborg hvor man tar ut råbryner, forskjellige myrområder spredt i øvre Telemark, som ved Møsstrand, hvor man tar ut myrmalm for produksjon av jern, og Hardangervidda hvor det er jakt på blant annet reinsdyr for gevirer og skinn.

Midtre Telemark definerer jeg da som et lokalt transportområde, altså området mellom produksjonsområdene i Eidsborg og øvre Telemark, og eksporteringsområdene ved kysten, som Skien.

Som nevnt ovenfor kommer jeg hovedsakelig til å undersøke områdene rundt Norsjø, for så å følge vest innover Telemarkskanalen fram til Kviteseid. Disse områdene kan også vise eksempler på regionale forskjeller i vikingtids-Telemarks gravkultur, som Stylegar fremhever²⁵. Han viser til et mønster av forskjeller langs kystområdene i det historiske Grenlands området, som bygdene rundt Norsjø, og de mer innenlands områdene i øvre deler av Telemark, som vi blant annet kan se i områdene rundt Kviteseid.

1.3.4 Arkeologiske samlinger og type funn

Arkeologiske samlinger definerer jeg som en samling av flere arkeologiske funn i et begrenset geografisk område. De kan også sees i sammenheng med senere aktivitet, som for eksempel etablering av tidlige middelalder kirker.

For at en samling kan sees som et knutepunkt må det skilles fra utkanten med et større eller tettere antall funn, alternativt kan det være ett spesifikt område som skiller seg ut, med flere samlinger i nærheten. Et eksempel på dette siste er i Kviteseid hvor det er en ekstra stor haug i midten av den moderne bygda, mens det er flere små samlinger av gravhauger og funn i et klart definert område rundt.

Blant funn som kan trekkes inn blir gravhauger ganske sentralt, ettersom det er et klart flertall av gravhauger som er blitt registrert, samtidig som de kan klart stedfestes. Hauger kan ha hatt mange funksjoner som vi i dag ikke kan gjenkjenne. Først og fremst tenker de fleste på dem som graver, men de er nok også blitt brukt som landemerker, maktsymboler, samlingspunkter og i religiøse sammenhenger. Dagfinn Skre har fremmet en teori om å se gravhauger, særlig i nærheten av gårder som et slags skjøte. Familiene som kan knytte seg til haugene kunne dermed kreve retten til gården.²⁶ Samtidig er det mange som tolker de største haugene først og fremst som maktsymboler for å vise og konsolidere makten hos en øvre elite. Christina Leverkus har også argumentert for å se haugene som et kollektivt samarbeid mellom lokalbefolkningen, særlig som respons til en katastrofe.²⁷ Haugsamlinger kan ofte være tilknyttet en gård og maktsenter, og er av det mer interessante når det kommer til å indentifisere knutepunkts-gårder for en lokal elite. Enkeltstående hauger kan være mer vanskelige å tolke, det kan for eksempel være et merke for en spesifikk

²⁵ Stylegar 2022

²⁶ Skre, 1999

²⁷ Leverkus, 2022: s. 63-72

person eller hendelse som var viktig for lokalbefolkningen, og kunne nok ha fungert som et samlested eller ett landemerke.

Størrelsen på gravhaugen kan si oss noe om arbeidet som ligger bak, som igjen kan gi en viss pekepinn på tilgangen til ressurser og arbeidskraft for den som fikk haugen bygget. I avhandlingen har jeg kategorisert haugene utfra deres diameter, hvor hauger under 8-10 meter er sett på som små hauger, og hauger over 20 meter er store hauger. Små hauger kan ha blitt satt opp på mer vanlige familiegårder, men etter hvert som de blir større krever det mer og mer ressurser som blir et tegn på rikdom, makt og innflytelse. De største haugene er ofte sett på som monumentale gravhauger og er klare maktsymboler, de store haugene på Borre er mellom 30 og 45 meters diameter.

Ett av de klareste sporene man kan finne er stolpehull. Stolpehull er nedgravinger hvor bærebjelker for ett hus eller en hall var ankret i bakken. Disse kommer naturligvis ofte i samlinger som gjør det mulig å måle en omtrentlig størrelse på huset eller hallen. Når det kommer til haller kan man skille mellom langhus og gildehaller. Gildehaller var først og fremst festsaler og ble hovedsakelig brukt ved fest eller religiøse anledninger, og er klare maktsymboler. Langhus derimot var flerfunksjonelle, hvor man på en side brukte dem som boliger, og den andre siden som fjøs om vinteren. Disse kan være vanskelige å skille, men langhus vil ofte ha rester av denne flerfunksjonaliteten, som matlaging, husdyrdrift eller lignende.

Løs- og gravfunn er den neste typen funn, og inkluderer alle gjenstandsfunnene, med alt mellom beltespenner til jernklumper. Denne varierte gruppen kan vise til mye forskjellig, ved høy variasjon av funn kan det tyde på et bredt spekter av aktivitet i området, og er dermed et godt tegn på et knutepunkt. Videre kan man se på individuelle gjenstander, for eksempel vektlodd, som ble brukt for å måle vekten av betaling for varer, og kan dermed ofte tyde mot ett handelssted. Høystatus funn som ornamenterte spenner eller smykker kan tyde på en lokal elite. Våpenfunn kan også til en viss grad vise til en elite, men også en kriger, jeger, smed eller et slagområde. Ting som jernklumper og slag²⁸ er tegn på produksjon av jern eller redskaper, dette kan være knyttet til et større knutepunkts område, men det kan også være tilknyttet enkeltgårder som utnytter utmarken eller for en smed.

²⁸ Slagg: biprodukt av foredling av råmetall til bruksmetall.

1.3.5 Skillet mellom Maktsenter, knutepunkt og høvdingseter

Skillet mellom et knutepunkt og et maktsenter er til tider ganske flytende. For denne avhandlingen kommer jeg til å dele det slik at et maktsenter er en rikere samling med tilhørende hauger av et visst antall og størrelse, og vil være en bosetting for en lokal elite. Et rent knutepunkt derimot vil være sentralt for lokalsamfunnet, men ser ikke ut til å være tilknyttet en gård eller tilhørende hauger som kan tyde på et maktsenter. De fleste maktsentre vil være knutepunkt, men ikke alle knutepunkt er maktsentre.

De større maktsentrene kunne også ha vært høvdingseter, men som Sigurdsson påpeker kan disse være problematiske å definere. Dette er hovedsakelig knyttet til uklarhet rundt kontinuiteten.²⁹ Høvdingseter kunne ofte være noe flytende ettersom høvdingene ofte hadde mange gårder, samt det ustabile maktgrunnlaget i vikingsamfunnet vi skal se nærmere på i kapittel 2. Utover jernalderen ble det en konsolidering blant eliten, hvor det i starten var hundrevis eller tusener av små høvdinge og småkonger, samt 2 klare kongefamilier i Danmark og Sverige, mens det mot slutten blir færre og færre høvdinge og 3-4 kongefamilier. Kongene konsoliderte makten på bekostning av høvdingene, som førte til nedgangen av antall høvdinge, men ikke nødvendigvis individuelle høvdingers makt.³⁰

1.3.6 Brynestein og Brynesteinhandelen fra Eidsborg

Brynestein er en stein som er ideell for å slipe verktøy og lage en kvass egge på redskaper eller våpen, og var dermed en etteraktet handelsvare. Det er to typer brynestein; blautstein og hardstein. Blautstein har mindre forekomst og er vanskeligere å raffinere til et godt slipeverktøy. Blautstein ble dermed hovedsakelig brukt for gårdsredskaper og ble for det meste distribuert gjennom den lokale handelen. Hardstein derimot passet utmerket til sliping av våpen og ble hovedsakelig eksportert internasjonalt hvor det var stor etterspørsel.³¹

Funn av brynestein som kan spores tilbake til Eidsborg, er funnet i: Danmark, Sverige, Polen, England, Skottland, Island og trolig også på Newfoundland i Canada, i tillegg til store deler av Telemark.³² De eldste brynene som kan spores til Eidsborg er datert til første halvdel av 800-tallet i

²⁹ Sigurdsson, 2017: s. 143-145

³⁰ Sigurdsson, 2017: s. 12

³¹ Dørum, 2014: s. 69-70

³² Dørum, 2014: s. 70

Ribe, sammen med bryner fra blant annet Lade i Trøndelag. Gradvis tar bryner fra Eidsborg over og dominerer fra rundt 1000-tallet.³³ Brynesteinshandelen sammenfaller dermed godt med oppkomsten av Kaupang, som kan ha vært et viktig distribusjonssenter for brynene på 800-tallet, og ble gradvis del av langdistansehandelsnettverkene fra Kaupang og Ribe.³⁴

Dørum forklarer at brynesteinen ble hugget ut i flere lokale brudd i Eidsborgsområdet. Steinen ble så fraktet på slede i vinterstid ned til innsjøen Bandak ved et sted som het Lastein. Herifra ble brynene rodd nedover innsjøen til Roeid, og videre gjennom Straumene til Kvitseid og Kvitseidvatnet. Båtene fortsatte til Fjågsund, rundt Omfabergert til Flåvatn og fram til Satevje. Her måtte brynene gå over land til Grotevje. Her kunne man igjen laste om på båter som tok brynene ned Norsjø til Skottfoss, hvor man kunne enten laste om igjen og ta landeveien til Grøtvik og videre på Frierfjorden til Skien. Den andre veien gikk forbi fossen til Grøtsund og videre til Skien. Fra den siste halvdel av 900-tallet ser det ut som Skien var utgangspunktet for handelen videre ut i Europa, men på 800-tallet gikk brynene videre til Kaupang før de ble distribuert internasjonalt.³⁵

1.4 *Forskningsstatus*

Som nevnt har Telemarks vikingtidshistorie ofte blitt overskygget av nabofylket Vestfolds vikingtid. Dette betyr derimot ikke at Telemarks vikingtid er helt oversett. Generelt kan man dele det opp i noen temaer som har fått mest interesse: Enkeltstående arkeologiske funn, Jernvinner, handelen og Skiens oppkomst. Det ser ut til å ha vært en større interesse for spesielt arkeologiske undersøkelser i Telemark på 60-tallet, og mer generelt rundt 80-tallet. Det ser også ut til å ha vært ett oppsving av interesse de siste årene.

Opp igjennom tidene er det flere graver og hauger som er blitt utgravd, blant annet av forskjellige ukjente personer som: «buktaleren», som har gravd i flere hauger i kanalstrøkene rundt Nome og opp mot Kviteseid³⁶. Svenskehaugen ved Nes kirke er et annet eksempel, hvor lokal tradisjon sier at haugen er oppkalt etter noen ukjente svensker som en gang har gravd i haugen.³⁷

³³ Baug, I. et.al. 2018: s. 16-22

³⁴ Baug, 2022: s. 26

³⁵ Dørum, 2014: s. 70

³⁶ Eksempelvis: 1975 (reg.). Nordstrand (ID: 80181), ved Lunde. I Askeladden database.

³⁷ 1977 (reg.). Svenskehaugen (ID: 22883). i Askeladden database.

Det er også en del utgravninger av mer anerkjente arkeologer som Th. Winther som undersøkte og gravde i en del hauger rundt Norsjø³⁸, blant annet på Gåra i Bø, hvor det ser ut som at Nicholay Nicholaysen har fått «antagelig» kredit for undersøkelsen i Askeladden.³⁹ På 60-tallet sto Charlotte Blindheim bak en av de mer interessante undersøkelsene av rike smedgraver ved Morgedal, like ved Kviteseid.⁴⁰

For jernproduksjonen og jernvinnene har Irmelin Martens gjort mye tidligere arbeid, med blant annet mange arkeologiske undersøkelser fra 60-tallet og en bok om jernvinner på Møsstrand i 1988⁴¹, mens Kjetil Loftsgarden har tatt opp dette i nyere tid, som i *Jernonna* fra 2011⁴².

For handelen i Telemark, har blant annet Siri Myrvoll vært en viktig aktør, blant annet med sin artikkel fra 1986 som fokuserer på handelens rolle for oppkomsten av Skien⁴³. I tillegg har Håkon Livlands bok fra 1992, *Eidsborgbryner*⁴⁴ gitt mye innsikt i brynesteinshandlene spesifikt.

Når det kommer til større undersøkelser, ga blant annet Sigrid Hillern Hansen i 1971⁴⁵ en grundig oversikt av gravfunnene i øvre Telemark, mens Frank Refsdal i 2007 gjorde en dypere analyse av både arkeologiske og litterære kilder for de kystnære strøkene i Grenland⁴⁶.

Mye av denne tidligere forskningen er blitt samlet og gjengitt i det første bindet av *Telemarks historie*, utgitt i 2014 med Øystein Rian som redaktør.

I 2021 ble det første Eidsborgseminaret holdt på Vest-Telemark Museum i Eidsborg, og igjen i 2022, hvor også jeg deltok. Målet for seminarene er å samle de fremste forskerne på temaer rundt Eidsborgbryner for å presentere en forskningsstatus og sette historien i en større kontekst, og slik løfte temaet innen historieforskningen.⁴⁷ Dette førte så til utgivelsen av boka *Eidsborgbryne*, og er en samling av artikler basert på innleggene fra seminaret. Disse artiklene presenterer og undersøker, eller til tider etterspør, temaer som: Brynesteinsproduksjonen⁴⁸, regionale forskjeller innen gravskikk i øvre og nedre Telemark⁴⁹, danske kongers innblanding i brynesteinshandelen⁵⁰,

³⁸ Winther. 1881

³⁹ 1972 (reg.). Gåra (ID: 68746). i Askeladden database.

⁴⁰ Blindheim, 1963

⁴¹ Martens, 1988

⁴² Loftsgarden, 2011

⁴³ Myrvoll, 1986

⁴⁴ Livland, 1992

⁴⁵ Hillern Hansen, 1971

⁴⁶ Refsdal, 2007

⁴⁷ Loftsgarden & Rorgemoen, 2022. s. 8-9

⁴⁸ Baug, 2022

⁴⁹ Stylegar, 2022

⁵⁰ Bandlien, 2022

vikingtidens handelsnettverk i Vestfold og Telemark⁵¹ og jernvinnebygder i øvre Telemark⁵². I tillegg er det en oversikt over arbeidet med kartlegging og innsamling av eidsborgbryner⁵³. Arbeid med en tilsvarende bok er også i gang etter seminaret for høsten 2022. Det er planlagt minst ett seminar til i 2023, og det er veldig mulig at vi kommer til å se interessen for Telemarks historie øke fremover.

⁵¹ Pedersen, 2022

⁵² Loftsgarden, 2022

⁵³ Baldursdóttir 2022, Livland 2022

2. Kontekstualisering: Telemark og verden

Vikingtiden er perioden man kjenner best til når det kommer til skandinavisk jernalder, og er dermed linsen man ofte må bruke for å forstå flere andre deler av jernalderen også. Perioden får navnet sitt fra vikingtoktene, hovedsakelig til Storbritannia, Irland og det frankiske riket. Tidligere satte mange starten på perioden til 793 med angrepet på Lindisfarne i dagens Nord-England. Hvorfor vikingtoktene startet på dette tidspunktet er omdiskutert. Irene Baug m.fl. summerer diskusjonen med: Noen peker på at tilgangen til bruder var lav, som førte til at brudeprisen ble høyere. Dermed måtte unge menn dra ut på vikingtokt, for å sikre velstanden nødvendig for å skaffe seg en make, noe som igjen sikret allianser. Andre er mer generelle og peker på vikingtokt som en måte å skaffe seg generell sosial kapital, da gjennom hovedsakelig velstand og berømmelse. Et tredje punkt er på et kulturelt nivå, hvor starten på toktene kan knyttes mer til den norrøne religionen og kriger mentalitet i Skandinavia.⁵⁴

Baug anerkjenner at en kombinasjon av alle disse faktorene sannsynlig har spilt en rolle for starten av vikingtiden, men argumenterer videre for en nærere sammenheng med etableringen av mer permanente handelsplasser på 700- og 800-tallet, samt oppskalering av langdistanse handel som en viktig årsak til starten på vikingtoktene, og kan lettere tilknyttes til starten av vikingtoktene i både tid og rom. Langdistansehandelen ga tilgang både til sårbare transportører av velstand over de lange distansene, samt markeder hvor de kunne selge byttet sitt.⁵⁵

Leverkus gir oss også en oppsummering av et annet viktig bakteppe: Mye tyder på en krisetid rundt 600-tallet, forårsaket blant annet av den justinianske pesten, vulkanutbrudd og kulturelle endringer. Dette førte til nedgang i folketall og konsolidering av makt i flere deler av Europa. Dette ser mange som overgangen til merovingertid og yngre jernalder, og danner dermed et bakteppe for vikingtiden, hvor samfunnet begynner å stabilisere seg etter denne krisetiden.⁵⁶ Dette er noen av argumentene for at mange nå setter startpunktet for vikingtiden mer vagt til ca. 750.

⁵⁴ Baug, Et.Al., 2018: s. 2

⁵⁵ Baug, Et.Al., 2018: s. 2-3

⁵⁶ Leverkus, 2020: s. 11-12

2.1 *Det større bildet*

Vikingtidssamfunnet var et jordbrukssamfunn og gården var dermed sentralt, både økonomisk og kulturelt. Det var lite tilgang på mat utenom det man selv produserte på gården, så for de aller fleste besto dagliglivet først og fremst av matproduksjon. Variert tilgang på naturressurser gjorde at en viss spesialisering ble nødvendig, så noen drev mer fiske eller jernutvinning, for så å bytte til seg hva man ellers trengte⁵⁷. Det var først når tilgang på mat var sikret at man kunne tilbringe tiden sin til andre ting, som handel og plyndring. Konger, høvdinger og de rikeste av bøndene hadde ofte opptil flere gårder, hvor treller eller leilendinger drev den daglige driften av matproduksjon, som gjorde at de kunne fokusere på andre næringsveier, som å samle sosial kapital og knytte vennskapsbånd.⁵⁸

Vikingtidssamfunnet i Skandinavia var også et nettverkssamfunn, hvor hele samfunnet var knyttet sammen i et stort nettverk av «vennskap». Dette «vennskapet» var et politisk begrep og er mer likt en sosial kontrakt mellom aktørene med gjensidige forpliktelser. Enkelt sett besto disse forpliktelsene hovedsakelig om støtte og beskyttelse, og var grunnlaget for politisk makt. Disse båndene ble dannet og vedlikeholdt av gaver og støtte. Tilgang på gaver og å vise dette fram var viktig for å tiltrekke seg nye «venner» og ekspandere nettverkene sine.⁵⁹ Å organisere fester på gårdene var en ideell måte å gjøre dette på. Her kunne man vise fram hele rikdommen sin, gi gaver, knytte bånd og planlegge handel eller plyndringstokt. Samtidig hadde man da mange vitner som kunne spre historier om vertens generøsitet og mulighetene han gav til sine venner. Bordplassering, mat og drikke servert på disse festene var en måte å signalisere makt og status på, og kunne synliggjøre vennskapsbåndene⁶⁰, i tillegg til å kunne bli sett på som en gave for å opprettholde vennskapsbåndene. Sigurdsson presenterer en modell for tre typer fester eller gjestebud: Entreprenør-gjestebud, hvor alle deltar og utveksler gaver, dette danner ett felleskap som kan knytte nye kontakter i nettverket og i neste omgang brukes til å bygge opp lederens sosiale kapital og politiske makt. Patron-gjestebud, hvor bare lederen gir ut gaver og etablerer ett skille hvor lederen står over resten av gjestene. Den siste typen er bare for den sosiale eliten og markerer ett klart skille mellom aristokratiet og resten av folket.⁶¹ En annen type samling som kunne bli holdt på gårdene var bloting. Disse var religiøse samlinger hvor verten, ofte en høvding eller lignende, ledet

⁵⁷ Sigurdsson, 2017: s. 141

⁵⁸ Sigurdsson, 2017: s. 15, 100-105

⁵⁹ Sigurdsson, 2017: s. 12-14, 53-61

⁶⁰ Sigurdsson, 2017: s. 80-82

⁶¹ Sigurdsson, 2017: s. 84-85

ritualene. Verten ga offergaver til gudene og knyttet dermed vennskapsbånd med gudene og sikret støtte i hverdagen. Dette båndet mellom gudene og verten kunne bli overført til resten av hans venner, så verten ble et bindeledd mellom gudene og sine venner.⁶²

Vi kan dermed se at stort sett alle av samfunnets økonomiske, politiske og kulturelle funksjoner ble sterkt knyttet til gårdene, og sentrale gårder ble samfunnets maktsentre, både lokalt og regionalt.⁶³

2.1.1 Den geopolitiske sfæren

Kongeriket Danmark var allerede veletablert tidlig på 700-tallet og ga dem et fortrinn ovenfor resten av Skandinavia. Mange av de relativt små høvdingdømmene ble inkorporert under den danske kongemakten og gjorde Danmark til det største og mest folkerike av de nordiske landene.⁶⁴ Sigurdsson anslår at omtrent halvparten av befolkningen i Skandinavia var tilknyttet den danske kongemakten, og i en tid hvor makt og rikdom i stor grad var bestemt ut fra rå arbeidskraft og matvarer, ble Danmark nærmest en supermakt i Skandinavia.⁶⁵

Tradisjonelt legger man etableringen av det norske kongeriket til slaget ved Hafrsfjord, ofte lagt til 872. Slaget sto mellom Harald Hårfagre og en sannsynlig dansk ledet hær⁶⁶. Danskene kan ha forsøkt å hindre etableringen av en rival i Skandinavia, noe som kunne ha hindret flyten av handel og ressurser fra Norge, som jern og brynestein. De aller fleste er i dag enige i at kongeriket Hårfagre regjerte over ikke tilsvarende dagens Norge, men var i første omgang et vestnorsk kongerike basert fra kongsgårder på Jæren og Karmøy⁶⁷, og til tider alliert med Ladejarlene, som i stor grad kontrollerte Trøndelag og områdene nordover til Troms⁶⁸. Det vestnorske kongedømmet var i stor grad et forvokst høvdingdømme, og fundamentering av en mer institusjonell kongemakt ble lagt i hendene til Hårfagres sønn, Håkon Adalsteinsfostre, som la mesteparten av grunnlaget for middelalder kongeriket.⁶⁹

Kongemakten var derimot ikke en stabil faktor, særlig sårbart var det i overgangen mellom konger. Arveretten ga lik rettighet til alle ekte og uekte sønner av kongen, og det var dermed mange rivaler som kjempet om posisjonen. Maktgrunnlaget for både regjerende konger og kongsemner lå i vennskapsbåndene knyttet til lokale høvdinge. Hadde man ikke inntektene, eller de sviktet, kunne

⁶² Sigurdsson, 2017: s. 126-127

⁶³ Sigurdsson, 2017: s. 15-16

⁶⁴ Sigurdsson, 2017: s. 18-20

⁶⁵ Sigurdsson, 2017: s. 23

⁶⁶ Sigurdsson, 2017: s. 22

⁶⁷ Sigurdsson, 2017: s. 22

⁶⁸ Sigurdsson, 2017: s. 38, 45

⁶⁹ Sigurdsson, 2017: s. 37-38

man ikke opprettholde forpliktelsene sine med å gi gaver og holde gjestebud. Vennskapsbåndene kunne dermed ikke vedlikeholdes og hele maktgrunnlaget kunne forsvinne raskt.⁷⁰ De fleste høvdingen tenkte nok oftest mest på sin egen posisjon, og støttet dermed ofte den som ga dem en bedre posisjon med minst risiko. Om en konge eller arving viste svakhets tegn kunne høvdingene flokke til et mektigere kongsemne.⁷¹

Denne skjørheten kan eksemplifiseres med invasjonene av Norge mellom 954 og 961. Håkon Adalsteinsfostres nevøer invaderer Norge gjentatte ganger, støttet av danskene, og klarer til slutt å drepe Adalsteinsfostre og overta kongemakten rundt 961.⁷² Videre fører støtten gitt av danskene og tilknytningen til deres nettverk til en tid med dansk overherredømme i Norge.⁷³

Et annet eksempel fra Danmark, er hvordan Harald Blåtann sannsynligvis ble presset ut av kongemakten av sin egen sønn, Svein Tjugeskjegg, når hans popularitet begynte å synke.⁷⁴

Mange av faktorene var gjenspeilet på en mindre skala når man snakker om høvdingen istedenfor, men båndene mellom høvdingen og bønder var ofte sterkere enn mellom høvdingen og kongen.⁷⁵

2.1.2 Den nordsjøiske handelen

En av de viktige motivatorene for de geopolitiske avgjørelsene var sikring av varer og ressurser. Tilgangen på ressurser, eksotiske varer og økonomisk velstand var svært viktig for samfunnets elite, blant annet for å opprettholde vennskapsbåndene. Handel var en av de enkleste og minst risikable måtene å sikre denne tilgangen. Et eksempel på hvordan avgjørelsene ble motivert av sikringen av handel kan sees i 808, når Danmark angrep en slavisk handelsby. De bortførte handelsmennene og brukte dem til å grunnlegge Hedeby, en av 4 handelsbyer i Skandinavia fram til omtrent 950. De 3 andre byene var Birka, Ribe og Kaupang, de to sistnevnte også underlagt danskene. Her ble det hovedsakelig drevet fjernhandel med store deler av Europa, hvor importvarer som frankiske begre og bysantinske perler ble byttet mot lokale råvarer. Eliten drev handelen mot disse byene og skaffet seg inntekter og tilgang på disse varene.⁷⁶ Spor av denne handelen kan finnes helt tilbake til 400-tallet med import av romerske varer. Videre på midten av 500-tallet ser det ut som de østlige handelsrutene forsvinner, blant annet med områdene rundt Donau-elven som ble blokkert.

⁷⁰ Sigurdsson, 2017: s. 13

⁷¹ Sigurdsson, 2017: s. 26-27

⁷² Sigurdsson, 2017: s. 44-45

⁷³ Sigurdsson, 2017: s. 29-30

⁷⁴ Sigurdsson, 2017: s. 30-31

⁷⁵ Sigurdsson, 2017: s. 13

⁷⁶ Sigurdsson, 2017: s. 156-159

Handelen mot vest derimot besto, hovedsakelig med Friserne, som blir hovedkilden til import fram til midten av 700-tallet, når handelen med Baltikum og Balkan-områdene ser ut til å gjenoppta og mer permanente markeds plasser ble opprettet.⁷⁷ Før markeds plassene ble opprettet var nok langdistansehandel bare mulig for aristokratiet, som syns med funnene av hovedsakelig importerte glass og kobberlegeringer, som eliten kunne distribuere i nettverkene sine.⁷⁸

Siden Ribe og Hedeby ligger på hver sin side av fastlands Danmark, Birka øst i Sverige og Kaupang i dagens Vestfold, var det bare en liten andel av befolkningen som ville ha hatt tilgang til disse markedene. Hvordan fikk for eksempel en dansk innenlands bonde tak i jern? Dette skjedde nok på mindre sesongbaserte markeder, for eksempel i forbindelse med et ting, eller blot, hvor større deler av lokal befolkningen ble samlet. Høvdinger og kanskje noen velstående menn kunne få tilgang til ressursene i handelsbyene gjennom nettverkene sine, eller ved å reise ditt personlig.

Det kan også ha vært dannet felag blant lokale kjøpmenn som kan ha gått sammen for å dekke utgiftene og risikoen av langdistansehandelen og solgte varene videre på de lokale markedene.⁷⁹

Mynter og sølv har ikke vært særlig utbredt under vikingtiden, så det er nok hovedsakelig vært byttehandel, hvor for eksempel; en bonde bytter et overskudd av kjøtt mot en annen bondes korn eller jern.⁸⁰

En viktig forutsetning for handel er sikkerhet og forutsigbarhet, dette er nok det viktigste punktet kongemakten og høvdinger kunne tilby, som handelsmennene dermed måtte betale for.⁸¹ De fleste av de lokale handels plassene var ustabile, noe som kan ha sammenheng med den vekslende maktstrukturen mellom lokale høvdinger og sikkerheten de dermed kunne tilby, mens under de sterke periodene av den danske kongemakten kunne det bli mulig å grunnlegge mer permanente handelsbyer. Ting og religiøse sammenkomster samlet lokalbefolkningen og ga i seg selv en forutsigbarhet og sikkerhet for handelen, og lokale sesongbaserte markeder kan ofte ha blitt arrangert i sammenfall med disse.⁸²

⁷⁷ Baug, et. al., 2018: s. 5

⁷⁸ Baug, et. al., 2018: s. 6

⁷⁹ Sigurdsson, 2017: s. 158-159

⁸⁰ Sigurdsson, 2017: s. 160-161

⁸¹ Sigurdsson, 2017: s. 158, 160

⁸² Sigurdsson, 2017: s. 155

2.2 *Telemarks historie og rolle i vikingtiden*

Det er spor av høvdinge allerede i bronsealder i Skiens området, blant annet ved Gjerpen. Disse høvdingene har trolig blant annet byttet til seg skinn og gevirer fra fangstfolk høyere i Telemark og på Hardangervidda, og videre handlet med storhøvdinge i Danmark og Sverige.⁸³ Når jernet dukker opp i større omfang rundt 200 fvt. førte det til bedre utnyttelse av jorda og at mer permanente gårdsbruk ble etablert. Dette førte videre til befolkningsøkning og høyere befolkningstetthet, mens den sosiale eliten ble sterkere og mer permanent. I romertiden er det flere rike status funn, som bronsekjeller i Vinje fra omtrent 300, fingerring i Gjerpen og etterligninger av romerske gullmedaljonger i Sauherad.⁸⁴ Sannsynligvis under folkevandringstiden, ble småriket Grenland etablert rundt Norsjø-området.⁸⁵ Hovedsetet for dette riket er blitt foreslått til å ligge ved Bjørntvedt og Klyve ved Skien.⁸⁶ Det er også på dette tidspunktet blitt etablert bygdeborger som omkranser hele Norsjø-området og ned mot kysten, som kunne gi oversikt og sikkerhet til hele riket og hoved ferdselsårene.⁸⁷

Tilgangen på jern i øvre deler av Telemark ser ut til å ha drevet ekspansjon innover dalområdene, hvor mange nye gårder blir grunnlagt i perioden 300-550 vt.⁸⁸ Dette er funnet ved c14 dateringer av noen spesifikke gårder⁸⁹, men også av gårdsnavn analyser, hvor gårdsnavn kan grupperes i typer som kan omtrentlig tidfestes⁹⁰. I nedre del av Telemark er alle navnetypene representert, mens de eldre navnetypene, hovedsakelig tilknyttet tiden før 400, er stort sett fraværende i fjell og dal bygdene høyere opp i Telemark, samtidig som det er et stort antall gårdsnavn av de yngre typene. Totalt er det omtrent 140 gårder med den yngste formen, mens det til sammen er omtrent 85 gårder med to av de eldre formene⁹¹.

⁸³ Dørum, 2014: s. 36-37

⁸⁴ Dørum, 2014: s. 51-52

⁸⁵ Dørum *, 2014: s. 37-38

⁸⁶ Dørum, 2014: s. 56

⁸⁷ Dørum, 2014: s. 54-56

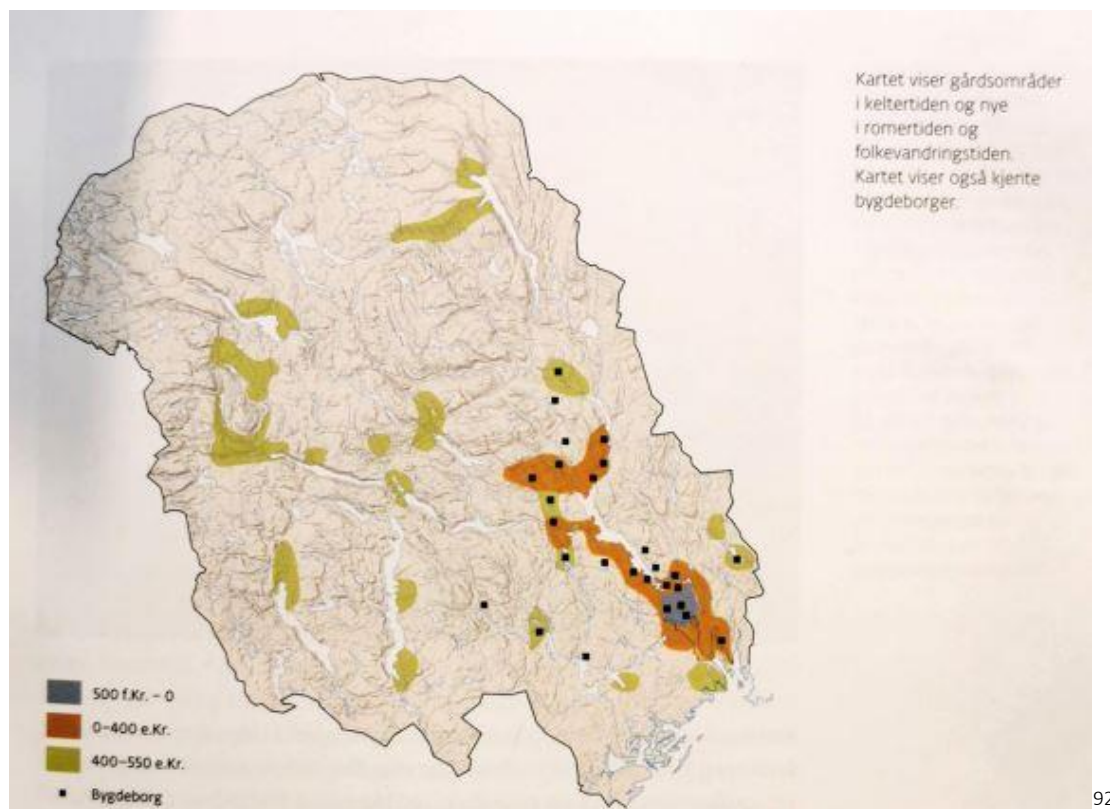
⁸⁸ Dørum, 2014: s. 39, 41

⁸⁹ Dørum, 2014: s. 38

⁹⁰ Dørum. 2014: s. 41-42

⁹¹ Dørum, 2014: s. 42-44

Figur 1.1: **Blabla**

92

Når vi så nærmer oss vikingtiden skjer det et skifte, hvor det blir en nedgang i sentrale jordbruksområder, men økning i fjell og dal strøkene. Det blir blant annet langt flere våpenfunn i øvre deler av Telemark fremfor i Grenlands-området. Årsaken til dette skiftet knytter mange til en krisetid på 600-tallet med blant annet klimaendringer og epidemier, mens andre knytter det til en mer stabil maktkonsentrasjon og bosetningsintensivering innen allerede etablerte områder, og dermed færre, men større gårder.⁹³ Det siste er også belagt med tolkning av flere nye gårder fra denne tiden som satellitt gårder koblet til større sentralgårder⁹⁴.

Intensivert og bedre utnyttelse av utmarksressursene gjorde også levekårene i fjell og dalbygdene bedre. På 600-700-tallet ble jernframstillingen mer fleksibelt med nye metoder for kullframstilling som gjorde det lettere å inkorporere jernframstilling i den vanlige gårdsdriften.⁹⁵ I tillegg vokser brynesteinshandelen fram i første halvdel av 800-tallet, muligens i sammenheng med oppkomsten av Kaupang.⁹⁶

⁹² Utklipp fra Dørum, 2014: s. 45. viser en oversikt over når de forskjellige gårdsnavnene spredte seg i Telemark.

⁹³ Dørum, 2014: s. 62

⁹⁴ Dørum, 2014: s. 64

⁹⁵ Loftsgaarden, 2022: s. 101

⁹⁶ Baug, 2022: s. 26

Det er videre foreslått at det vokste fram en elite i dalbygdene, som Tinn, som tilknyttet seg fjellbygdene, som Møsstrand med stor jernproduksjon. Høvdingene fikk dermed stor tilgang til jern⁹⁷, som de blant annet kunne frakte og selge i nedre deler av Telemark, og bøndene i fjellstrøkene fikk til gjengjeld beskyttelse og et marked hvor de kunne bytte til seg det de trengte, samt tilgang på ekstra arbeidskraft.

Rundt år 1000 begynner sporene av Skien som by å ta form. Her kunne varene fra øvre Telemark bli solgt videre, brynesteinen og fangstprodukter ser ut til å ha vært særlig avgjørende⁹⁸, og kunne ta over rollen etterlatt etter Kaupang forsvinner på starten av 900-tallet. Innenlands-områdene i Telemark blir mer spesialisert for produksjon av utmarksressurser, mens Skiens-område utviklet seg til ett eksportsområde. Fra midten av 700-tallet består omtrent 60% av brynesteiner i Ribe av stein fra Norge, hovedsakelig fra Lade i Trøndelag, men Eidsborgbrynene øker jevnt fra starten av 800-tallet og dominerer handelen fra 1000-tallet og utover.⁹⁹

⁹⁷ Dørum, 2014: s. 64-67

⁹⁸ Dørum, 2014: s. 72-75. Myrvoll, 1985: s. 178-179

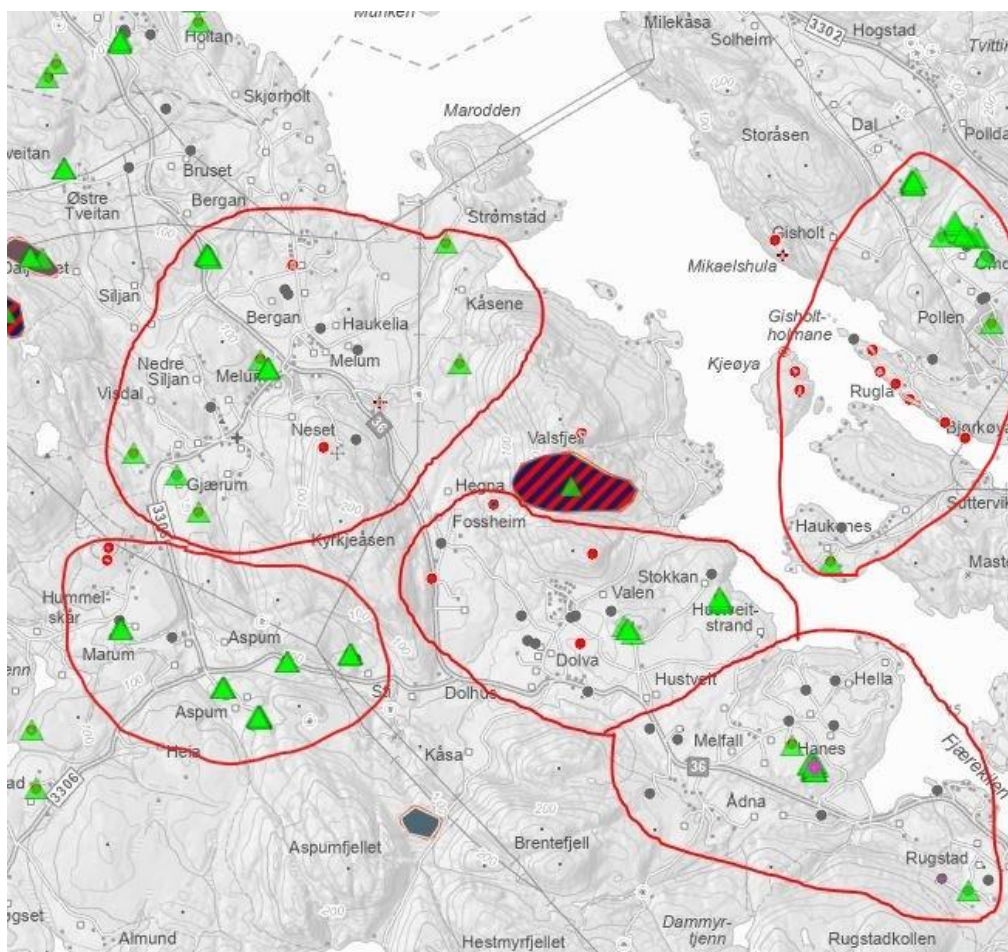
⁹⁹ Baug, et.al. 2018: s. 16-22

3. Norsjø område: Utkanten av Skien til Bø

3.1 Søndre delen av Norsjø

I den sørligste delen av Norsjø deler sjøen seg i to, hvor man kan enten følge øst innover mot Skotfoss og Skienselva, eller vest innover Fjærekilen til Solum, hvor det er mange rike funn. Solum er et naturlig knutepunkt, med flere større samlinger av gravhauger og andre aktivitetsspor, og kan ha oversett den 6 kilometer lange landovergangen til Frierfjorden. På den andre siden har man flere maktsentre mellom tidene med Gjerpen, Gulset, Bjørntvedt og middelalderbyen Skien, som alle overser Skienselva som også fører ut til Frierfjorden. Frierfjorden fører så ut til Brevik, som til slutt fører ut til havet. I denne avhandlingen skal vi ikke se nærmere på disse områdene, men skal istedet bevege oss litt lenger nord.

Bilde 3.1: Oversikt over områdene ved søndre Norsjø, ved skillet til Fjærkilen¹⁰⁰

¹⁰⁰ Utklipp fra Askeladden, med markeringer. Koordinater i sone 33: 185237 - 6576117

3.1.1 Østbredden, innseilingen til Skotfoss

Ved et jorde 6,5 kilometer nord for Solum kirke er det en samling ved Omdal gård med 9 hauger. Den største av dem rundt 12 meters diameter, og enda 7 hauger på en høyde nord for gården, som inkluderer to store hauger registrert til 17x9m og 20m, disse er derimot veldig vanskelig å finne tilbake i LiDAR og dermed vanskelig å verifisere. I tillegg er det noen udaterte løsfunn, en bautastein og en hellekiste fra jernalder generelt, samt ett vektlodd datert til vikingtid i området. Hellekisten ble funnet like ved ei stor eik ved gården og kan kobles med et lokalt sagn om Kong Gullbringe, som skal ha blitt begravd på et jorde ved ei stor eik.¹⁰¹

Tabell 3.1: Hauger ved Omdal gård

1970 (reg.). Kvernhusåsen (ID: 71295)	<ol style="list-style-type: none">1. Rundhaug, 12m2. Rundhaug, 7m3. Rundhaug, 6m4. Rundhaug, 8m5. Rundhaug, 8m6. Rundhaug, 12m7. Rundhaug, 10m8. Rundhaug, 10m9. Rundhaug 10m
1970 (reg.). Gisholt Østre (ID: 23106)	<ol style="list-style-type: none">1. Rundhaug, 13m2. Langhaug, 9x6m3. Rundhaug, 8m4. Rundhaug, 6m5. Langhaug, 17x9m6. Rundhaug, 10m7. Rundhaug, 20m

Tabell 3.2: Løsfunn rundt Omdal gård

1970 (reg.). Omdal (ID: 13314-1)	Pilskaft i tre (uviss tid)
1970 (reg.). Omdal (ID: 32986-1)	Fiskesøkke og bryne (uviss tid)

¹⁰¹ 1970 (reg.). Omdal (ID:52774-1). i Askeladden database

1970 (reg.). Omdal (ID: 43016-1)	Bautastein (jernalder)
1970 (reg.). Omdal (ID: 52774-1)	Heller, trolig fra en hellekiste (jernalder)
1970 (reg.). Omdal (ID: 71293-1)	Ukjent stein gjenstand (uviss tid)
1970 (reg.). Omdal (ID: 71298-1)	To kljåsteiner (uviss tid)
2022 (reg.). metallsøkerfunn – vektlodd (ID: 289085-0)	Vektlodd/spillbrikke i bronse, m/dekorasjon (vikingtid)
2022 (reg.). Aktivitetsområde (ID: 290544-0)	Ringspenne i bronse (etterreformatisk tid, usikker)

I tillegg er det flere ting i nærheten som gjør området spesielt interessant. Dagens gård ligger ca. 1,5 kilometer fra vannet, hvor Fjærekilen splittes av fra Norsjø som fører inn mot Skotfoss. På østsiden av Norsjø er det i stor grad bare Omdal gård som har klar funnsamling, men det ligger også 25-27 røysler langs vannet. Samling av alle disse røysene kan tyde på at noen ønsket å vise makt langs denne viktige ferdselsåra, som er innseilingen til Skien. Om røysene her har tilknytning til Omdal gården eller ikke er vanskelig å vite. Det er like sannsynlig at de har hatt tilknytning til ett maktsenter i Skien, og kan da strekke seg helt tilbake til bronsealderens høvdinger. At dette området var viktig er klart, i tillegg til at det er en av de klareste rutene fra øvre Telemark og ned til Skien og kysten, er det anlagt 6-8 bygdeborgere i relativ nærhet av dette området og våker over denne delen av Norsjø. En av dem er Vardåsen/Vardsfjell¹⁰² som speiler Omdal gården på den andre siden av Norsjø. To andre ser ut til å være tvilling-borger hvor det er to bygdeborgere på hver side av et lite dalsøkk, Steinvikåsen¹⁰³ og Lilleåsen¹⁰⁴, midt imellom Omdal og Solum. Den andre ligger 6 kilometer nordvest for Omdal i Siljan, bestående av Siljan bygdeborg¹⁰⁵ og Kolbjørnsås¹⁰⁶.

Tabell 3.3: Gravhauger/røysler ved det sørlige skillet av Norsjø

1970 (reg.). Omdal (ID: 3534)	<ol style="list-style-type: none"> 1. rester av rundrøys, 5m. Steinen brukt til hyttemur/terrasse 2. Rundrøys, 6m 3. uklar røys, lagt til mur 8x4m
1970 (reg.). Omdal (ID: 3535)	<ol style="list-style-type: none"> 1. rundrøys, 6m

¹⁰² 1970 (reg.). Vardåsen el Vardsfjell (ID: 81210-1). i Askeladden database.

¹⁰³ 1970 (reg.). Steinvikåsen (ID: 71241). i Askeladden database.

¹⁰⁴ 1970 (reg.). Lilleåsen (ID: 52716-1). i Askeladden database.

¹⁰⁵ 1970 (reg.). Siljan (ID: 13302-1). i Askeladden database.

¹⁰⁶ 1971 (reg.). Kolbjørnsås (ID: 81204). i Askeladden database.

	<ol style="list-style-type: none"> 2. rundrøys, 8m. utkastet og ødelagt 3. langrøys, 7x4,5m. utkastet og fjernet stein 4. rundrøys, 13m 5. rest av rundrøys, 3m 6. rundrøys, 13m. utkastet og rotet
1970 (reg.). Omdal (ID: 3536-1)	Rester av rundrøys?. 2 stein samlinger på 3m, med 3m mellomrom med nærliggende steiner. Opprinnelig 9m?
1970 (reg.). Kjeøya (ID: 13250)	<ol style="list-style-type: none"> 1. rundrøys, 11m 2. rundrøys, 5m
1970 (reg.). Kjeøya (ID: 23060)	Felt med 5-6 klare røyser, 3-9m, hvor en er mye større enn de andre. Det er også mye løs stein som kan være utkastet stein, eller fra selvstendige røyser. Ingen individuelle målinger og uklare på LiDAR.
1970 (reg.). Kjeøya (ID: 42956)	<ol style="list-style-type: none"> 1. rundrøys, 11m. 2. Steinsamling, flere små hauger på 1-3m. Noe usikker som spor av fornminne.
1970 (reg.). Åfoss (ID: 13253-1)	Fjernet røys, brukt som hyttemur.
1970 (reg.). Omdal (ID: 23107)	<ol style="list-style-type: none"> 1. rundrøys, 9m. Sterkt utrotet 2. Rundrøys, 7m
1970 (reg.). Omdal (ID: 43013-1)	Rundrøys, 6m
1970 (reg.). Omdal (ID: 43014-1)*	Rundrøys, 7m. Usikker som fornminne, ligger nede i en trangdal.
1970 (reg.). Hauknesodden (ID: 81161-1)	Trolig rundrøys, uregelmessig og utrotet, tvm 8m
1970 (reg.). Omdal (ID: 81218-1)	Langrøys, 13x6m

3.1.2 Vestbredden, Hanes og Stokkan

På vestsiden av Norsjø er det mange flere funn, men ikke nødvendigvis ett klart sentralt tyngdepunkt, men kan deles inn i 4 lokasjoner: rundt Hanes gård og Stokkan gård som begge ligger rett sør for Valsfjell, ved Mælum kirke som ligger nordvest for Valsfjell og til slutt Fiskedalen.

300 meter fra dagens Hanes gård ligger det 11-13 hauger. En av disse er en storhaug registrert til 25m og var tidligere kjent som Gullhaugen.¹⁰⁷ Det står en stor eik litt lengre nord på gården og kan muligens kobles til sagnet om Kong Gullbringe, tidligere nevnt ved Omdal Gård. Det blir også fortalt at det har stått et slag ved Hanes gården.¹⁰⁸ I tillegg er det funnet et sverd¹⁰⁹ 100m nedenfor den store haugen, og kan muligens støtte sagnet. Sverdet kan være gravgods som kan ha blitt flyttet fra Gullbringes mulige grav i Gullhaugen på grunn av utpløyningen av haugen, alternativt kan sverdet være mistet under det potensielle slaget som ble kjempet i området. Hanes gård kan ha vært en sentral gård i området i jernalderen og muligens ett viktig sted for en småkonge.

Tabell 3.4: Hauger ved Hanes gård

1970 (reg.). Hanes søndre (ID: 52771) flere målinger. Lokasjon beskrivelse: 12 hauger og 2 grupper: små: 3-4m, store: 6-10m. Observasjon i 1997: 9 hauger. Individuelle målinger i neste felt, ser ut til å inkludere mulige fotgrøfter. Kontrollerer de som er tydelige i LiDAR.	<ol style="list-style-type: none">1. Rundhaug, 12m2. Rundhaug, 12m/9m LiDAR uten fotgrøft. skadet3. Rundhaug, 14m/12m LiDAR uten fotgrøft4. Rundhaug, 12m.5. Rundhaug, 8m6. Langhaug, 8x4m7. Rundhaug, 8m8. Rundhaug, 6m9. Rundhaug, 5m10. Rundhaug, 7m
1971 (reg.). Gravhaug (ID: 81214-1)	Rundhaug, 25m/28 i LiDAR. Muligens originalt noe mindre, ettersom den er utpløyd. Haugen er tidligere kalt Gullhaugen.

¹⁰⁷ 1971 (reg.). Gravhaug (ID: 81214-1). i Askeladden database.

¹⁰⁸ 1970 (reg.). Hanes nordre (ID: 32981-1). i Askeladden database.

¹⁰⁹ 1970 (reg.). Melfald (ID: 32980-1). i Askeladden database.

Tabell 3.5: Funn ved Hanes gård

1970 (reg.). Skjelbrei nordre (ID: 23058-1)	Jernøks (Vikingtid)
1990 (reg.). Hustveit (ID: 31803-1)	Brent flint (uviss tid)
1970 (reg.). Melfald (ID: 32980-1)	Jernsverd. Sterkt rustet, bortkommet og udatert. 150m nord for «Gullhaugen», mellom Hanes 2 nordre gårder.
1970 (reg.). Skjelbrei nordre (ID: 52711-1)	Bruddstykke av flintdolk. (steinalder)
1990 (reg.). Rugstad (ID: 70819-1)	Steingjerde (uviss tid)
2007 (reg.). Båtfunn (ID: 109154-1)	Vrak av liten båt. Over 100 år og svært nedbrutt for ferskvann.
2023 (reg.). Aktivitetsområde (ID: 299583-0)	Vektlodd i bly (jernalder-middelalder)

Sør for Valsfjell ligger det to gårder, Lunde og Stokkan som begge er tilknyttet et gravfelt, samt to røyser på Valsfjell, som ikke er direkte tilknyttet noen av gårdene. Stokkan gården ligger med god utkikk over Norsjø, og gravfeltet vender ut mot sjøen. Når det kommer til andre funn, er det klart flere funn i nærheten av Lunde, men det ene funnet på Stokkan er et relativt godt bevart jernsverd¹¹⁰. Meste parten av funnene er ikke daterte, men funnene som har størst mulighet for å stamme fra jernalder er det overnevnte sverdet, ett spinnhjul¹¹¹ og en jernrangle¹¹². Det er også relativt mye funn av flint og andre gjenstander som kan vise mer til steinalder bosetning, inkludert en hule, med mye skjell og mulig sjøbunn litt utenfor åpningen¹¹³.

Tabell 3.6: Hauger sør for Valsfjell, ved Lunde og Stokkan gård

1970 (reg.). Stokkan (ID: 71290) Flere mål, både lokasjonsbeskrivelse og individuelt. Målene blir Lokasjon/Individuell/LiDAR På LiDAR kan det se ut som det er flere uregistrerte hauger. Det er mulig at noen eller	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rundhaug, 6,5/4/6m 2. Rundhaug, 5/6/6m 3. Rundhaug, 4,5/7/5-8m 4. Rundhaug, 4/7/4-8m Uregistrerte hauger <ol style="list-style-type: none"> 1. 3m øst for haug 4: noe ujevn mulig rundhaug, 10-11m
--	---

¹¹⁰ 1970 (reg.). Stokkan (ID: 3527-1). i Askeladden database.

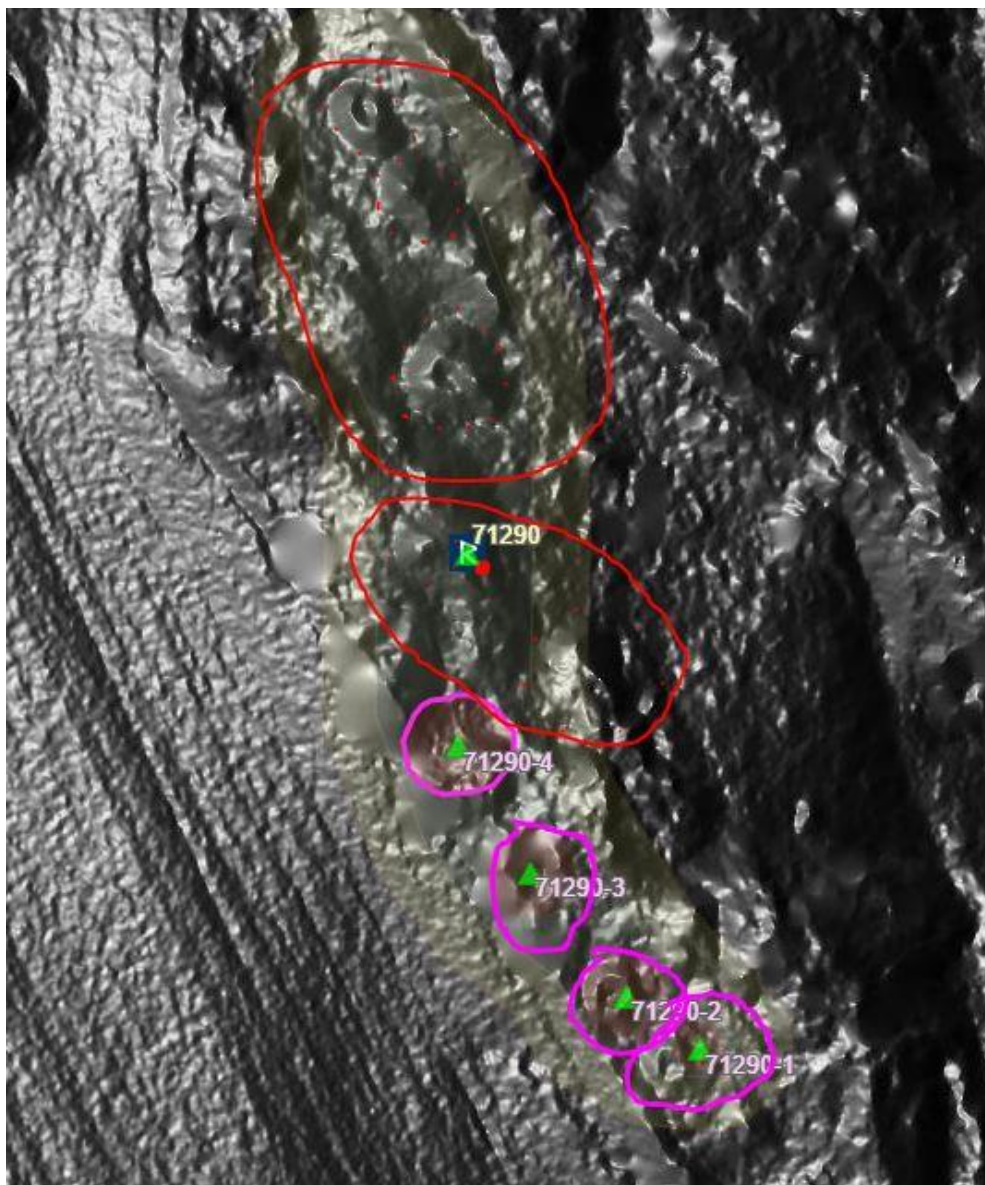
¹¹¹ 1990 (reg.). Valen (ID: 41820-1). i Askeladden database.

¹¹² 1970 (reg.). Hvalen (ID: 81211-1). i Askeladden database.

¹¹³ 1970 (reg.). Illemoen (ID: 81212-1). i Askeladden database.

<p>alle disse er naturlige formasjoner, det er flere naturdannelser som kunne ha blitt tolket som gravhauger, men sannsynlig avkreftet.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 2. 15m nord for haug 4: mulig rundhaug, 4m 3. 25m nord for haug 4: Rundhaug, 9m 4. 8m nord for forrige, Langhaug?, 8x5 5. kommer sammen i SØ, ser mer rundaktig, men mål er 8x5m
<p>1971 (reg.). Sem (ID: 43006)</p> <p>Flere mål, både lokasjonsbeskrivelse og individuelt. Det ser ut som de individuelle målene kan være fra kontrollregistrering rundt 2010.</p> <p>Haug 2 og 3 var under opprinnelig registrering nesten borte pga. bruk som fyllmasse.</p> <p>Målene blir Lokasjon/Individuell.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rundhaug, 11m/11m 2. rester av rundhaug, 6m/ikke funnet 3. rester av haug, 7x2/ikke funnet 4. Rundhaug, steinblandet, 6m 5. tvilsom Rundhaug, 6,5m, omdannet til lysthus. 6. forhøyning av jord og steinblokker, 9m/Gravrøys, 8m
<p>1970 (reg.). Hvalen (ID: 13312-1)</p>	<p>Rundrøys, 6m, utkastet i midten.</p>
<p>1970 (reg.). Lillås (ID: 71288-1)</p>	<p>Steinsamling, nå små steinmurer, men kan ha vært en middels gravrøys med omtrent 5meters diameter.</p>

Bilde 3.1: Lidar utklipp av Stokkan gravfeltet, med de uregistrerte haugene markert i rødt.¹¹⁴

Tabell 3.7: Funn sør for Valsfjell, ved Lunde og Stokkan gård

1970 (reg.). Stokkan (ID: 3527-1)	Sverd av jern. Godt bevart, men udatert. Funnet med forskjellige steinasker som er gått tapt.
1990 (reg.). Dolva (ID: 12109-1)	Flint-mikrolitt (uviss tid)

¹¹⁴ Utklipp fra Askeladden. Koordinater i sone 33: 184434 - 6575263

1990 (reg.). Dolva (ID: 21936-1)	Slagg (nyere tid), kullflekker og bryne. (uviss tid), men muligens 1800-tallet da det skal ha stått en smie like ved.
1990 (reg.). Valen (ID: 21937)	Løs flint (uviss tid)
1990 (reg.). Valen (ID: 41820-1)	Spinnhjul med geometriske dekorasjoner. Uviss datering, men nevnt å kunne sannsynlig stamme fra vikingtid, men også bronsealder er nevnt i forbindelse med flint funnet like ved.
1990 (reg.). Borge østre (ID: 41821-1)	Bearbeidet stein (uviss tid)
1970 (reg.). Hvalen (ID: 81211-1)	Rangle av jern (uviss tid). Sekundært funnsted, funnsted brukt som skrotplass for gården i nærheten
1990 (reg.). Dolva (ID: 51524)	Kullframstilling: kullrik jord, kullbiter, brent leire/keramikk og skjørbrent stein (uviss tid)
1990 (reg.). Dolva (ID: 31804-1)	Hulvei. Del av gamle ferdselsåre til Ulefoss, «Til tider temmelig dyp» (Førreformatisk tid)

3.1.3 Vestbredden, ved Mælum kirkested

Hvis vi så ser på den nordre siden av Valsfjell finner vi først Mælum kirkested hvor det skal ha stått en stavkirke fra før 1398, hvor prestebølet var registrert med skyldstørrelse, men uten navn. Stavkirken ble mest sannsynlig revet rundt 1728, når den nåværende kirken ble bygget.¹¹⁵ Utfra lokalt sagn kan det se ut til å være viktig gårder i nærheten: Melum, Haukelien og Gjærum. Melum og Haukelien er antatt som mulig opphavsgårder for dette kirkestedet¹¹⁶, mens det lokale sagnet forteller om ei rik og mektig kvinne kalt Husbrei på Gjærum gården. Husbrei likte å vise fram rikdommen sin med sølvsko og gullring for hesten sin. Hun ønsket å bygge en ny kirke på sine områder, slik at hun kunne være hjemme fram til hun hørte kirkeklokkene. Det ble hentet inn tømmer for byggingen, men over natten ble de fraktet til det gamle kirkestedet isteden.¹¹⁷ Området denne nye kirken skulle ha blitt oppført på, skal det ha blitt pløyd opp store steiner som er blitt tolket som fundamentsteiner¹¹⁸, som gir noe kredibilitet til det lokale sagnet. Utfra dette kan det se

¹¹⁵ 1995 (reg.). Mælum kirkested (ID: 85082). i Askeladden database.

¹¹⁶ 1995 (reg.). Mælum kirkested (ID: 85082). i Askeladden database

¹¹⁷ Ukjent reg. Gjærum (ID: 81203-1). i Askeladden database.

¹¹⁸ 2006 (reg.). Kirkesletten (ID: 96369-1). i Askeladden database.

ut som det har vært flere som konkurrerte om makten og prestisjen i lokalsamfunnet her, muligens tilknyttet disse 3 gårdene.

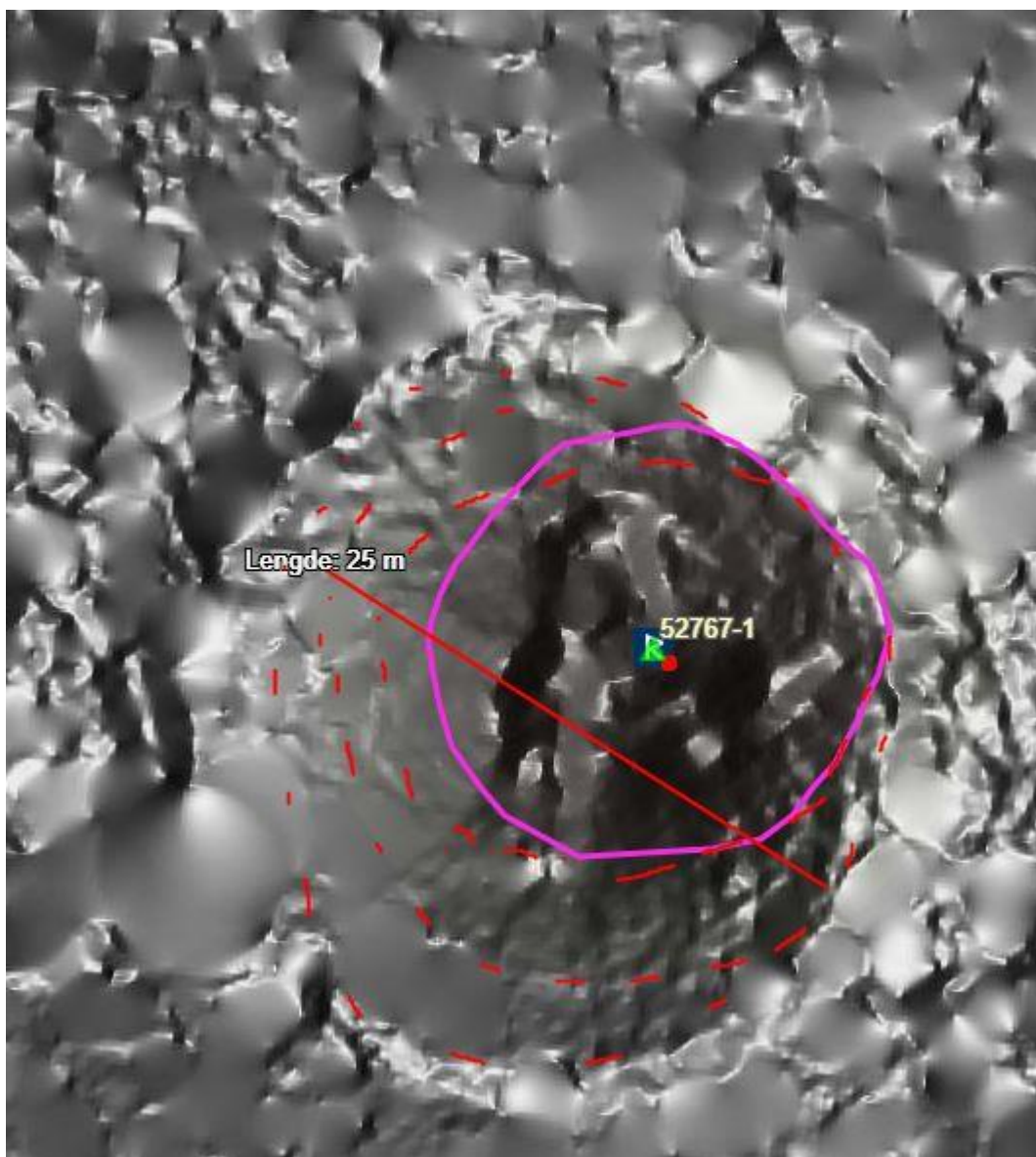
Funnene i området er noe vanskeligere å tyde, av hauger er det to større hauger som ligger øst for kirken. En av dem er Hovet, en storhaug mellom 15 og opptil 25m, som utfra navnet og beliggenheten kan være det tidligere religiøse samlepunktet i jernalder. Videre er det Haukelien haugen på 20-25 meter som ligger på en odde og synlig både fra nord og sør på Norsjø. Denne haugen står alene, uten andre registrerte funn i nærheten. Det er i dag 4 gårder i umiddelbar nærhet av haugen; Melum og Kåsene, som ligger ned en skråning sør for haugen, neste er Strømstad i øst, og sist Haukelijordet i vest. Om vi skal knytte denne haugen til en av de tre overnevnte opphavsgårdene skiller nok Haukelien seg mest ut ved å ligge lengst øst og at haugen er knyttet til dagens Haukelijordet, men haugen trenger ikke nødvendigvis være direkte tilknyttet en av gårdene. Den kan være mer ett felles landemerke på Norsjø og samlepunkt, det samme kan også sies om Hovet haugen. At begge disse haugene er svært mye større enn de andre haugene i området kan støtte denne teorien. De andre haugene i området er en samling over dagens Melum tettsted, hvor det er 4 registrerte hauger med 5-7meters diameter. Disse haugene kan nok med større sannsynlighet knyttes direkte til Melum gården. På en høyde 800 meter lengre nord er det også ett gravfelt med 6-7 hauger på ca. 5-9 meter, men det er ingen klare tilknyttinger her. På Gjærum er det bare to hauger som står ganske langt fra hverandre. En på 10 meter rett ved hvor den gamle gården skal ha stått, og enda en liten haug på 5m, 600 meter nord for denne. Når det kommer til andre funn er det bare 2 funn som kan direkte knyttes til jernalder, et spinnhjul rett ved Haukelien gården, og en spydspiss klart fra vikingtid på Gjærum. Disse funnene gir ikke alt for mye å tolke utfra, men om de to større haugene er samarbeidsprosjekter gir det noe troverdighet til et lokalsamfunn uten noen klar leder, som kan føre til en konkurranse blant de nærmest toppen.

Tabell 3.8: Hauger ved Mælum kirke

1970 (reg.). Haukelien (ID: 3523-1) 1,2km Øst for kirken på Haukelijordet, starten av en odde ut i Norsjø. ingen flere funn i direkte område	Rundhaug, 20/22-25m. sterkt ødelagt: Gravd ut gjødselkjeller for et sommerfjøs inn i haugens øst-kant og en annen utgraving fra vestkanten. Kan affekttere størrelsen.
1970 (reg.). Hovet (ID: 52767-1)	Rundhaug, 15/19/18-25m.

Like under Valsfjell, 600 meter øst for kirken. Nærmeste gård er Kåsene og Melum under Haukelien haugen ovenfor.	Original måling på 15, oppdatert til 19. I liDAR er det flere mulige skiller som man kan bruke som mål. Se utklipp nedenfor
1970 (reg.). Bergan (ID: 43000) 1,5 km nord for kirken.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rundhaug, 8m 2. Rundhaug, 7m 3. Langhaug, 9x6m 4. Rundhaug, 7m 5. Rundhaug, 7m 6. Rundhaug, 7m 7. Langhaug? 5x2,5. Tvilsom som gravhaug.
1970 (reg.). Bergan (ID: 13306-1) 800m nord for kirken, mulig del av gravfeltet: Bergan (ID: 71286)	Rundhaug, 7m. + Tilflyttet bautastein
1970 (reg.). Bergan (ID: 71286)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rundhaug, 7m 2. Rundhaug, 6m 3. Rundhaug, 5m
1970 (reg.). Gjærum (ID: 42996-1)	Rundhaug, 5m
1970 (reg.). Gravhaug (ID 71282-1) 200m sør fra dagens Gjærum gård, like ved hvor gården tidligere skal ha ligget. 1,4km vest, over kyrkjeåsen, for kirken.	Rundhaug, 10/12m
1970 (reg.). Mælumsknatten (ID: 52768-1) Høyt på Gjærum siden av Kyrkjeåsen	Rundrøys, 7m

Bilde 3.2: LiDAR måling av Hovet haugen. Med flere skiller i terrenget som kan brukes som mål.¹¹⁹

Tabell 3.9: Funn ved Mælum kirke

1970 (reg.). Bergan (ID: 23102-1)	Kljåstein, med borede hull fra begge sider, lignende stein også funnet på gården, men bortkommet (uviss tid)
1990 (reg.). Bergan (ID: 31790)	2 fragmenter av keramikk, muligens sen middelalder/1500 (uviss tid)
2011 (reg.). Bergan (ID: 146875)	Kokegropfelt?

¹¹⁹ Utklipp fra Askeladden, Koordinater i sone 33: 182651 - 6576871

<p>Like nord for de to tidligere funnene. 1 km nord for kirken.</p> <p>Mange av kokegropene har rester av bein, så kan dette være et felt av flatmarksgraver?</p> <p>Alternativt siden kulturlaget muligens stammer fra en dyretransport stasjon som skal ha stått her, kan «gravene» være dyre graver fra 17-1800tallet?</p>	<p>18 kokegroper, 4 nedgravinger/mulig flatmarksgraver (førreformatisk tid), kulturlag (17-1800-tallet)</p>
<p>2022 (reg.). Metallsøkerfunn – Spinnhjul (ID: 294821-0)</p> <p>Like ved Haukelia gård, 650m nord for kirken.</p>	<p>Spinnhjul i bly (jernalder-middelalder)</p>
<p>1990 (reg.). Mælum (ID: 41824)</p> <p>400m nord for kirken, 200 meter sør for Haukelia gård</p>	<p>2 flintbiter (uviss tid)</p>
<p>1970 (reg.). Gjærum (ID: 71281-1)</p> <p>300 meter vest for kirken, på et platå like under gravrøysa på Kyrkjeåsen.</p>	<p>Pilspiss av flint, + 4 flintbiter (steinalder)</p>
<p>1970 (reg.). Gjærum (ID: 42995-1)</p> <p>Funnet ved bygging på dagnes Gjærum gård.</p> <p>Eier sier det skal ha ligget en våpensmie på stedet.</p>	<p>Spydspiss av jern (Vikingtid)</p>

En alternativ tolkning på sagnet om Husbrei, er at hun kan være en representant av flere eldre gårder i Fiskedalene på vestsiden av Kyrkjeåsen. I dette området er det 6 samlinger av hauger som muligens kan knyttes til lokale gårder. At det generelt er mange flere hauger her, men at kirken blir anlagt på den andre siden kan sees som et tegn på at makten i lokalsamfunnet har flyttet østover. Derimot siden alle disse haugene ser ut til å være av beskjeden størrelse, er det mer sannsynlig at det er snakk om flere familiegårder lik som Mælum og Gjærum, fremfor et tidligere maktsenter. Hanes og Stokkan/Lunde gårdene kunne nok også vært en del av dette lokalsamfunnet, men da vil Hanes gården skille seg ut med generelt større hauger og funn.

Tabell 3.10: Hauger i Fiskedalen.

<p>1970 (reg.). Aspum (ID: 3512)</p> <p>Det skal også ha blitt funnet et drikkehorn, et halvt steinhode og en øks i noen av haugene.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rundhaug, 8m 2. Langhaug, 8x5m, fyllmasseuttak i sørøst har sterk skadet haugen 3. Rundhaug, 6m 4. Rundhaug, 8m 5. Rundhaug, 7m 6. Rundhaug, 6m 7. Rundhaug, 8m
<p>1970 (reg.). 2017 (kontroll). Aspum (ID: 13297)</p> <p>Det er 3 forskjellige registrerte målinger: Original/kontroll/individuell måling.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rundhaug, 6/6,5/15m (siste målingen er muligens med en naturlig haug under) 2. Rundhaug, 6/8,5-9/6m 3. Rundhaug, 4,5m/ikke funnet, mulig fjernet 4. Rest av rundhaug, 4m/ikke funnet, mulig fjernet
<p>1970 (reg.). Aspum (ID: 13299)</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rundhaug, 10m 2. Rundhaug, 5m <p>Usikre hauger, også vanskelig å tyde på LiDAR</p> <ol style="list-style-type: none"> 3. mulig ødelagt haug, forhøyning, 10x6m 4. tvilsom langhaug, 12x7m
<p>1970 (reg.). kviekåsa (ID: 23097)</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rundhaug, 6m 2. Rundhaug, 6m 3. Langhaug, 7x4m
<p>1970 (reg.). Marum (ID: 81199)</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Steinblandet rundhaug, 8m 2. mulig gravhaug (langhaug?), 4m/ LiDAR: 8x5m, se bilde under
<p>2009 (reg.), 2021 (kontroll). Gravminne (ID: 127946)</p>	<p>Rundrøys, 4,5m. Stein brukt for å lage en levegg fra nyere tid.</p>

2009 (reg.), 2021 (kontroll). Gravminne (ID:127949)	Gravrøys, 6m. Stein fra røys brukt til å lage 2 levegger fra nyere tid.
--	--

Bilde 3.3: LiDAR måling av den mulige langhaugen ved Marum¹²⁰

3.1.4 Veien videre til Ulefoss

Hvis man følger nordover på vestbredden av Norsjø er det spredd med lignende områder hele veien til Ulefoss, dessverre er det for lite plass i denne avhandlingen til å gå dypere inn på alle disse stedene, men jeg gir en kort oversikt av de mest interessante områdene.

Tabell 3.11: Kort oversikt over de mest interessante stedene mellom Mælum kirkested og Ulefoss

Område	Graver	Andre funn
Tveitan	11 hauger, rundt 10-13m 3 små hauger, rundt 5-8m	Pilspiss, stridsøks og urne med sølvbeslag. ¹²¹

¹²⁰ Utklipp fra Askeladden, koordinater i sone 33: 180327 - 6575052

¹²¹ 1970 (reg.) Tveitan vestre (ID: 81206)

Ved Kråkeåsen	1 haug registrert til 16m 4 hauger rundt 8-11m	En lokasjon ¹²² med ett udatert stolpehull, en kokegrop datert til 330-460 eller 480-520, en kullholdig adskilt leirmasse datert mellom 660-890. Øks (vikingtid) ¹²³ , urnespenne (middelalder) ¹²⁴ , Vektlodd (vikingtid-middelalder) ¹²⁵
Området rundt Helgen kirkested	5 hauger registrert til 14-20m 16 hauger mellom 6-12m 7 fjernede hauger, som står sammen med hauger rundt 10m	Helgen kirkested, med fjernet stavkirke antatt til å stamme fra før 1200-tallet ¹²⁶ . Fjernet runestein over kvinnegravfunn ¹²⁷ , spinnhjul (jernalder) ¹²⁸ , Klippe sølv (vikingtid) ¹²⁹ , Spenne m/dekor (jernalder) ¹³⁰

¹²² 2006 (reg.). Hagen (ID: 99759). i Askeladden database.

¹²³ 2022 (reg.). Metallsøkerfunn (ID: 294818-0). i Askeladden database.

¹²⁴ 2023 (reg.). Metallsøkerfunn (ID: 297866-0). i Askeladden database.

¹²⁵ 2023 (reg.). Aktivitetsområde (ID: 299413-0). i Askeladden database.

¹²⁶ 1995 (reg.). Helgen Kirkested (ID: 84527). i Askeladden database.

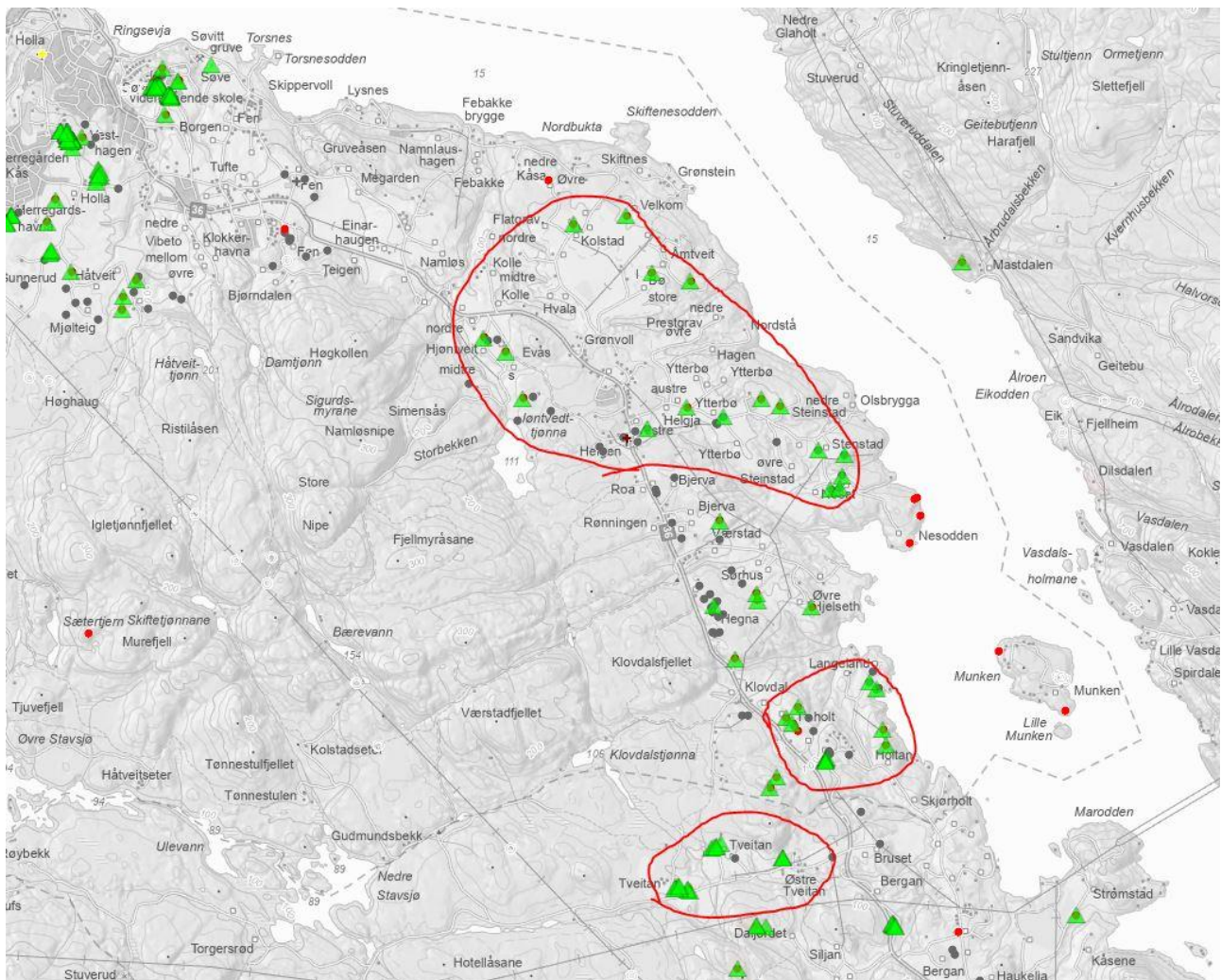
¹²⁷ 2012 (reg.). Stenstad (ID: 156387-1). i Askeladden database.

¹²⁸ 2012 (reg.). Næset (ID: 156141-1). i Askeladden database.

¹²⁹ 2021 (reg.). Løsfunn (ID: 283345-0). i Askeladden database.

¹³⁰ 2023 (reg.). Metallsøkerfunn (ID: 297858-0). i Askeladden database.

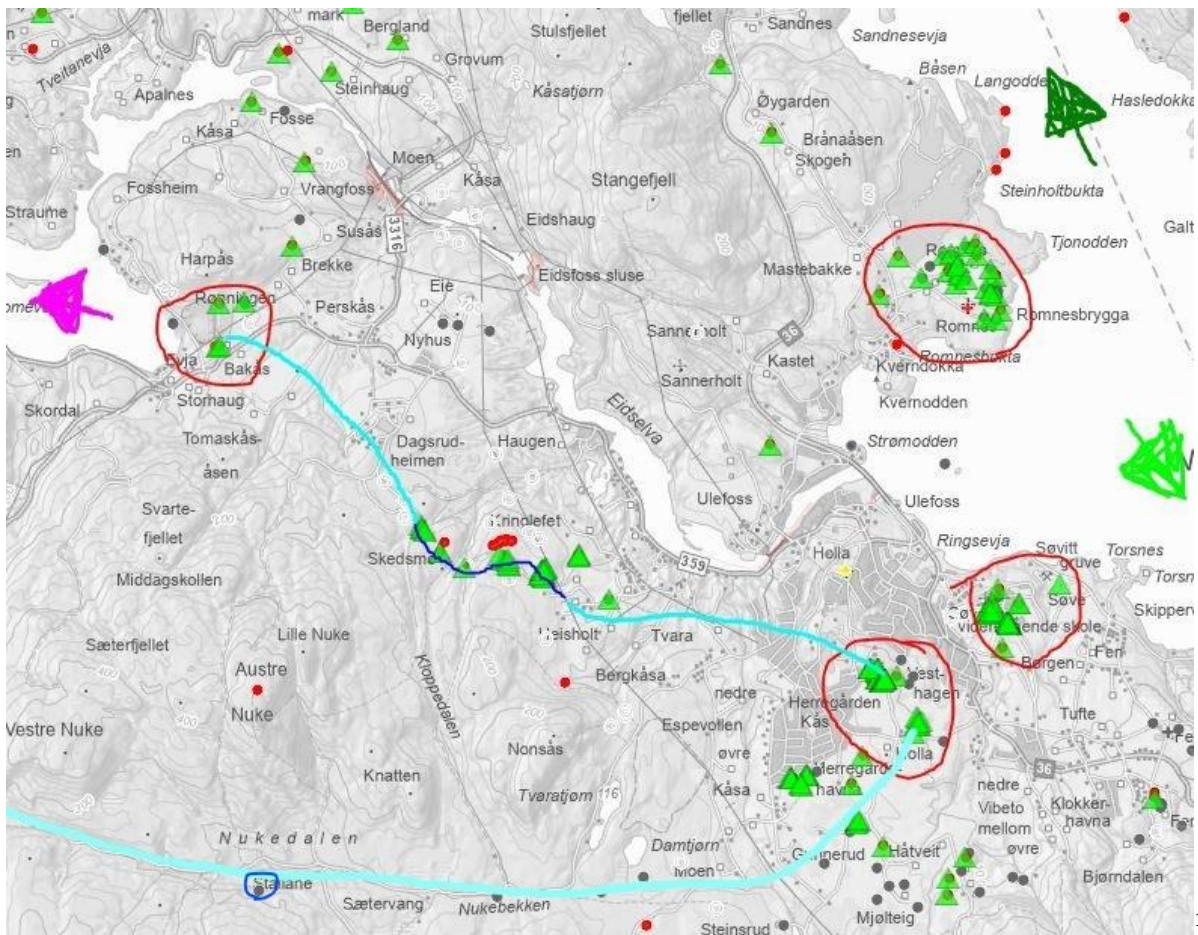
Bilde 3.4: Kart oversikt av de mest interessante stedene mellom Mælum kirkested og Ulefoss¹³¹

3.2 Ulefoss og Valebø

16 kilometer nordover på Norsjø fra Valsfjellet kommer vi til Ulefoss. Ulefoss ligger ganske akkurat langs midten av Norsjø, men riktignok også på sjøens bredeste punkt, til gjengjeld vil man herifra ha god utsikt både nordover og sørover langs sjøen. Her finner vi dermed også flere interessante samlinger av funn.

¹³¹ Utklipp fra Askeladden med markeringer. Koordinater i sone 33: 180187 - 6582226

132

132 Utklipp fra Askeladden. 4 samlinger av funn markert i rødt. Mulig vei markert i lyseblått. Pilene viser, Lysegrønn: Skien, Mørkegrønn: Gvarv/Bø, Rosa: Lunde/Kviteseid. Koordinater i sone 33: 170950 - 6585447

3.2.1

3.2.1 Holla Prestegård og Store Håtveit

Først har vi Holla prestegård og kirkested, som er markert i rødt i nedre del, mot midten i oversiktsbildet ovenfor. Dagens prestegårdsbygg ble bygget i 1870, men skal ha vært bygget opp på det tidligere bygget. Eldre røtter er nok ganske sannsynlig da det i 2021 under istandsetting av gulvet ble funnet gulvbjelker som stammer fra middelalderen, men det er mulig at de stammer fra den gamle kirken som falt ut av bruk like før byggingen av prestegården og lå ca. 500 meter sør for prestegården.¹³³ Gamle Holla kirke er også interessant å se i denne forbindelsen – den stammer fra middelalderen og prestebolet ble ført uten navn, men med skyldstørrelse i 1398. Kanskje mer interessant er at kirken og presten er dokumentert flere ganger, to brev fra slutten av 1300-tallet hvor kirkepresten opptrer sammen med to **kanniker**, og i en domsak fra 1480 er presten fra Holla registrert først blant prestene og lagmennene. Dette kan tyde på at prestene fra Holla kirke utøvde en ganske stor makt blant de geistlige. I tillegg er det dokumentert to anledninger hvor biskoper har vært på besøk til kirken, først «(...) i 1433 biskopen skulle ha 1 nattlegge + 2 nattlegere», og senere i «1466 var biskop Gunnar på visitas»¹³⁴ som forsterker bildet av Holla kirke som viktig i geistlige sirkler.

Hvis vi så går tilbake til jernalderen kan vi også finne viktige spor. Først og fremst er det like utenfor hovedhuset på prestegården funnet to stolpehull på 55x65cm og 45x75cm. En av dem kunne bli C14-datert mellom 406-542 vtr.¹³⁵, men kan også være litt yngre pga. en påberegnet egenalder opptil 75 år. Sammen med stolpehullene er det funnet 3 kokegrop, og rester av avfall som potteskår, glass, tegl og bein. En av kokegropene ble c14 datert til 318-416¹³⁶, med samme forbehold som ved stolpehullet. Det er bare 4 meter mellom de to stolpehullene som er funnet, men det er sannsynlig å ha vært flere stolpehull som ikke er funnet eller har blitt borte. Det er mulig at noen av kokegropene i nærheten kan være mistolkede stolpehull, særlig de nærmest stolpehullene, da de to søndre kokegropene her er omtrent like store som stolpehullene (40x40¹³⁷, 60x60¹³⁸) og man har da en lengde på 10m mellom det øvre stolpehullet og den nedre kokegropa. Uten flere spor er det derimot umulig å anslå en størrelse, men størrelsen på stolpehullene kan antyde til store stolper og dermed et stort hus, sannsynligvis en hall. Funnet av glass i avfallet rundt, samt plasseringen på en høyde og gravhauger rundt, kan peke mot en mulig

¹³³ 2021 (reg.). Prestegård hovedbygning (ID: 36735-1). I Askeladden database.

¹³⁴ 1923 (reg.). Holla gamle kirkested (ID: 77951). I Askeladden database.

¹³⁵ 2020 (reg.). Stolpehull (ID: 265696-4,5). I Askeladden database.

¹³⁶ 2019 (reg.). Kokegrop (ID: 265696-3). i Askeladden database

¹³⁷ 2019 (reg.). Kokegrop (ID: 265696-1). i Askeladden database.

¹³⁸ 2019 (reg.). Kokegrop (ID: 265696-2). i Askeladden database.

høvdinghall. Haugene ligger i skråningen nedenfor prestegården og både en hall og hauger ville vært godt synlig fra sjøkanten i Ulefoss, samt fra Romnes som vi skal snakke om litt senere. Det er totalt 21 registrerte hauger i skråningen øst for prestegården. I tillegg ser jeg 11 runde forhøyninger på ca, 10-14m diameter i LiDAR, som kan være potensielle hauger som ikke er registrert og kan knytte alle haugene inn i samme gravfelt. Nesten alle haugene er mellom 8 og 14m, men en av dem er en registrert storhaug på 30-35m, mens den i LiDAR kan se ut til å være enten 21 meter eller rundt 30 meter. Om Kong Gullbringe ikke tilhørte et maktsenter ved Skien, ville det mere sannsynlig at han tilhørte her med den potensielle hallen og de større haugene enn på Hanes gård som nevnt ovenfor, som da heller kunne vært et konfliktområde.

Det er bare blitt gjort to gjenstandsfunn i området, en kniv som stammer fra en tid før 1537¹³⁹ og en løvespenne i kobber fra middelalder.¹⁴⁰ Det er godt mulig at videre undersøkelser kan avdekke flere spor, men så langt er det ikke noe å tolke utfra.

Figur 3.xx: Stolpehull og kokegrop¹⁴¹

¹³⁹ 2019 (reg.). Funnsted kniv (ID: 265696-6). i Askeladden database.

¹⁴⁰ 2023 (reg.). Metallsøkerfunn (ID: 298308-0). i Askeladden database.

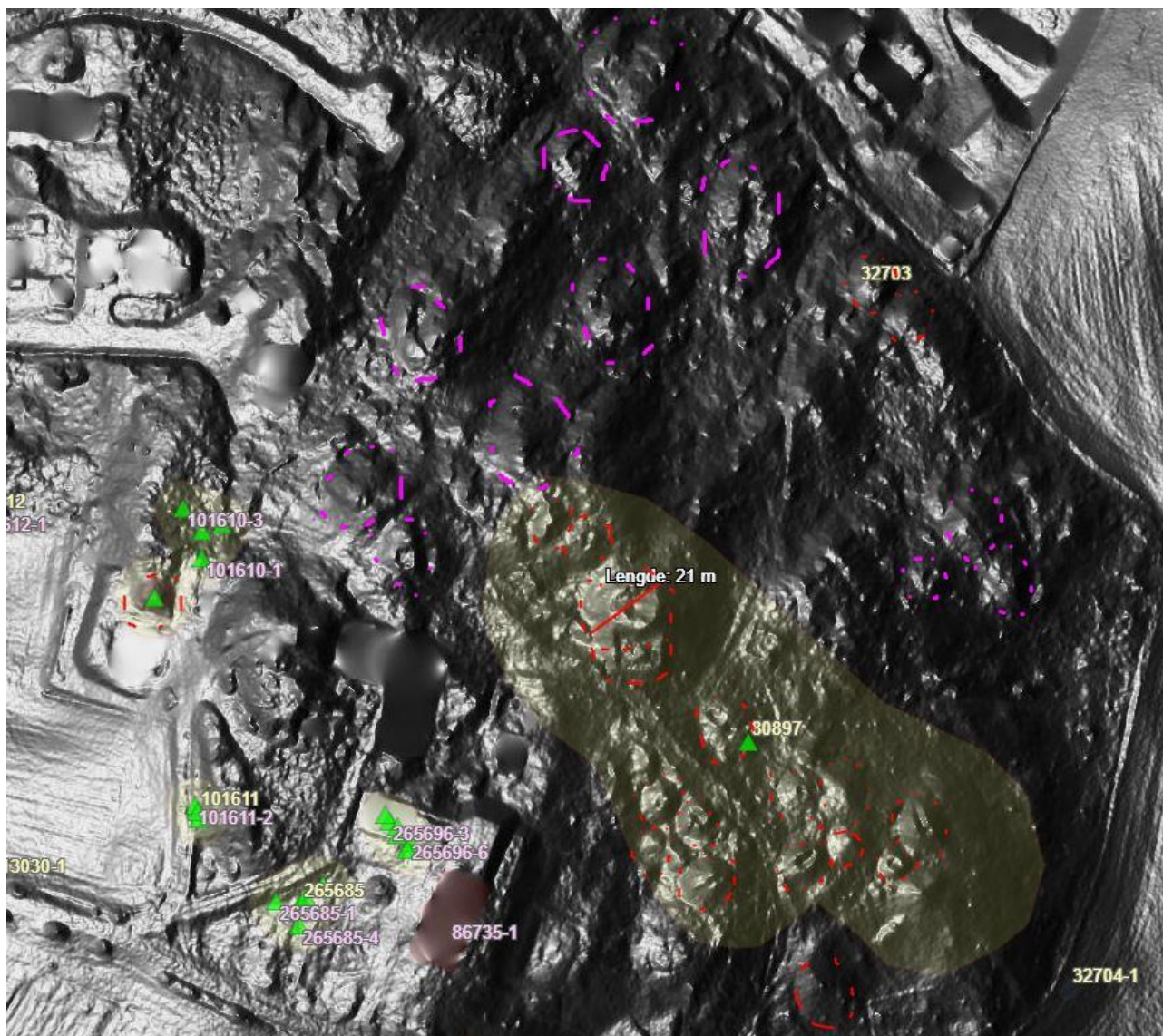
¹⁴¹ Utklipp fra Askeladden. Koordinater i sone 33: 173604 - 6584594

Tabell:3.12: Hauger ved Holla Prestegård

1973 (reg.). Hollen prestegård (ID: 52446-1)	Rundhaug, 7-9m/LiDAR:9m.
Uviss registrering. Taje (ID: 80897)	17 hauger i varierende grad av tvilsomhet, men de fleste rundt 8-12m diameter. Ett unntak er en storhaug på 30-35m. i LiDAR finner jeg 15 synlige hauger, inkludert storhaugen. Hvor de aller fleste ligger rundt 10-14m. Storhaugen har et klart platå som kan skille av fra haugen og bety at haugen var rundt 21 meter isteden, men hvis man tar med massene fra platået er vi på rundt 30 meter.
1973 (reg.). Taje (ID: 32703)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rundhaug 7m/ muligens 10m i LiDAR 2. Avlang haug, 4-5m 3. Rundhaug 2,5m
Hauger/røyser i nærheten	
1973 (reg.). Hollen prestegård (ID: 32704-1) på et jordet like sør for prestegården.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rundrøys, 6m 2. Rundrøys, 6m
1973 (reg.). Høyden (ID: 42685) Ved kirkeruinene av gamle Holla Kirke, 400m sør for prestegården.	<ol style="list-style-type: none"> 1. avlang haug, 20x17m 2. Rundhaug, 6m 3. Rundhaug, 5,5m 4. Rundhaug, 3m 5. Rundhaug, 5,5m 6. Rundhaug, 8m 7. Rundhaug, 7m
1974 (reg.). Hotten (ID: 70919) På en bergknatt omtrent 600m sørvest for prestegården	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rundhaug, 12m 2. Langhaug, 9x5m 3. Rundhaug, 8m 4. Rundhaug, 7m 5. Rundhaug, 9m 6. Rundhaug, 6m 7. Rundhaug, 4m

	<p>8. Rundhaug, 7m</p> <p>Pluss flere uklare forhøyninger som kan være gravhauger.</p>
<p>1974 (reg.). Hottane (ID: 80969-1)</p> <p>Like sør for Hotten gravfeltet.</p>	Rundhaug, 6m
<p>1973 (reg.). Holla prestegård (ID: 3262)</p> <p>I et boligfelt 800 meter sørvest for prestegården.</p>	<p>1. Rundhaug, 6m</p> <p>2. Rundhaug, 8m</p>
<p>2011 (reg.). Berget (ID: 146688)</p> <p>Tidligere del av gravfeltet Holla prestegård (ID 3262)</p>	<p>1. Rundhaug, 5m</p> <p>2. Rundhaug 9m</p> <p>3. Rundhaug 9m</p>

Figur 3.xx: LiDAR av skråningen øst for Holla prestegård, med synlige registrerte og mulige hauger markert¹⁴²

En annet interessant samling finner vi i dalsiden 1,6km sør for prestegården ved Store Håtveit gård. Her er det en klar samling av 14 registrerte hauger, inkludert en storhaug og «Tinghaugen», som ikke er tilknyttet noen spesifikk haug¹⁴³, men kan være denne storhaugen. I tillegg er det flere mulige hauger som er blitt pløyd bort i området, men disse er ganske usikre, ettersom terrenget også er noe ujevnt. Haugene vest for kirkeruinene er like nærme Håtveit som de er til prestegården. Det er også funnet glass fra før 1600-tallet og jernslagg rester, men lite andre funn. Igjen er det godt mulig at videre undersøkelser kan avdekke et klarere bilde. Om det har vært flere storehauger her som er blitt pløyd bort kan Store Håtveit ha vært et alternativt maktsenter i Ulefoss området.

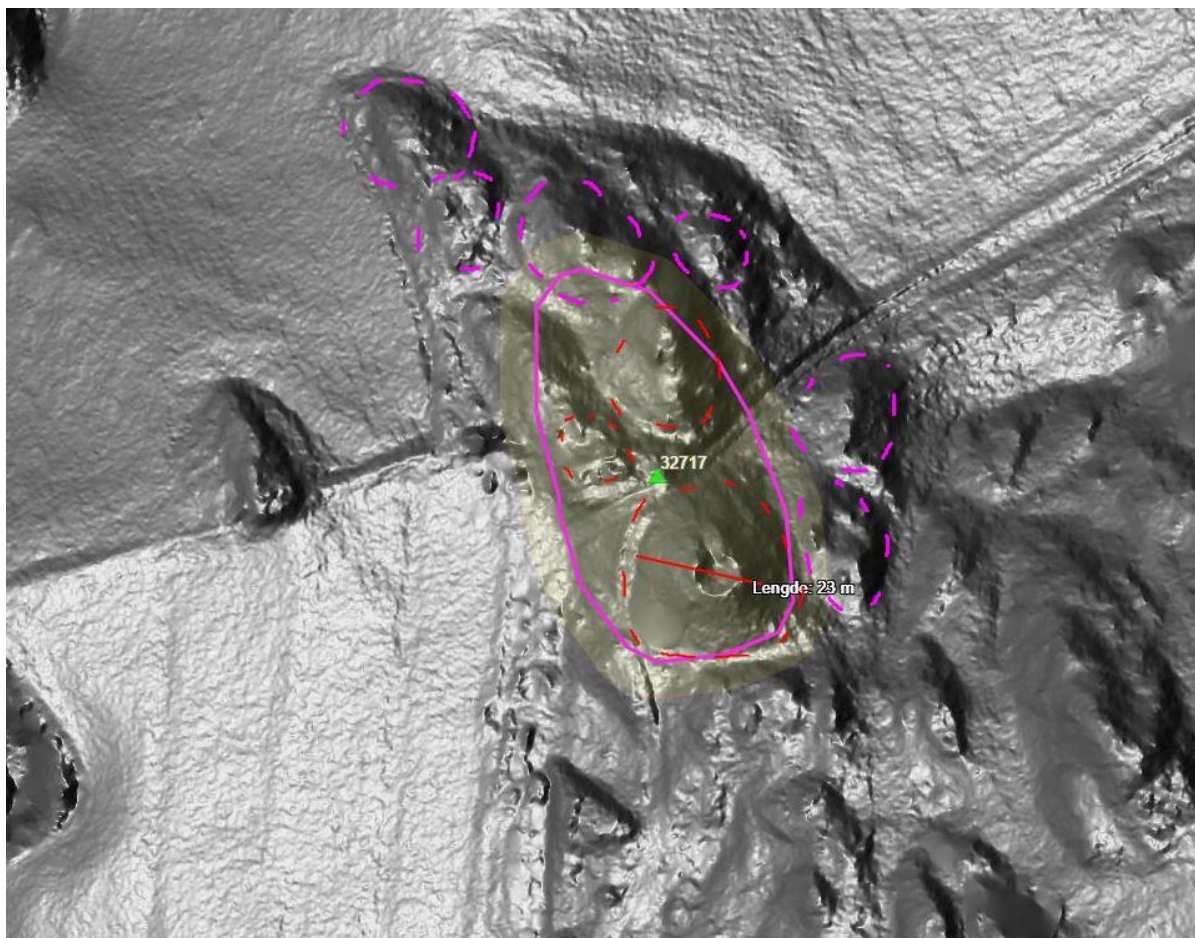
¹⁴² Utklipp fra Askeladden, med markeringer. Koordinater i sone 33: 173635 - 6584664

¹⁴³ 1973 (reg.). Tinghaugen (ID: 42765-1). i Askeladden database.

Tabell 3.13: Hauger ved Store Håtveit

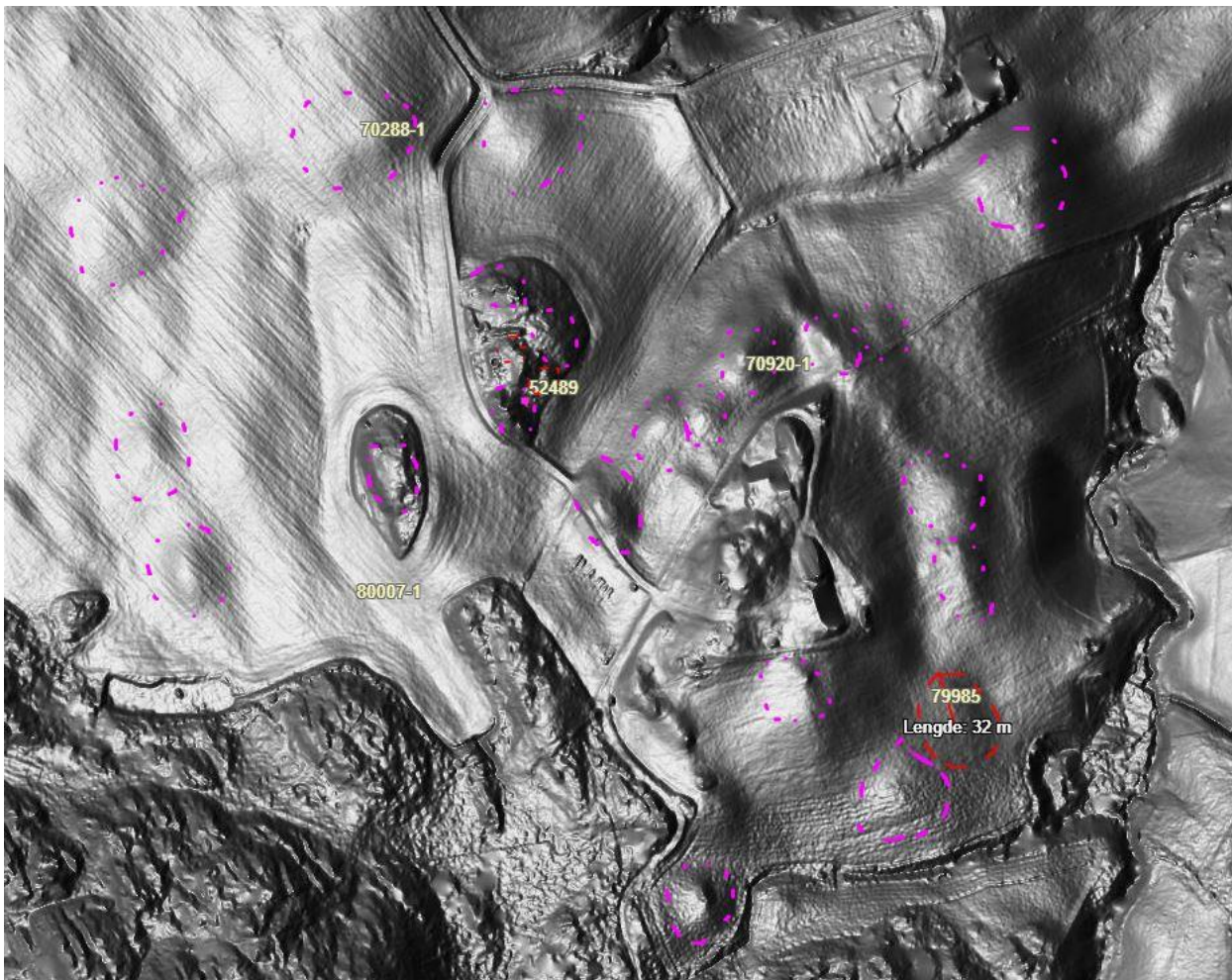
1975 (reg.). Gravfelt (ID: 32717)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rundhaug, 6m 2. Rundhaug, 10m 3. Rundhaug, 7m 4. Rundhaug, 18m/Lidar:-23m <p>Flere mulige forhøyninger også nevnt i LiDAR</p>
1990 (reg.). Gravhaug (ID: 31757-1)	Rundhaug, 7-8m
Registrerte rester av mulige gravhauger, se figur xx under.	
1974 (reg.). Haug (ID: 70920-1)	<p>Rundhaug, svært utpløyd, 14m</p> <p>Mange lignende forhøyninger i området</p>
1974 (reg.). Huag/grop (ID: 52489)	<p>4 små hauger, 4-5m, svært usikre som gravminne, men flere uklare forhøyninger i området</p>
Områder lengre fra gården	
1974 (reg.). Gravfelt (ID: 3293)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rundhaug, 8m, mulig gravkammer 2. Rundhaug, 7,5m, usikker 3. Oval haug, 6m 4. Rundhaug, 4m
1974 (reg.). Tveithaugen (ID: 32716)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rundhaug, 6m 2. Avlang haug, 15x9m, usikker 3. Rundhaug, 6m 4. Rundhaug, 4m, usikker

Figur 3.xx: LiDAR av området rundt storhaugen på Store Håtveit¹⁴⁴

¹⁴⁴ Utklipp fra Askeladden med markeringer. Koordinater i sone 33: 174061 - 6583071

Figur 3.xx: LiDAR av området vest for Store Håtveit, med de mulige haugrestene¹⁴⁵

3.2.2 Søve høyden

Neste samling av funn er omtrent 1 kilometer øst fra prestegården, på en høyde som ser utover Norsjø, ligger det 11-16 hauger. Det er også 2 kokegropfelt med til sammen 36 registrerte kokegroper og 3 løsfunn.

Alle bortsett fra en av haugene ligger på området for dagens Søve videregående skole, samme gjelder for kokegropene. Den siste haugen er en noe usikker storhaug som ligger på jordet nedenfor, omtrent 300meter sørover. Haugen ligger på en naturlig haug og kan ikke lett skilles. Hele haugen måler 30-40m, men selve gravhaugen er anslått å muligens være på ca. 20m.¹⁴⁶

¹⁴⁵ Utklipp fra Askeladden med markeringer. Koordinater i sone 33: 173748 - 6583079

¹⁴⁶ 1974 (reg.). Kongsjordet (ID: 3306-1). i Askeladden database.

Løsfunnene består av en støtnøkkel¹⁴⁷ og ett spinnhjul¹⁴⁸ fra jernalder-middelalder, samt en blysignet¹⁴⁹. Blysignet har buemerke, geometriske mønster og innrisset med bokstavene O og B. Disse funnene gir ikke mye tolkningsmateriale og videre undersøkelser kan være interessant. Noe som kan gi oss litt mer å jobbe med er kokegropene, hvor noen av dem er blitt c14-datert til: 60-240¹⁵⁰, 90-260 eller 290-320¹⁵¹, 220-400¹⁵², 240-420¹⁵³ 340-540¹⁵⁴. På det andre kokegropsfeltet er det bare 3 av dem som er sikkert som kokegroper, mens de andre har litt usikkerhet knyttet til dem, men er kullholdige nedgravinger, noen av disse er også blitt c14-datert: 760-400 fvt.¹⁵⁵, 390-190 fvt.¹⁵⁶.

Disse kokegropene gir oss dermed en klarere datering med aktivitet mest sannsynlig i området rundt 400 fvt., og et tyngdepunkt i romertid. Det er dermed litt før dateringen som ble funnet rundt prestegården og det er mulig at maktsentret i Ulefoss har ligget her tidligere, men dette er lite materiale å trekke konklusjoner fra.

Tabell 3.14: Hauger på Søve høyden

1974 (reg.). Haug (ID: 52488-1)	Rundhaug, 10m, noe usikker å skille fra naturlig haug
1974 (reg.). Kongshaugen (ID: 70917-1)	Rundhaug, 14m
2010 (reg.). Søve (ID: 138931-1)	3 rundhauger, ca. 10m
2010 (reg.). Søve (ID: 138933-1)	8 registrerte hauger, men ingen mål. LiDAR viser opptil 10 hauger, hvor den største er på omtrent 12 meter, mens den minste rundt 5m.
1974 (reg.). Kongsjordet (ID: 3306-1)	Uklar haug, omtrent 20m, på toppen av en naturlig haug på 30-40m, noe usikker.

¹⁴⁷ 2020 (reg.). Løsfunn (ID: 267520-0). i Askeladden database.

¹⁴⁸ 2016 (reg.). Søve/Spinnhjul (ID: 223367-1). i Askeladden database.

¹⁴⁹ 2016 (reg.). Løsfunn (ID: 220417-1). i Askeladden database.

¹⁵⁰ 2009 (reg.). Søve Ridehall (ID: 131255-24). i Askeladden database.

¹⁵¹ 2009 (reg.). Søve Ridehall (ID: 131255-20). i Askeladden database.

¹⁵² 2009 (reg.). Søve Ridehall (ID: 131255-3). i Askeladden database.

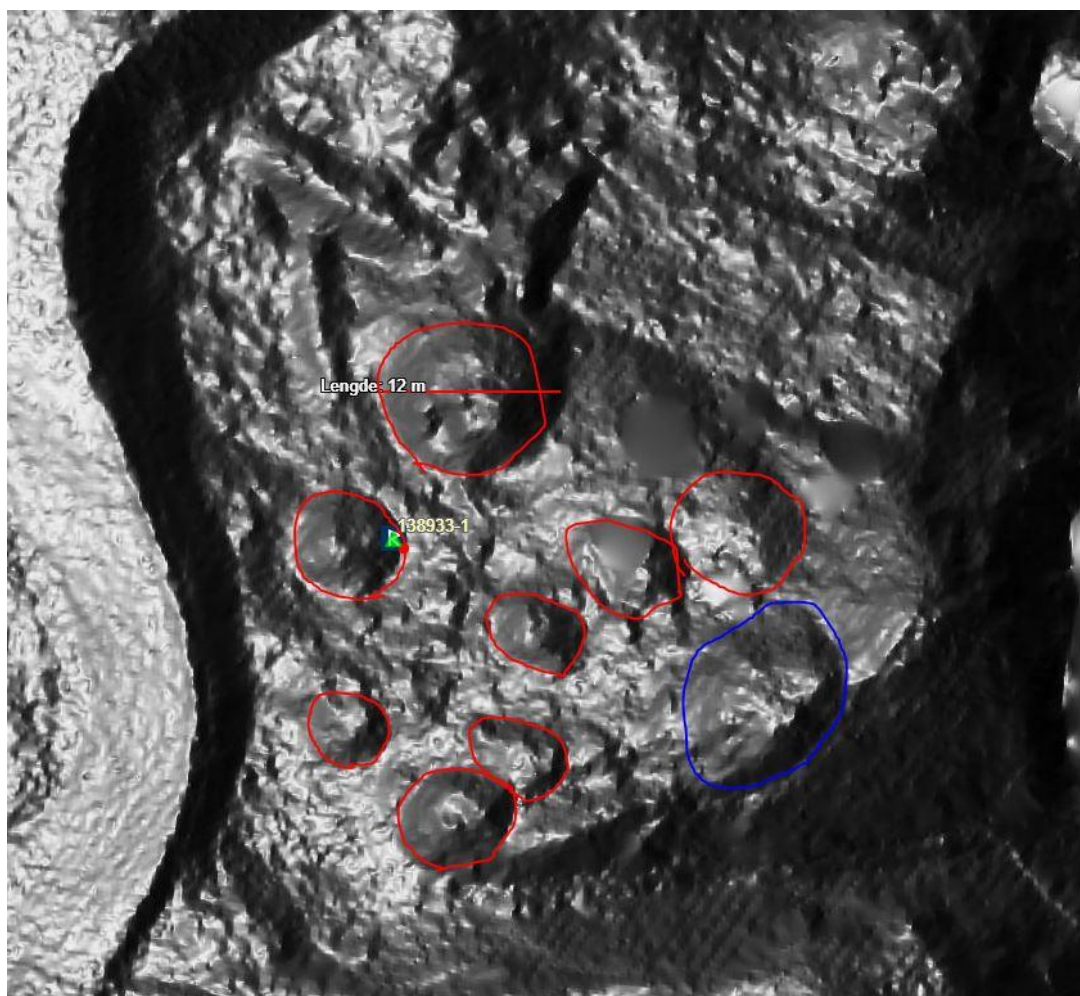
¹⁵³ 2009 (reg.). Søve Ridehall (ID: 131255-17). i Askeladden database.

¹⁵⁴ 2009 (reg.). Søve Ridehall (ID: 131255-4). i Askeladden database.

¹⁵⁵ 2010 (reg.). Kokegrop (ID: 138462-7). i Askeladden database.

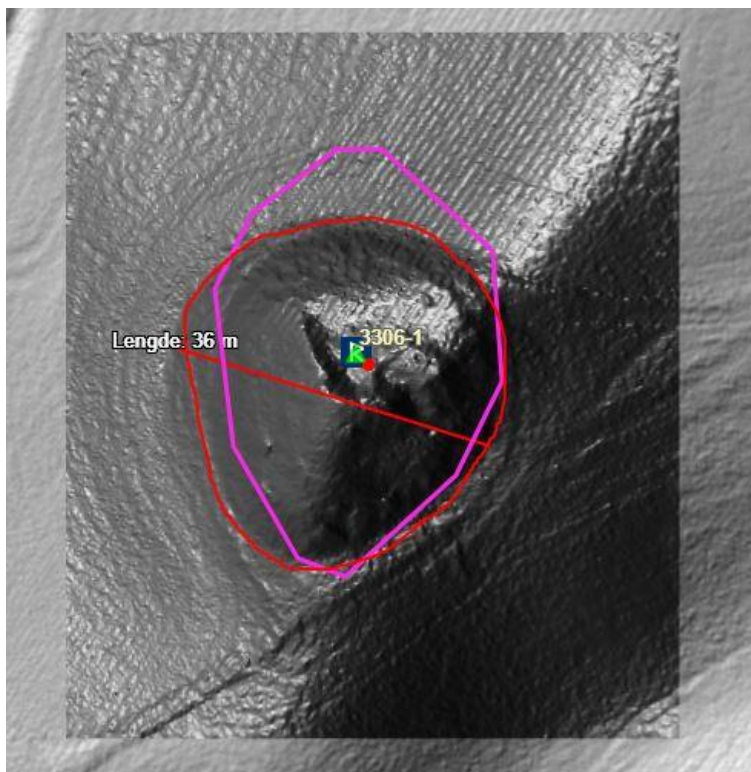
¹⁵⁶ 2010 (reg.). Kokegrop (ID: 138462-8). i Askeladden database.

Figur 3.xx: LiDAR av Søve gravfeltet (ID: 138933-1), nord på Søvøehøyden¹⁵⁷

¹⁵⁷ Utklipp fra Askeladden med LiDAR overlag og markeringer. Koordinater i sone 33: 174420 - 6585234

Figur 3.xx: Mulig storhaug på Søvøehøyden. Kongsjordet (ID: 3306-1)¹⁵⁸

3.2.3 Romnes og Valebø

Over vannet nord for Søvø høyden kommer vi til Romnes kirkested, hvor vi også finner en klar samling. Selve kirken ser ikke ut til å være alt for gammel, men muligens rundt 1570. Det er derimot en del hauger i området rundt, inkludert 3 mulige storhauger på 17, 18 og 25 meter, samt en stor andel løsfunn. Det er også en kokegrop med 6 andre strukturer og 2 stolpehull tilknyttet seg, men bare kokegropen er registrert og ingen videre informasjon er registrert.¹⁵⁹ Funnene består av mange rike funn fra jernalder, totalt 12, inkludert en gullplate, et anheng og gripedyr i forgyllet sølv. I middelalderen er det litt flere funn med 15, hvor 5 av dem er vektlodd, de fleste med dekoreringer. Med de rike funnene som er blitt gjort her ser det ut som et rikt maktsenter i jernalderen, og muligens at det blir mer og mer et handelssted innover i middelalderen. Siden dette er det eneste stedet med så mye funn kan det hende det gir et litt skjevt bilde av Ulefoss. Det er mulig det dukker opp lignende funn blant de andre samlingene, særlig ved prestegården eller Søvø, eller mer spesifikke dateringer her, som kan nyansere bildet.

¹⁵⁸ Utklipp fra Askeladden med LiDAR overlag og markeringer. koordinater i sone 33: 174444 - 6584821

¹⁵⁹ 2008 (reg.). Kvernerodden (ID: 119959-1). i Askeladden database.

Tabell 3.15: Hauger ved Romnes

1975 (reg.). Romnes (ID: 13083)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rundhaug, 14m 2. Rundhaug, 6m/ LiDAR: opptil 9m <p>Flere mulige forhøyninger i området. 4 jeg fant i LiDAR. Den største av dem er ganske usikker, men kan være opptil 22m.</p>
1973 (reg.). Romnes (ID: 3222)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rundhaug, 6m 2. tvilsom rundhaug, 3,5m
1973 (reg.). Romnes (ID: 32723-1)	Rundhaug, 18m. Vanskelig å skille fra forhøyning den ligger på. LiDAR kan kanskje tyde på en mulig måling mellom 7 og 16m
1973 (reg.). Romnes (ID: 42747-1)	Rundhaug, 17m/ LiDAR: opptil 19x28
1975 (reg.). Romnes (ID: 42749-1)	Rundhaug, 25m. Svært utpløyd og masser påført i nyere tid, original utstrekning vanskelig å tyde.
1973 (reg.). Kåsene (ID: 80972)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rundhaug, 4m 2. Rundhaug, 6,5m
1975 (reg.). Romnes (ID: 80974)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rundhaug, 8m 2. Rundhaug, 9m 3. Rundhaug, 3,5m. (jeg er litt usikker på denne, med liten diameter og bare 0,4m høyde)

Tabell 3.16: Løsfunn ved Romnes

Jernalder (12)	2021 (reg.) ID: 283338-0	Beslag, kobberlegering, spor av forgylling
Eldre jernalder (1)	Vikingtid	
Folkevandringstid (1)	2021 (reg.) ID: 283346-0	Gullplate
Yngre jernalder (1)		
Merovingertid (2)	2021 (reg.) ID: 283359-0	Spenne, kobberlegering
Vikingtid (1)	Merovingertid-dokumentert	

Jernalder-middelalder (3)	2021 (reg.). ID: 283360-0 Vikingtid-dokumentert	Skjoldformet anheng, sølv
	2022 (reg.). ID: 285172-0 Merovingertid	Spenne, s-formet
	2022 (reg.). ID: 285175-0 Jernalder-middelalder	Dragtnål, bronse, dekorert med metallringer
	2022 (reg.). ID: 285178-0 Jernalder-middelalder	Ringspenne?, kobberlegering
	2022 (reg.). ID: 285181-0 Jernalder-middelalder	Reimbeslag, jern og kobberlegering
	2023 (reg.). ID: 297846-0 Yngre jernalder	Gripedyr, forgyllt sølv
	2023 (reg.). ID: 297863-0 Eldre jernalder	Armbrosthjelm, dekorert, kobberlegering
	2023 (reg.). ID: 297877-0	Konisk spinnhjul, bly
	2023 (reg.). ID: 297881-0	Fibula, kobberlegering
Middelalder (15) Tidlig middelalder (2) Høymiddelalder (1)	2021 (reg.). ID: 283339-0 Høymiddelalder	Vektlodd? Hengesmykke? Messinghest
	2021 (reg.). ID: 283340-0	Vektlodd, korsmotiv, kobberlegering
	2021 (reg.). ID: 283341-0 (usikker)	Spenne fragment, kobberlegering
	2021 (reg.). ID: 283342-0 (usikker)	Spenne, kobberlegering
	2021 (reg.). ID: 283343-0 (usikker)	Beslag, fragment, kobberlegering
	2021 (reg.). ID: 283344-0 (usikker)	Spenne, kobberlegering
	2021 (reg.). ID: 283347-0	Beltestøl, kobberlegering
	2021 (reg.). ID: 283366-0	Urnesspenne

	Tidlig middelalder- dokumentert	
	2021 (reg.). ID: 283367-0 Tidlig middelalder- dokumentert	Halv støtnøkkel, kobberlegering
	2021 (reg.). ID: 283369-0 (Dokumentert)	Spinnhjul, bly
	2022 (reg.). ID: 290294-0	Vektlodd, skiveformet og avrundet, bly
	2022 (reg.). ID: 290295-0	Spenne, bly
	2023 (reg.). ID: 297873-0	Kleshekte, forgyllt sølv
	2023 (reg.). ID: 297876-0	Knapp, dekorert, kobberlegering
	2023 (reg.). ID: 298311-0	Kjagleformet vektlodd, med dekorasjoner, kobberlegering.
Førreformatisk tid (1)	2022 (reg.). ID: 285173-0	Vektlodd, med krone og s?, bly

Valebø

På den motsatte siden av Norsjø ligger det også en klar samling av gravhauger rundt den moderne Valebø kirke og under en bygdeborg som ligger på Harefjell til nord¹⁶⁰. Her er det 11 hauger hvor 5 av dem er registrert som store hauger på over 15 meter.

Med 5 store hauger som kan sees godt fra vannet og over til Ulefoss er det tydelig at noen projiserer en viss makt over vannet herfra, det er derimot ingen andre funn enn bygdeborgen som kan vise til noe mer aktivitet her. Det er mulig at disse haugene er tilknyttet noen i Ulefoss, og dermed omringer denne delen av Norsjø med sine maktsymboler. Mønstrer vi så tidligere ved Omdal gjentar seg, hvor det er få funn på østsiden, mens det på Ulefoss-siden er mange funn, som også går høyere opp fra vannkanten.

¹⁶⁰ 1971 (reg.). Maurflåtten (ID: 71333). i Askeladden database.

Tabell 3.xx: Hauger ved Valebø

1971 (reg.). Vale (ID: 3581)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rundhaug, 10m 2. Rundhaug, 16m
1972 (reg.). Vale (ID: 23141)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rundrøys, 11m 2. Rundrøys, 11m
1971 (reg.). Lunde nedre (ID: 33032)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rundhaug, 10m 2. Rundhaug, 15m 3. Rundhaug 8m
1971 (reg.). Vale (ID: 81247) Generell beskrivelse gir en måling og individuelle gir annen på haug 1 og 2. De er alle vanskelige å se i LiDAR, muligens fjernet siden flere var skadet under registrering, bla. oppdyrking og masseuttak.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rundhaug, 15m/20m 2. Rundhaug, 15m/20m 3. Rundhaug, 20m 4. Rundhaug, 7m

3.4 Nordre delen av Norsjø, Gvarv og Leikvam

Nordover fra Ulefoss, langs Norsjø, går det en linje av forskjellige funn fram til Gvarv. Ved Gvarv ender Norsjø i to elver, en som kan følges videre oppover til Bø og en annen opp mot Notodden. Vi kan ikke gå så mye dypere inn på disse funnene, men jeg gir igjen en kort oversikt over noen av de mer interessante funnene slik som tidligere.

Tabell: 3.xx: De mest interessante funn samlingene

Sandenesåsen	Gravfelt med minst 6 hauger på 6-10m, en rundrøys på 15m på en annen høyde like sør. Ett depotfunn av dirhemer og klippesølv
Årås	Planerte gravhauger og flatmarksgraver. Hvor man har kunnet c14 dateringer både til 1010-830vt. ¹⁶¹ Og 780-900 eller 910-970 vt. ¹⁶²

¹⁶¹ 2011 (reg.). Årås (ID 150023-1)

¹⁶² 2011 (reg.). Årås (ID 150023-2)

Tjuveholmene	Minst 6 røyser på øyer i nordre norsjø. De to største er på 12 ¹⁶³ og 17 ¹⁶⁴ meter.
--------------	---

3.4.1 Nes halvøya og Lindheim

Når vi så kommer til nordenden av Norsjø ved Gvarv er det tre klare samlinger vi skal se nærmere på. Først ved Nes halvøya sør for Gvarv, så Håtveit som ligger vest i Gvarv, og sist Gunnheim øst i Gvarv.

På halvøya mellom Gvarv og Akkerhaugen finner vi Nes kirke og Lindheim som har klare samlinger av store hauger. Ved middelalderkirken Nes kirke er det ikke gjort særlige funn, men det er minst 3 store hauger. Dette er også det første man vil se om man seiler nordover på Norsjø og kunne nok ha bli sett langt unna. Fremtidige undersøkelser kan muligens finne flere spor her, men det mer interessante stedet med det vi har av spor ligger ved Lindheim.

Tabell 3.xx: Hauger ved Nes i Gvarv

1977 (reg.). Nissehaug (ID: 13110-1)	Rundhaug 20m. skal ha stått en bautastein hentet fra Lifjell
1977 (reg.). Svenskehaugen (ID: 22883)	1. Uklar haug, 10m/ LiDAR viser nærmere 16x24m. Det skal også ha blitt funnet 3 nye hauger ved befarings i 2012, men har ikke måling og vanskelig å finne på LiDAR for å måle.
2022 (reg.). Gravhaug (ID: 85106-3)	Resten av rundhaug, ca. 25m. Kirken er bygd inntil haugen.

Tabell 3.xx: Hauger ved Nes i Gvarv

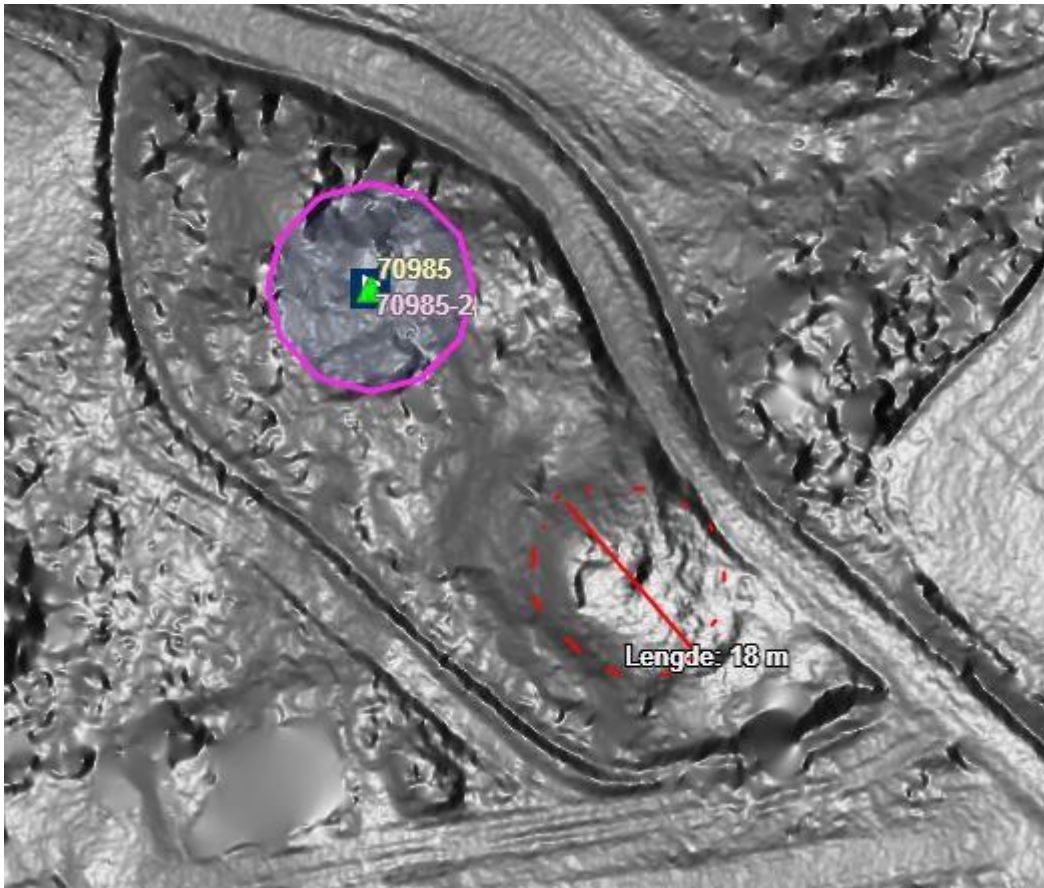
1977 (reg.). Nyhus (ID: 32776-1)	Uklar rundhaug, ca. 15m. overpløyd, skal ha vært 9 andre hauger som nå er helt borte. Rett ved en mulig hall.
1977 (reg.). Tinghaug (ID: 70985)	Ingen synlig haug, men LiDAR viser en mulig haug like sør for registreringen, på omtrent 18.

¹⁶³ 1977 (reg.) Store Tjodholmen (ID: 3330-1)

¹⁶⁴ 1977 (reg.) Lille Tjodholmen (ID: 32763-1)

--	--

Figur 3.xx: den mulige Tinghaugen ved Lindheim¹⁶⁵

Tabell 3.xx: Funn ved Lindheim i Gvarv

Steinalder (1)	2015 (reg.). ID: 213133-1	Flekk med cortex
Jernalder (7)	2015 (reg.). ID: 214361-1	Beslag, dekorert, rester av
Romertid-vikingtid* (1)	Romertid/merovingertid/vikingtid	forgyelling
Vikingtid (1)	2020 (reg.). ID: 269317-0	Remende, kobberlegering
Jernalder-middelalder (1)	2020 (reg.). ID: 274107-0	Vektlodd
	2022 (reg.). ID: 287290-0	Hestesko, jern
	Jernalder-middelalder	
	2022 (reg.). ID: 287291-0	Vektlodd
Vikingtid	2022 (reg.). ID: 290144-0	Sølv mynt, fersk brudd.
		Voided cross 1045-1050

¹⁶⁵ Utklipp fra Askeladden, med markeringer. Koordinater i sone 33: 170699 - 6597507

		eller? Kong Stefan (1135-1154)
	2023 (reg.). ID: 298346-0	Beltespenne/remspenne, strekdekor, Kobberlegering.
Middelalder (7)	2015 (reg.). ID: 213132-2	Ringspenne
	2015 (reg.). ID: 213134-1	Terning, bly
	2016 (reg.). ID: 217003-1	ringspenne
	2022 (reg.). ID: 287307-0	Tekstilmerke, bly
	2022 (reg.). ID: 287309-0	Urnesspenne, bronse
	2022 (reg.). ID: 288042-0 (usikker)	Vektlodd, med våpenskjold, krone+2 stjerner
	2022 (reg.). ID: 288486-0	Gryteører
Førreformatisk (2)	2015 (reg.). ID: 213138-1 (usikker)	Rem/seletøy
	2018 (reg.). ID: 238997-0	Spenne, fortinnet kobberlegering. Svært detaljert utformet som en fugl
Uviss tid (3)	2022 (reg.). ID: 287308-0	Støpetapp, bronse
	2022 (reg.). ID: 287310-0	Grytefot, bronse
	2022 (reg.). ID: 288472-0 (usikker)	Bronsefragment, m dekor. Spenne?
	2022 (reg.). ID: 288484-0	2 bronsestøp fragmenter
	2022 (reg.). ID: 288655-0 (usikker)	Grytebein, jern

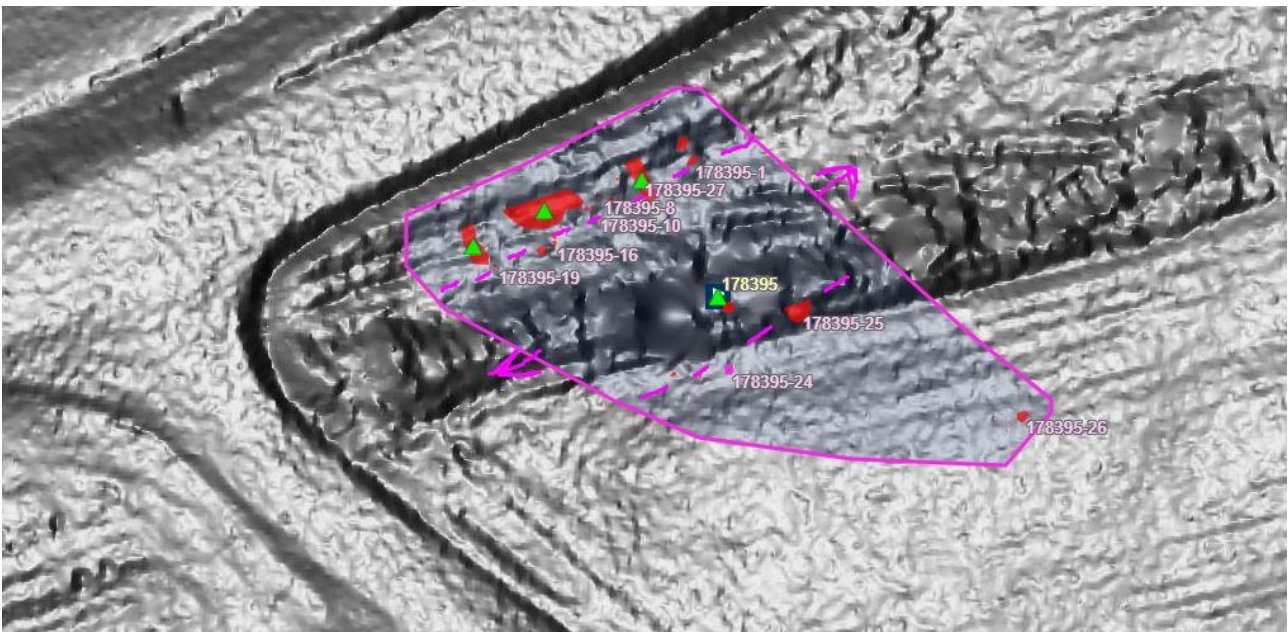
Like ved Nyhus haugen(e) er det et lite gravfelt med 3 kremasjonsgraver som dateres til eldre jernalder¹⁶⁶. Like i nærheten er det også en samling av kokegroper og stolpehull; 6 registrerte kokegroper og 19 stolpehull. En av kokegropene er C14 datert mellom 240 og 395 VTR.¹⁶⁷

¹⁶⁶ 2014 (reg.). Gravfelt (ID: 178397). i Askeladden database.

¹⁶⁷ 2014 (reg.). kokegrop (ID: 178396-1). i Askeladden database.

De fleste av stolpehullene som ble funnet ligger på en linje på 8 meter i vest-østlig retning. 9 av dem er mellom 15x14 og 25x25¹⁶⁸, 6 mellom 28x30 og 40x38¹⁶⁹ og en på 30x60¹⁷⁰, som kan være flere strukturer i en. Det er enda 3 stolpehull 14 meter sør for denne linjen som ligger i en noe buet form. Disse 3 stolpehullene er mellom 30x37 cm og 45x45 cm, men de er noe forstyrret¹⁷¹. De store stolpene på linjen ser ut til å være plassert i par og kan ha vært store bærebjelker, og hvis de søndre stolpehullene er den andre langveggen, får vi en hall som er omtrent 14 meter bred. Vi mangler da noen spor etter noen kortvegger, men lengden vi har spor av er på 16 meter. For sammenligning var den nordre av de eldste hallene ved Borre 10-12 meter bredde og 40 meter lange. Hallene her var båret opp av to indre rekker av sterke stolper¹⁷², som de større stolpehullene i denne bygningen kan være spor av.

Figur 3.xx: Utklipp som viser en tolkning av en hall ved Lindheim i Gvarv¹⁷³

Stolpehullene og kokegropene er datert til bronsealder-jernalder. En annen interessant ting er at det også er rester av en gravhaug midt inni hallen. Den er svært ødelagt, men er anslått til å være 13 meters diameter, inkludert en fotgrøft. Denne haugen er datert til yngre jernalder¹⁷⁴. Det er nokså sannsynlig at gravhaugen er kommet etter hallen og det er mulig at gravhaugen faktisk har

¹⁶⁸ 2014 (reg.). Stolpehull (ID: 178395-3, 4, 6, 7, 8, 10, 13, 14, 18)

¹⁶⁹ 2014 (reg.). Stolpehull (ID: 178395-5, 9, 11, 12, 15, 16)

¹⁷⁰ 2014 (reg.). Stolpehull (ID: 178395-17)

¹⁷¹ 2014 (reg.). Stolpehull (ID: 178395-22, 23, 24).

¹⁷² Myhre, 2015: s. 99-100

¹⁷³ Utklipp fra Askeladden, med markeringer. Koordinater i sone 33: 171119 - 6597162

¹⁷⁴ 2014(reg.). Gravhaug (ID: 178395-20). i Askeladden database.

vært for bygningen selv. Basert på tolkninger fra hallene ved Borre ser det ut som hallene i seg selv undergikk et «liv», hvor de ble bygget og til slutt rituelt brent og begravet når de ikke var i bruk lenger.¹⁷⁵

Å tolke området her er interessant for det er noen få klare maktsymboler og tegn som store hauger og en hall, men de er relativt spredd. En mulig tanke er at disse ikke er knyttet til en spesifikk gård og et maktsenter for en høvding eller lignende, men det er mulig at dette er samlingspunktet for lokalsamfunnet, mens en lokal elite og maktsenter kan ha ligget et annet sted i nærheten.

3.4.2 Maktsentre i Gvarv? Håtveit og Gunnheim

3km nordvest for hallen finner vi samlingsplassen ved Håtveit, vest i Gvarv. Her er det et klart felt med mange hauger, flere av dem større samt svært mange gjenstandsfunn, mange av de relativt rike. Funnene er relativt jevnt spredd over jernalderen, det eldste ligger helt tilbake til bronsealder, og en del over i middelalder. Med minst 15 registrerte hauger og et bekreftet utpløyd gravfelt, hvor minst 4 av dem er mulige storhauger rundt 20m kan det vise til et lokalt maktsenter med en ganske klar kontinuitet.

Tabell 3.xx: Hauger ved Håtveit i Gvarv

1977 (reg.). Håtveit (ID: 3344)	<ol style="list-style-type: none">1. restaurert haug, 15m/ LiDAR viser en langhaug, 15x8m2. Rundhaug, 15m
1977 (reg.). Håtveit (ID: 13113)	<ol style="list-style-type: none">1. Rundhaug, 10m2. Rundhaug, 8m3. Rundhaug, 4,5m, kant i kant med 2.4. Rundhaug, 10m5. uklar haug, 5m, utgravd6. Rundhaug, 15m/ LiDAR: 19m <p>Lagt til i 2023</p> <ol style="list-style-type: none">7. mulig gravhaug, LiDAR viser muligens 21m

¹⁷⁵ REFEREANSE (Leverkus?/Midgard kompendie)

1977 (reg.). Håtveit (ID: 42788)	1. Rundhaug, 10m 2. Rundhaug, 6m
1977 (reg.). Håtveit (ID: 70992-1)	Gravhaug, ikke målt, men LiDAR tyder på mulig 9m
1977 (reg.). Håtveit (ID: 70993-1)	Rundhaug, 16m
1977 (reg.). Håtveit (ID: 71011-1)	Rundhaug, 17m/ LiDAR: 22m
2015 (reg.). Gravfelt med videre (ID: 212569)	Overpløyd gravfelt, bekreftet med georadar.

Tabell 3.xx: Funn ved Håtveit i Gvarv

Bronsealder (1)	2021 (reg.). ID: 212569-2	Tutulus
Jernalder (23)	2015 (reg.). ID: 212569-1	Fibula, korsformet
Romertid (4)	Folkevandringstid (usikker)	
Folkevandringstid (3)	2021 (reg.). ID: 212569-3	Del av berlokk
Merovingertid (1)	Romertid	
Vikingtid (4)	2021 (reg.). ID: 212569-4	Øvre del av berlokk
Yngre jernalder (1)	Romertid	
Jernalder-middelalder (1)	2021 (reg.). ID: 212569-5	Spenne, bronse. Mulig ringerikestil
Yngre jernalder-middelalder (2)	Vikingtid	
	2021 (reg.). ID: 212569-11	Spenne fragment, kobberlegering
	Vikingtid	
	2021 (reg.). ID: 212569-12	Reimspenne, kobberlegering
	Yngre jernalder	
	2021 (reg.). ID: 212569-14	Vektlodd, bly
	Yngre jernalder-middelalder	
	2021 (reg.). ID: 212569-15	Beslag? Mulig kam?, kobberlegering
	Yngre jernalder-middelalder	
	2015 (reg.). ID: 214136-1	Fibula fragment
	Yngre jernalder	
	2016 (reg.). ID: 220426-1	Fibel fragment, bronse
	2016 (reg.). ID: 220441-1	Spinnhjul, bly
	Vikingtid	

	2016 (reg.). ID: 221353-1 Jernalder-middelalder	Ringspenne
	2016 (reg.): ID: 223364-1 (usikker)	Ringspenne
	2017 (reg.). ID: 231948-0 Romertid	Fot av fibula
	2020 (reg.). ID: 267658-0 (usikker)	Trompetfibula
	2020 (reg.). ID: 267660-0 (usikker)	Bøylefibula, fragment
	2020 (reg.). ID: 268007-0 Vikingtid	Øks, jern
	2020 (reg.). ID: 268008-0 (usikker)	Ukjent gjenstand av kobberlegering
	2020 (reg.). ID: 273397-0 Romertid	Fibel, kobberlegering
	2020 (reg.). ID: 273398-0 Romertid	Fragment av spenne
	2020 (reg.). ID: 273399-0 Folkevandringstid	Korsformet spenne, kobberlegering
	2020 (reg.). ID: 273400-0 Merovingertid	Konisk spenne
	2020 (reg.). ID: 273405-0 Folkevandringstid	Korsformet spenne
Middelalder (9)	2021 (reg.). ID: 212569-9 Senmiddelalder	Pommel til kniv, kobberlegering, spor av jern tange
	2021 (reg.). ID: 212569-10 Senmiddelalder	Spenne fragment, kobberlegering
	2021 (reg.). ID: 212569-13	Spenne, kobberlegering
	2021 (reg.). ID: 212569-16	Nøkkel, kobberlegering
	2021 (reg.). ID: 212569-17	Spenne, kobberlegering

	2015 (reg.). ID: 212571-1 (usikker)	Beltespenne
	2015 (reg.). ID: 212573-1 Høymiddelalder (usikker)	Ringspenne
	2016 (reg.). ID: 220439-1	Spinnhjul, bly, enkel ornamentikk
	2020 (reg.). ID: 273401-0 (usikker)	Fragment spenne, kobberlegering
Førreformatisk tid (9)	2009 (reg.). ID: 129927-1, 131265-1, 131267-1.	Keramikkbit. Uklart om det er 3 funn, eller duplikat registrering.
	2021 (reg.). ID: 212569-7	Knapp?
	2021 (reg.). ID: 212569-8	Vektlodd, bly
	2015 (reg.). ID: 214132-1	Ringspenne, uten dekor
	2015 (reg.). ID: 214134-1 (usikker)	Todelt beltespenne
	2015 (reg.). ID: 214135-1 (usikker)	Beltespenne
	2015 (reg.). ID: 214137-1 (usikker)	Beslag med ornamentikk
	2015 (reg.). ID: 214138-1	Halv ringspenne
	2017 (reg.). ID: 231945-0	Fibula, korsformet

Gunnheim

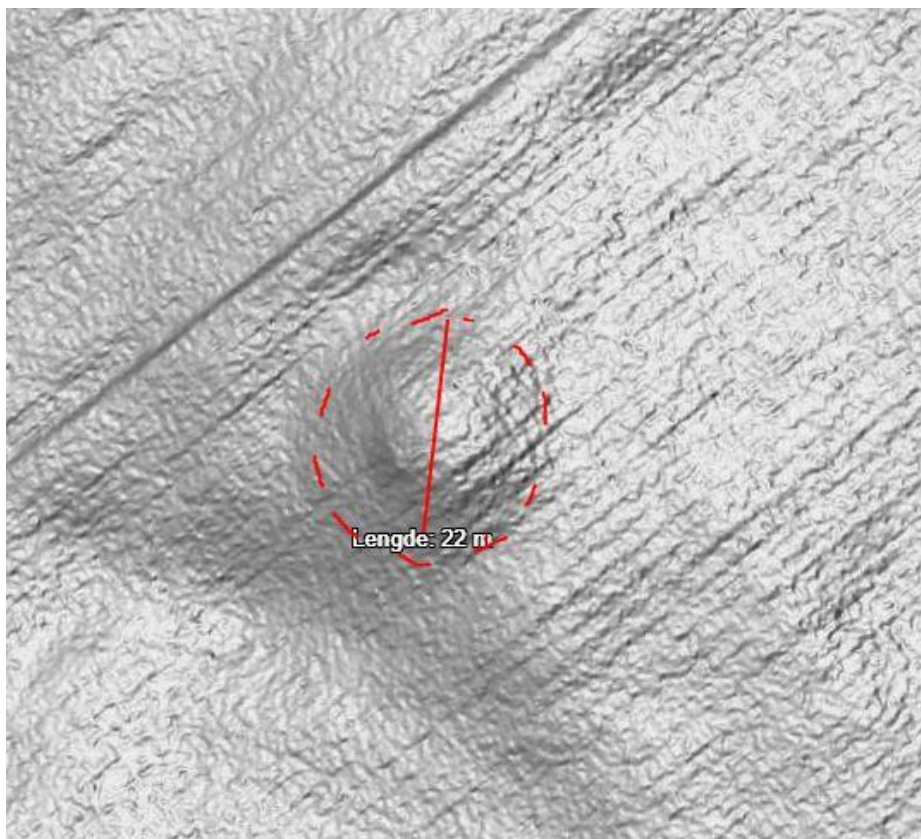
Ett alternativ som kommer opp ligger 2km øst igjen, og 1,5km nord for hallen, er Gunnheim. Her er det en klar samling av hauger og funn. Det er opptil 6 hauger registrert i området, og i utpløyd tilstand er de store, den minste er registrert til 17m, selv om LiDAR viser nærmere 12. Den største derimot ser relativt hel ut og er registrert til 30m, mens LiDAR kan tyde på at den kan være opptil 35m. Det er mulig å være flere hauger i området som ikke er blitt oppdaget, blant annet fant jeg en mulig haug 160m øst for Gullhaugen som ikke var blitt registrert. Det er ganske få funn her, men ett som skiller seg ut er 2 fragmenter av en kraftig og rikt dekorert spenne eller remende. Det er svært mulig å kunne se Gunnheim som et mulig maktsenter, men basert på de foreløpige funnen ville det nok sannsynlig vært for en relativ kort periode. Funnene er konsentrert mest i yngre jernalder, fulgt

av udaterte funn, men det er som nevnt få funn å tolke utfra. Det er mulig at Gunnheim tok over som det fremste maktsentret i lokalsamfunnet, muligens i Merovingertid-starten av vikingtid, siden funnene ved Håtveit er minst i denne perioden, mens det ved Gunnheim er generelt for hele denne perioden.

Tabell 3.xx: Hauger ved Gunnheim i Gvarv

1977 (reg.). Bergan (ID: 42784)	<ol style="list-style-type: none"> 1. utpløyd haug, 17m/LiDAR: 12m 2. utpløyd haug, ikke målbar 3. svært tvilsom haug, nesten borte, 15m
1977 (reg.). Gullhaugen (ID: 70987-1)	Rundhaug, 30m. LiDAR 35m
1977 (reg.). Myra (ID: 81019-1), 2023 (reg.). Myra (ID: 81019-2)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Utpløyd rundhaug 20m/ LiDAR opptil 37m 2. Utpløyd haug, ikke målt, bare tydelig på LiDAR. Mine LiDAR mål viser 28m i svært utpløyd stand.
Ikke registrert. Jeg fant den 160m øst for Gullhaugen på LiDAR, Koordinater i sone 33: 170960.07 - 6598468.51	Utpløyd rundhuag, LiDAR, opptil 22m

Figur 3.xx: Mulig uregistrert haug på Gunnheim¹⁷⁶

Tabell 3.xx: Funn ved Gunnheim i Gvarv

Jernalder (5)	2021 (reg.). ID: 283287-0,	2 deler av spenne eller
Yngre jernalder (2)	283288-0	remende, Kraftig og rikt
Yngre jernalder-middelalder	Yngre jernalder	dekorert, kobberlegering
(2)	2021 (reg.). ID: 283973-0	Bit av betalingssølv
	2021 (reg.). ID: 283977-0	Ringspenne, bronse
	Yngre jernalder	
	2023 (reg.). ID: 298336-0	Vektlodd eller blybarre
	Yngre jernalder-middelalder	
	2023 (reg.). ID: 298337-0	Vektlodd, bly
	Yngre jernalder-middelalder	
Middelalder (1)	2016 (reg.). ID: 220415-1	Male/hekte i bronse
Uviss tid (4)	2021 (reg.). ID: 283289-0	Ringspenne, kobberlegering

¹⁷⁶ Utklipp fra Askeladden med markeringer. Koordinater i sone 33: 170960 - 6598468

	(usikker)	
	2021 (reg.). ID: 283966-0 (usikker)	Jerngjenstand, mulig miniatyrøks
	2021 (reg.). ID: 283971-0 (usikker)	Blyplate, dekorert
	2021 (reg.). ID: 283989-0 (usikker)	Kopper, udefinerbarform, sannsynlig produksjonsavfall

Ett tredje alternativ som er verdt å nevne kan vi finne 2km øst for Lindheim, ved Akkerhaugen. Det er ingen samling av gravhauger eller gjenstandsfunn her, men det er derimot blitt funnet en samling av kokegroper, stolpehull og nedgravinger. Det er også blitt gjort c14 datering av en kokegrop og ett stolpehull som kan dateres til 880-1020 og 900-1030.¹⁷⁷ Det er noen gravhauger lengre øst, men er for langt unna å være tilknyttet dette stedet, og en kjapp sjekk i LiDAR av jordene rundt var det ingen uregistrerte hauger som kom særlig til syne. Videre undersøkelser kreves for å kunne si noe mer om stedet.

3.4.3 Leikvam

1,6 kilometer nord for haugene ved Håtveit kommer vi til Leikvam som også har en klar samling av hauger og løsfunn. Her er det 18 hauger på et lite område, hvor 4 av dem er klare storhauger på 20m eller mer. Det er også tydelige spor for at det har vært flere hauger som er blitt pløyd bort, hvor man blant annet kan finne rester av 2 hauger på henholdsvis ca. 15 meter, ca. 24 meter.¹⁷⁸ Disse ville nok vært en del mindre originalt, men haugen på 24 meter kan ha vært en storhaug. Denne siste haugen skal ha blitt fjernet av bulldoser på 1950-tallet og hadde en steinring på seg, inkludert en flere hundre kilos blå stein.¹⁷⁹

I tillegg til haugene er det 91 gjenstandsfunn i området, hvor ett funn kan stamme tilbake fra bronsealderen, mens de fleste funnene (39) er fra jernalderen. Funnene er jevnt over mesteparten av jernalderen, men øker noe mot slutten, hvor 17 av dem kan stamme fra perioden yngre jernalder, vikingtid eller inn i middelalder. Funnene forsetter til dels gjennom middelalderen, men særlig i senmiddelalderen. Det er også 26 funn som ikke har kunne blitt datert, som kan ha stammet

¹⁷⁷ 2008 (reg.). Bosetningsspor (ID: 118282-1). i Askeladden database.

¹⁷⁸ 2018 (reg.). Gravhaug (ID: 242016-0 & 242019-0). i Askeladden database.

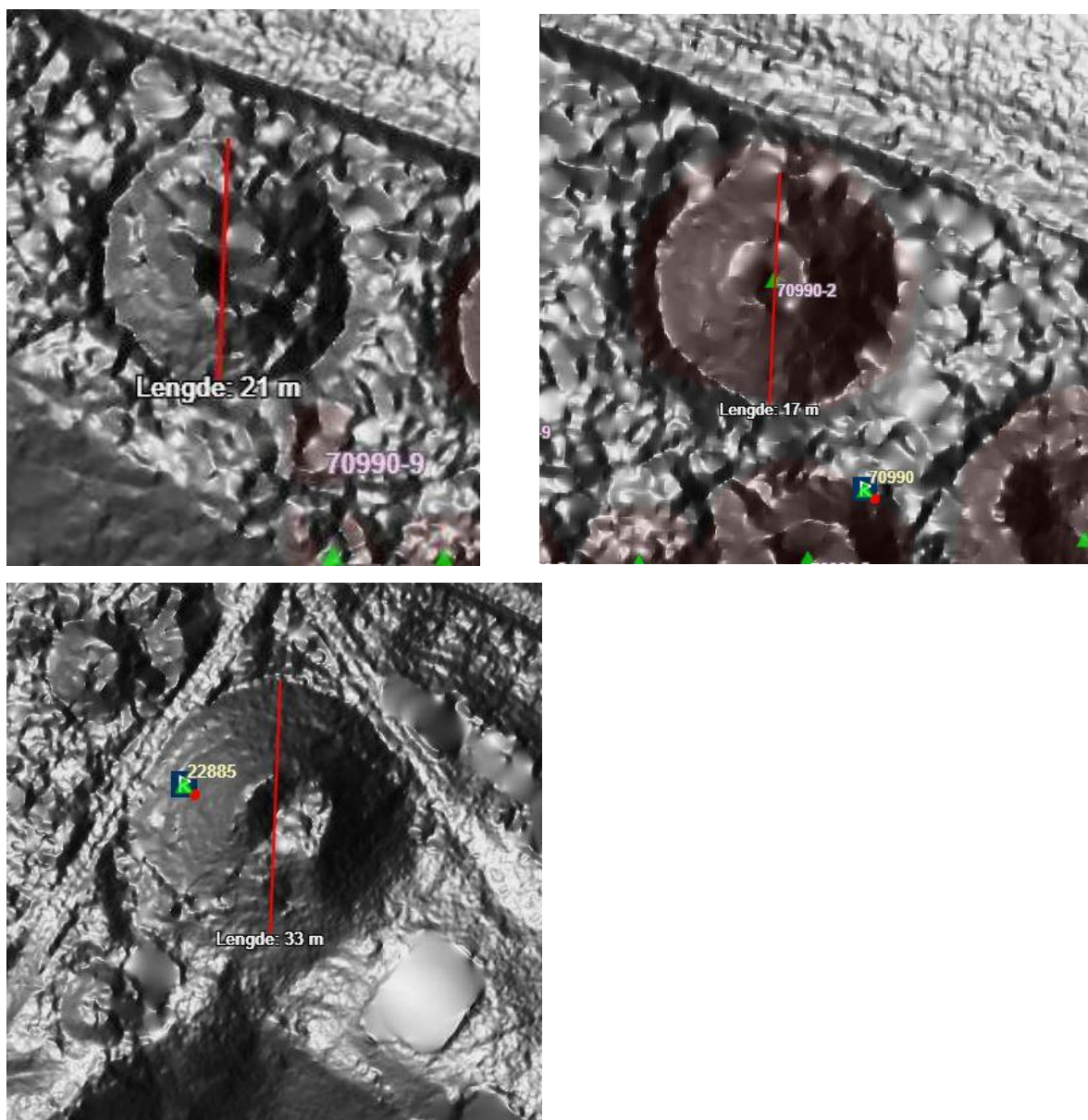
¹⁷⁹ 2019 (reg.) Leikvang (ID: 249747-0). i Askeladden database.

fra hele perioden. Noen av dem kan minne om andre funn som er datert, for eksempel ett fragment som kan ligne på en fuglespenne, hvor en annen fuglespenne ble funnet og datert til merovingertid. Det er mange svært rike funn, blant annet et vevsverd som kan ha blitt rituelt ødelagt, og muligens forgyllt sverdknapp og mange dekorerte spenner og lignende. Funnene viser tydelig til jevn og rik aktivitet i området over lang tid, hvor det er tegn til økning over perioden som kan tyde på en elite som blir rikere og mektigere. Dette kan passe godt inn med den økende handelen fra Telemark gjennom Vikingtid og inn i middelalderen. Med så rikt og variert funnmateriale er det ganske klart å konkludere med at Leikvam var et sentralt knutepunkt og muligens et av de større maktsentrene i regionen. Med kontinuitet mellom store deler av yngre jernalder og inn i middelalderen, sannsynligvis også en høvdingsgård, potensielt for denne Kong Gullbringe som vi har hørt om tidligere. Leikvam ligger geografisk midt i det smalere partiet mellom fjellene som kontrollerer inngangen til Bø i sør, og er omtrent midt imellom Bø og Gvarv og kan ha utøvd makt i begge retninger, men i Bø er det flere potensielle rivaler som ikke er like godt dokumentert.

Tabell 3.xx: Hauger ved Leikvam (17)

1978 (reg.). Leikvang (ID: 22884)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rundhaug, ca. 25m 2. Rundhaug, 6m
1978 (reg.). Leikvang (ID: 22885)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rundhaug, 25m/LiDAR: opptil 32m 2. Rundhaug, 9m 3. Rester av rundhaug, ca. 15m 4. Rundhaug, 10m 5. uklar forhøyning, kant i kant med 4., 8m
1978 (reg.). Leikvang (ID: 70990)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rundhaug, 17m/LiDAR opptil 21m 2. Rundhaug 15m/ LiDAR opptil 17m 3. Rundhaug, 9m 4. Rester av rundhaug, 20m 5. oval forhøyning, 13x7m <p>4 hauger registrert i 2015, men uten beskrivelser</p>
2018 (reg.). Gravhaug (ID: 242016-0)	Overpløyd rundhaug, 16m
2018 (reg.). Gravhaug (ID: 242019-0)	Overpløyd rundhaug, 24m

Figurer 3.xx-xx: Lidar måling av de 3 større gravhaugene ved Leikvam¹⁸⁰

Tabell 3.xx: Gjenstandsfunn ved Leikvam (91)

Bronsealder (1)	2020 (reg.). ID: 269333-0	Holøks fragment, bronse
Jernalder (39)	2011 (reg.). ID: 142295-2	Bøylespenne fragment,
Eldre jernalder (5)	eldre jernalder (dokumentert)	dekorert, bronse eller
Romertid (1)		kobberlegering

¹⁸⁰ Utklipp fra askeladden. viser gravhaugene: ID: 70990-1, 70990-2, 22885-1. Koordinater i sone 33: 167965 – 6600118, 167990 – 6600112, 168088 - 6600049

Folkevandringstid (3)	2015 (reg.). ID: 213773-1	Spenne, bøyleformet
Yngre-jernalder (2)	Eldre jernalder	
Merovingertid (2)	2019 (reg.). ID 249747-0	Vevsverd, bøyd sløyfeaktig
Vikingtid (9)	Yngre jernalder	
Jernalder-middelalder (3)	2020 (reg.). ID: 267655-0	Skålfibula
Yngre jernalder-middelalder (7)	(usikker)	
Vikingtid-middelalder (1)	2020 (reg.). ID: 267656-0	Spinnhjul
	(usikker)	
	2020 (reg.). ID: 269300-0	Knapp for skålspenne
	Vikingtid	
	2020 (reg.). ID: 269318-0	Fibel, kobberlegering
	Eldre jernalder	
	2020 (reg.). ID: 269326-0	Spenne, dekorert-borrestil, kobberlegering.
	Vikingtid	
	2020 (reg.). ID: 269331-0	Spenne fragment, korsformet
	Folkevandringstid	
	2020 (reg.). ID: 269339-0	Konisk spenne
	Merovingertid	
	2020 (reg.). ID: 269341-0	Del av trefliket spenne/mulig remende. Dekorert, frankisk?
Vikingtid (usikker)		
2020 (reg.). ID: 272156-0	Betalingsgull, klippet og bøyd stang	
Eldre jernalder (usikker)		
2020 (reg.). ID: 272973-0	Fibula, bronse	
Romertid		
2020 (reg.). ID: 272975-0	Mulig knapp til sverdbelte	
(usikker)		
2020 (reg.). ID: 272976-0	Spenne, 8tallsformet, med mønster	
2020 (reg.). ID: 272977-0	Oval spenne, med mønster, bronse. Mulig varmepåvirket	
(usikker)		
2020 (reg.). ID: 273331-0	Fuglespenne, kobberlegering	
Merovingertid (dokumentert)		

2020 (reg.). ID: 273347-0 Yngre jernalder-middelalder	Vektlodd, dekor, kobberlegering
2020 (reg.). ID: 273353-0 Yngre jernalder-middelalder	Vektlodd, mulig stempel i topp, kobberlegering
2020 (reg.). ID: 273361-0 Vikingtid	Remdeler, kobberlegering
2020 (reg.). ID: 273367-0 Yngre jernalder-middelalder (usikker)	Fragment av nål?, arm?, gjenstand? Dekorert, kobberlegering. Brannskadd?
2020 (reg.). ID: 273390-0 Yngre jernalder-middelalder (usikker)	Vektlodd, bly
2020 (reg.). ID: 273392-0 Yngre jernalder-middelalder	Ring, mulig fra ringnål, kobberlegering
2020 (reg.). ID: 273406-0 Vikingtid	Jernøks
2021 (reg.). ID: 275219-0 (usikker)	Mulig spenne fragment
2021 (reg.). ID: 276683-0 Eldre jernalder (usikker)	Spenne fragment
2021 (reg.). ID: 276782-0 Folkevandringstid	Fibel fragment, kobberlegering
2021 (reg.). ID: 283859-0 Vikingtid	Sverdknapp, antydning til forgylling
2021 (reg.). ID: 283860-0 Vikingtid	Sverdknapp
2021 (reg.). ID: 283862-0 Vikingtid	Ildstål, jern
2021 (reg.). ID: 283863-0 Vikingtid	Ildstål, jern

	2021 (reg.). ID: 283906-0 Jernalder-middelalder	Tverrøks eller teksle, antydning til fliker ved skafthull, jern
	2021 (reg.). ID: 283909-0 Jernalder-middelalder	Spinnhjul, bly
	2021 (reg.). ID: 283911-0 Jernalder-middelalder	Spinnhjul, bly
	2021 (reg.). ID: 283912-0 Yngre jernalder	Ringspenne, bronse
	2021 (reg.). ID: 284016-0 Vikingtid-middelalder	Ringspenne, oval form og dekor, bronse
	2022 (reg.). ID: 287676-0 Folkevandringstid	Korsformet spenne
	2023 (reg.). ID: 298334-0 Yngre jernalder-middelalder	Vektlodd, mulig inntrykk på en flatside, bly
	2023 (reg.). ID: 298335-0 Yngre jernalder-middelalder	Vektlodd, bly
Middelalder (11) Tidlig middelalder (2) Senmiddelalder (4) Middelalder/nyere tid (1)	2010 (reg.). ID: 142294-2	Spinnhjul, bly, muligens uferdig
	2011 (reg.). ID: 142295-5 Middelalder/nyere tid	Spinnhjul, bly
	2011 (reg.). ID: 142295-6 Tidlig middelalder (dokumentert)	Remendebeslag, løve og drage form, Bronse eller kobberlegering
	2020 (reg.). ID: 269323-0	Ringspenne, dekorert, kobberlegering
	2020 (reg.). ID: 269327-0	Blykors fragment
	2020 (reg.). ID: 269329-0 Senmiddelalder (usikker)	Hornringspenne, kobberlegering
	2020 (reg.). ID: 269335-0 Senmiddelalder	Gryteøre, hank i kobberlegering

	2020 (reg.). ID: 273346-0 Tidlig middelalder (dokumentert)	Spenne fragment, Guds lam, kobberlegering
	2020 (reg.). ID: 273358-0 Senmiddelalder (usikker)	Gryteøre fragment, kobberlegering
	2020 (reg.). ID: 273388-0 Senmiddelalder (1389-1442)	Sølvmynt, Erik av Pommeren
	2020 (reg.). ID: 273393-0	Spenne, kobberlegering
Førreformatisk (6)	2015 (reg.). ID: 213115-1, 213116-1	2 Kullgroper
	2015 (reg.). ID: 213117-1, 213118-1	2 Fangstgroper
	2020 (reg.). ID: 269338-0 (usikker)	Halv mynt, uidentifisert
	2021 (reg.). ID: 275197-0	Blylodd
Etterreformatisk tid (8)	2015 (reg.). ID: 212578-1, 212581-1, 212583-1 - 212586- 1, 2123113-1, 213114-1	8 kullmiler
Uviss tid (26)	2010 (reg.). ID: 142294-1	Metallgjenstand, bronse eller kobberlegering
	2011 (reg.). ID: 142295-1 (usikker)	Metallgjenstand, knapp?
	2011 (reg.). ID: 142295-3 (usikker)	Smeltet jern
	2011 (reg.). ID: 142295-4 (usikker)	Metallgjenstand, knapp?, dekorert
	2011 (reg.). ID: 142295-7 (usikker)	Anheng?
	2011 (reg.). ID: 142295-8 (usikker)	Del av Spenne eller sølje
	2015 (reg.). ID: 213787-1	Ringspenne
	2020 (reg.). ID: 269319-0	Beltestøl, kobberlegering

(usikker)	
2020 (reg.). ID: 269319-0 (usikker)	Beltestøl, kobberlegering
2020 (reg.). ID: 269340-0 (usikker)	Arm i kobberlegering, mulig del av to never. Håndtak? Religiøs figur?
2020 (reg.). ID: 272974-0 (usikker)	Grytebein, kobberlegering
2020 (reg.). ID: 273389-0 (usikker)	Mulig sølvmynt, bøyd og uleselig.
2020 (reg.). ID: 273391-0 (usikker)	Beltestøl, kobberlegering
2020 (reg.). ID: 274108-0	Gjenstand, perleformet, dekorert, bronse
2021 (reg.). ID: 275172-0	Bronsefragment
2021 (reg.). ID: 275233-0 (usikker)	Beslag/liten spenne. Mulig fuglelignende utforming
2021 (reg.). ID: 275237-0 (usikker)	Mulig beslag. Bie-lignende utforming, antydning til dekor
2021 (reg.). ID: 276684-0 (usikker)	Fragment av kobberlegering
2021 (reg.). ID: 276685-0 (usikker)	Sylinder, nålhus?, kobberlegering
2021 (reg.). ID: 276759-0 (usikker)	Jerngjenstand med tange. Kniv eller redskap?
2021 (reg.). ID: 276760-0 (usikker)	Jerngjenstand med tange. Kniv eller redskap?
2021 (reg.). ID: 276781-0 (usikker)	Ringspenne, kobberlegering
2021 (reg.). ID: 283292-0 (usikker)	Støtnøkkel? jernnagle m kappe, hodet som støtnøkkel,

		kobberlegering. Bronsetråd i spiraler festet til.
	2021 (reg.). ID: 283983-0 (usikker)	Del av stølebelte, sølv
	2021 (reg.). ID: 284193-0 (usikker)	Bronseplate med mønster, mulig del av spenne?
	2021 (reg.). ID: 284195-0 (usikker)	Fragment av bronsegjenstand med mønster, mulig del av nål?

3.5 Bø

3.5.1 Bø kirkested

Leikvam kan sees som en inngang til Bø og vi kan finne Bø kirkested ca.5 km vest for Leikvam. I tillegg til dagens kirke fra 1800-tallet har det vært 2 tidligere kirker på stedet. Gamle Bø kirke som hadde byggestart i andre halvdel av 1100-tallet, samt en eldre stolpekirke som skal ha ligget på samme sted og ble revet da skipet på gamle Bø kirke var ferdigstilt rundt midten av 1200-tallet.¹⁸¹ Det er ingen hauger og bare to funn i nærheten av kirken. Det ene funnet er av et vektlodd¹⁸² 150 meter nord for kirken, det andre funnet er spor av en mulig hall 100 meter sør for kirken. Her er det funnet 11 stolpehull, med 3 ildsteder og 4 kokegroper.¹⁸³ Stolpehullene viser at det har stått en stor hall her som kan måles til å være omtrent 16 meter bred. Området er bare avgrenset i sørvest, så det er vanskelig å se hvor lang hallene ville vært, men av det som kan sees, er den nordvestlige langveggen hvor det er 21 meter mellom de 2 ytterste stolpehullene som er funnet. Stolpehullene har en diameter mellom 25 og 60 cm, hvor nesten alle er på ca. 40 cm. Stolpehull 219370-5 er et sikkert stolpehull og har en kjerne som kan tolkes som selve stolpeavtrykket, hvor avtrykket har en diameter på 17-18 cm, og er på den sørvestligste delen av hallen. Det er 3 ildsteder, 2 av dem er ca. 1,5x2meter, mens den siste (219370-1) har en diameter på 61 cm., og kan også være ett stolpehull. Dette siste ildstedet er også C14 datert mellom 255-405 vt. I tillegg er det

¹⁸¹ 1995 (reg.). Bø Kyrkjestad – Bø gamle (ID: 83992). i Askeladden database.

¹⁸² 2016 (reg.). Hellelandstunet (ID: 223335-1). i Askeladden database.

¹⁸³ 2016 (reg.). Bosetning-aktivitetsområde (ID: 219370). i Askeladden database.

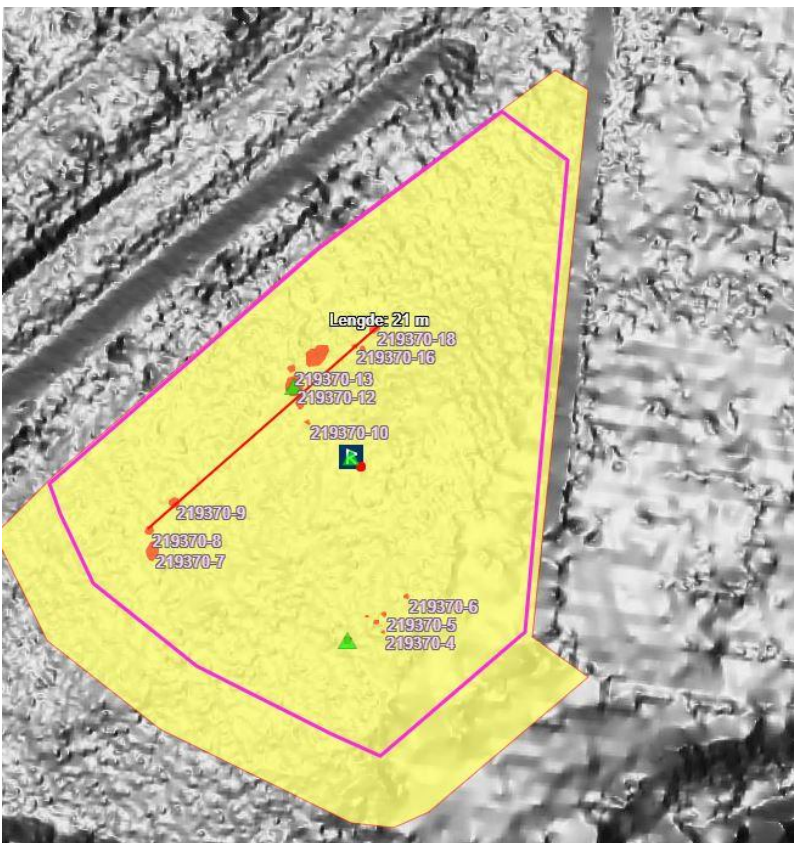
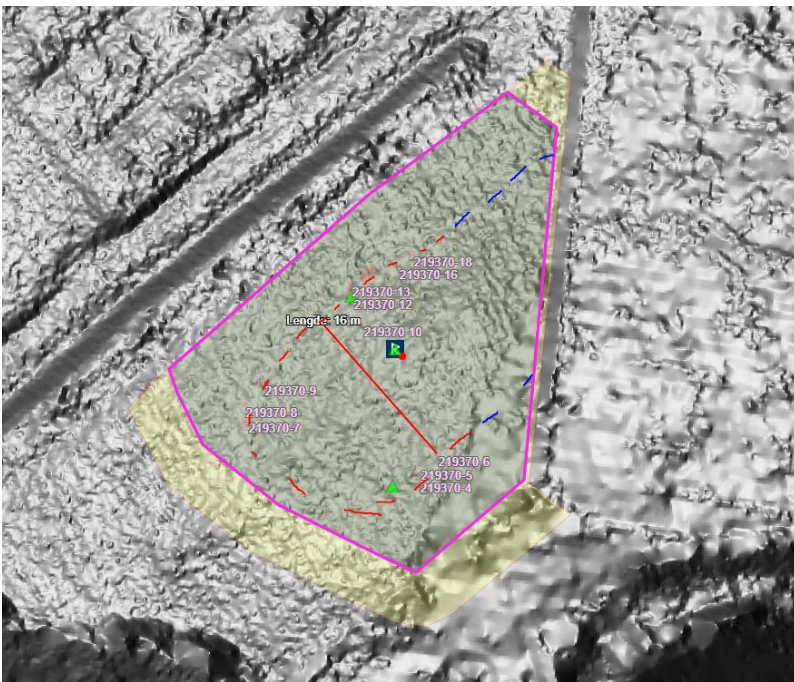
4 kokegroper, den første (219370-9) har diameter på ca. 80 cm og kan også tolkes som et stolpehull. Kokegropen 219370-12 er også C14 datert mellom 240-395 vt.

Størrelsen på hallen, samt ildstedene/kokegropene som også kan sammenfalle med stolpehull kan tyde på at dette har vært en gildehall. At kirken ble etablert i nærheten kan også støtte denne tolkningen, ettersom kirker ofte ble reist på etablerte religiøse lokasjoner.¹⁸⁴

Uten andre funn ved kirkestedet må hele plassen sees i lys av områdene rundt og det er mulig at vi her får samme dynamikk som ved Gvarv og Mælum, hvor området var et nøytralt samlepunkt og ikke tilknyttet et maktsenter. I tillegg til Leikvam er det flere andre potensielle lokale maktsentre i området som kan ha konkurrert om makt og prestisje i samfunnet.

¹⁸⁴ Dørum, 2007: s. 86-87

Figur 3.xx-xx: Sporene av en hall ved Bø kirkested¹⁸⁵

¹⁸⁵ Utklipp fra Askeladden, med markeringer. Koordinater i sone 33: 162750 - 6600829

3.5.2 Gåra

3 kilometer øst for Bø kirkested lå det tidligere en middelalder stavkirke som ble grunnlagt en gang før 1398. Det ser ikke ut som det har vært en prest tilknyttet kirken rundt 1398, på 1490-tallet eller fram til 1570. I et notat fra slutten av 1700-tallet var kirken beskrevet som en forfallen gavekirke eid av «Geheimraadinde Løvenskiold», og kirken ble revet i 1850.¹⁸⁶ Det som også er interessant er at denne kirken også er bygget i et gravfelt med flere store hauger. Det er 6 hauger hvor 3 av dem er registrert til 18, 19 og 20 meters diameter, flere av dem er utgravd og er svært ødelagte.¹⁸⁷

Haugene er mulig å finne igjen i LiDAR og den største av haugene kan da måles til omtrent 30 meter. Kantene i sør er uklare, så det er vanskelig å få en god måling av denne. I tillegg kan forhøyningen kirken skal ha stått på minne om en haug og er på omtrent 23 meter. På gravfeltet er det også en steinsetting, en bautastein og en, tidligere to, offersteiner.¹⁸⁸

Videre er det registrert 17 gjenstander som er blitt funnet. Mesteparten av dem er datert til jernalder og middelalder, for det meste spenner og beslag, som sannsynligvis kan være gravgods. Det er også 5 gjenstander datert generelt til førreformatorisk tid og 1 som er ukjent. Gåra har potensiale for å være et maktsenter, men slik materialet er nå, må Leikvam ha vært større og viktigere. Det er godt mulig at videre undersøkelser kan vise et mye mer nyansert bilde.

Tabell 3.xx: Hauger ved Gåra

1972 (reg.). Hvåla (28969)	<ol style="list-style-type: none">1. Rundhaug, 7m2. Rundhaug, 6m3. Rundhaug, 10m
1972 (reg.). Hvåla (28970)	<ol style="list-style-type: none">1. Rundhaug, 7m2. Rundhaug, 25m/Lidar:27m3. Rundhaug, 20m/LiDAR: 16m
1972 (reg.). Gåra (29420)	<ol style="list-style-type: none">1. Torshaugen/Kampehaug, Rundhaug, 15m/LiDAR: 17m2. Rundhaug, 12m (fjernet masser)3. Rundhaug, 6m4. Rundhaug, 7m

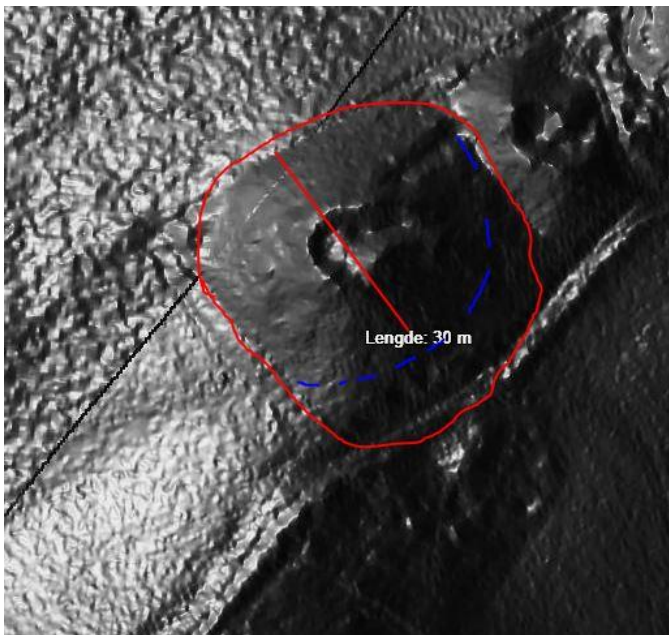
¹⁸⁶ 1999 (Reg.). Gåra Kyrkjestad (ID: 84455). i Askeladden database.

¹⁸⁷ 1972 (reg.). Gåra (ID: 68746). i Askeladden database.

¹⁸⁸ 1972 (reg.). Gåra (ID: 68746). i Askeladden database.

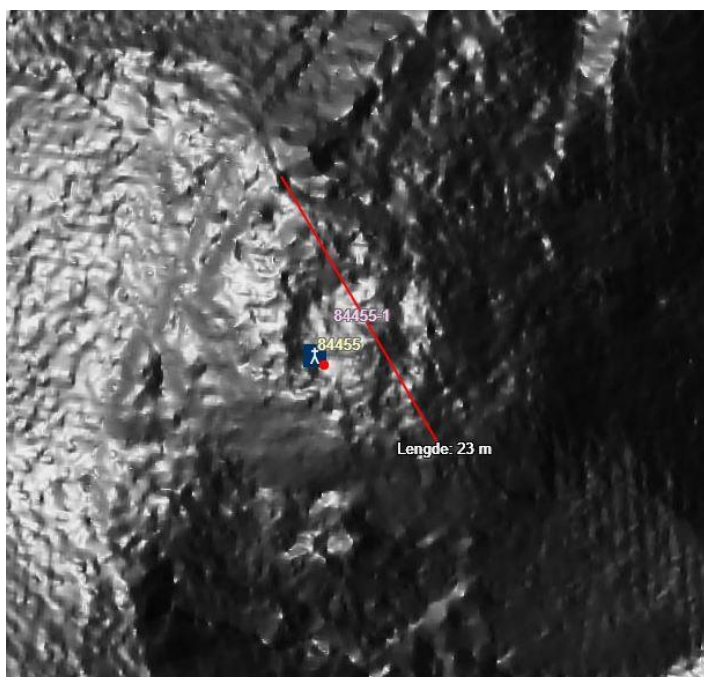
1972 (reg.). Hvåla (59239)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rundhaug, 17m/ LiDAR: 22m 2. Rundhaug, 14m/LiDAR: 16m 3. Rundhaug, 9m, siste usikker.
1972 (reg.). Gåra (ID: 68746)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rundhaug, 11m 2. Rundhaug, 18m 3. Rundhaug, 5m, utgravd 4. Rundhaug, 19m, totalt utgravd 5. Rundhaug, 20m, utgravd/LiDAR: Opptil 30m. 6. Rundhaug, 7m

Figur 3.xx: LiDAR måling av den største haugen på Gåra (ID: 68746) gravfeltet¹⁸⁹

¹⁸⁹ Utklipp fra Askeladden, med markeringer. Koordinater i sone 33: 165613 - 6601882

Figur 3.xx: LiDAR måling av en mulig haug under den gamle kirken på Gåra¹⁹⁰

Tabell 3.xx: Gjenstandsfunn ved Gåra

Steinalder (1)	1972 (reg.) ID: 59243-1	Pilspiss og steinøks.
Jernalder (7)	2016 (reg.) ID:223366-1	Beslag, ornamentikk
Vikingtid (2)	Jernalder-Middelalder	
Jernalder-Middelalder (3)	(usikker)	
	2020 (reg.) ID: 267533-0	Ringspenne
	(usikker)	
	2016 (reg.) ID: 220421-1	Ringspenne.
	Jernalder-Middelalder	
	2020 (reg.) ID: 268227-0	Spenne, trefliket,
	Vikingtid	kobberlegering.
	2021 (reg.) ID: 277832-0	Mulig spenne, ringerikestil.
	Vikingtid (usikker)	

¹⁹⁰ Utklipp fra Askeladden. Koordinater i sone 33: 165721 - 6601995

	2016 (reg.) ID: 220419-1 Jernalder-Middelalder (usikker)	Rasleblikk, bronse.
	1972 (reg.) 68744 (usikker)	Spydspiss, jern. Kommet bort.
Middelalder (2)	2016 (reg.) ID: 220416-1 (Usikker)	Beslag, ornamentikk, bronse.
	2016 (reg.) ID: 220424-1 (Usikker)	Plombe, med symbol, bly.
Førreformatisk (5)	2018 (reg.) ID: 238993-0	Ringspenne.
	2018 (reg.) ID: 238994-0	Støtnøkkel, fragment.
	1972 (reg.) ID: 38945-1	Heller, m kulturlag.
	2018 (reg.) ID: 238992-0	Malmgryte.
	2018 (reg.) ID: 238999-0	Remfordeler.
Uviss tid (1)	2016 (reg.) ID: 223336-1	Hornring/Sprette.

3.5.3 Forberg, Sønstebø og Oterholt

3 kilometer vest for Bø kirkested kommer vi til Forbergåsen. På selve åsen er det 12 gravrøyser, de er ganske små med omtrent 4-7 meters diameter¹⁹¹, men på jordet sør for åsen er det et stort antall rike og interessante løsfunn. Funnene består hovedsakelig av ornamenterte pyntegjenstander som spenner og fibulaer, flest i kobberlegering, men også 2 av sølv, en av dem også gullbelagt. Funnene kan deles inn i to områder, rundt Harpestå gården og ved Forberg gårdene. Dette er rike funn som kunne ha gjort seg godt som gravgods til en rik elite i området, men det er ingen hauger som fortsatt står som står i stil til funnene. Med LiDAR kan man kanskje se noen forhøyninger som kan ha vært gravhauger tidligere, men det er usikkert. De mest lovende er noen forhøyninger like nord for Harpestå gården hvor det er minst 9 runde forhøyninger, hvor den største

¹⁹¹ 1972 (reg.). Midt-forberget (ID: 9627, 9628-1), Forbergåsen (ID: 74928, 74929), Forberget (ID: 9630)

er rundt 45 meter. Dateringene, selv om de er noe usikre, plasserer funnene klart mellom jernalder og middelalder. Om det i tillegg var større gravhauger på området kan det være sannsynlig at det kunne vært enda et maktsenter her på Forberg, som muligens konkurrerte med de andre mulige maktsentrene ved Gåra og Leikvam.

Tabell 3.xx: Funn ved Harpestå, sør for Forbergåsen

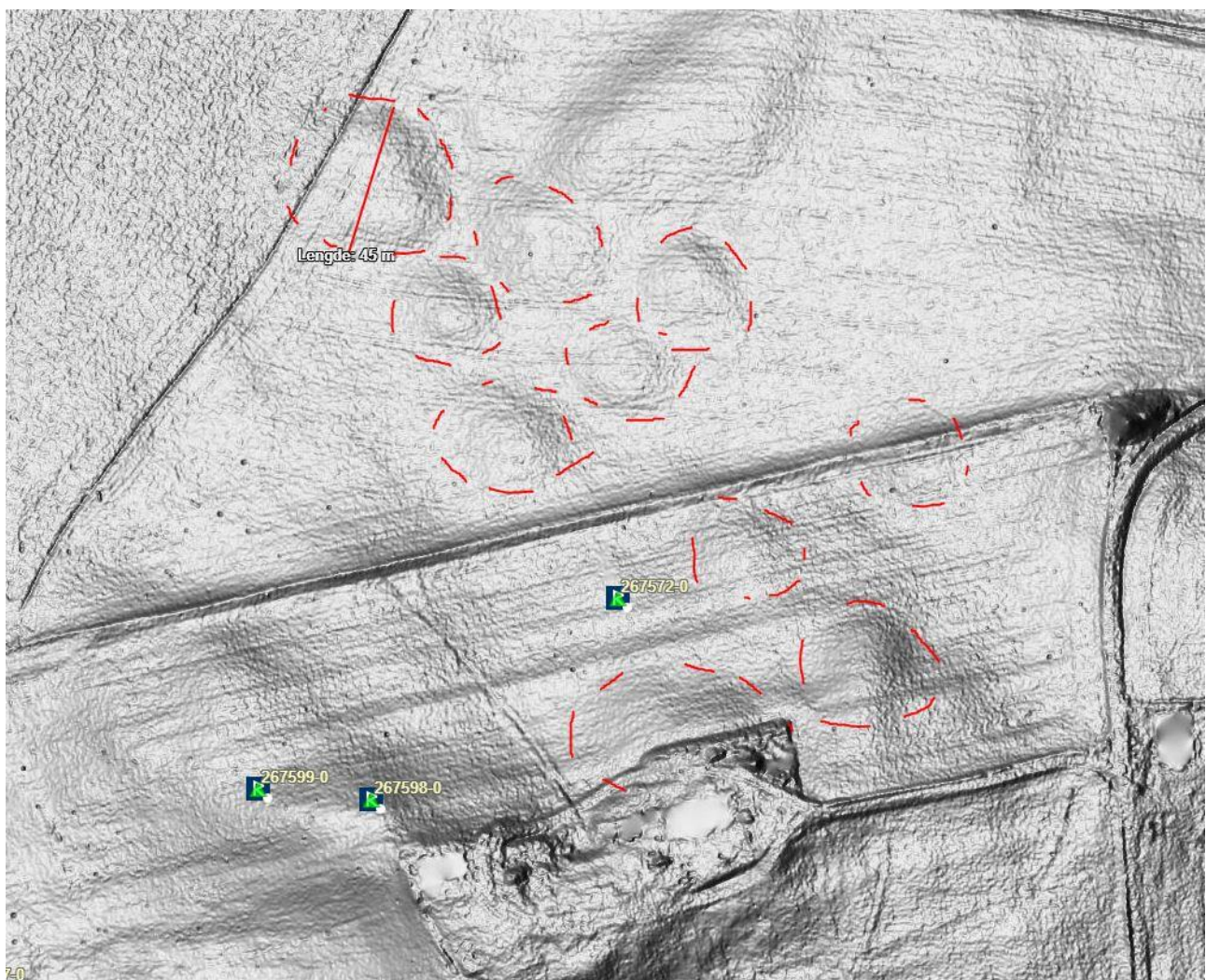
1972 (reg.). Midt-forberget (ID: 62844-1)	Jern øks, lite rust (uviss tid)
2020 (reg.). Løsfunn (ID: 267652-0)	Agraffknapp, gullbelagt sølv (jernalder, usikker)
2020 (reg.). Løsfunn (ID: 268984-0)	Fragment av fuglespenne eller urnesspenne (tidlig middelalder - år 1000-1100)
2020 (reg.). Løsfunn (ID: 268989-0)	Beslag til stølebelte (middelalder)
2020 (reg.). Løsfunn (ID: 269298-0)	Vektlodd, kobberlegering, dekorert topp (yngre jernalder-middelalder)
2020 (reg.). Løsfunn (ID: 269302-0)	Fragment av spenne eller annen gjenstand, kobberlegering (jernalder-middelalder, usikker)
2020 (reg.). Løsfunn (ID: 269303-0)	Vektlodd, bly (jernalder-middelalder)
2020 (reg.). Løsfunn (ID: 269314-0)	Hornringspenne, kobberlegering (senmiddelalder, usikker)
2020 (reg.). Løsfunn (ID: 269315-0)	Hornringspenne, kobberlegering (senmiddelalder, usikker)
2020 (reg.). Løsfunn (ID: 269316-0)	Fragment av spenne, kobberlegering, sirkeldecor (jernalder-middelalder, usikker)
2020 (reg.). Løsfunn (ID: 269337-0)	Dekorert fragment, kobberlegering (jernalder-middelalder, usikker)
2020 (reg.). Løsfunn (ID: 271474-0)	Beltestøl, kobberlegering (uviss tid)

Tabell 3.xx: Funn ved Harpestå, sør for Forbergåsen

2020 (reg.). Løsfunn (ID: 267471-0)	«Knucklebones» (jernalder-middelalder, usikker)
2020 (reg.). Løsfunn (ID: 267478-0)	Vektlodd (jernalder-middelalder, usikker)
2020 (reg.). Løsfunn (ID: 267487-0)	Del av fibula?, sølv (jernalder-middelalder, usikker)

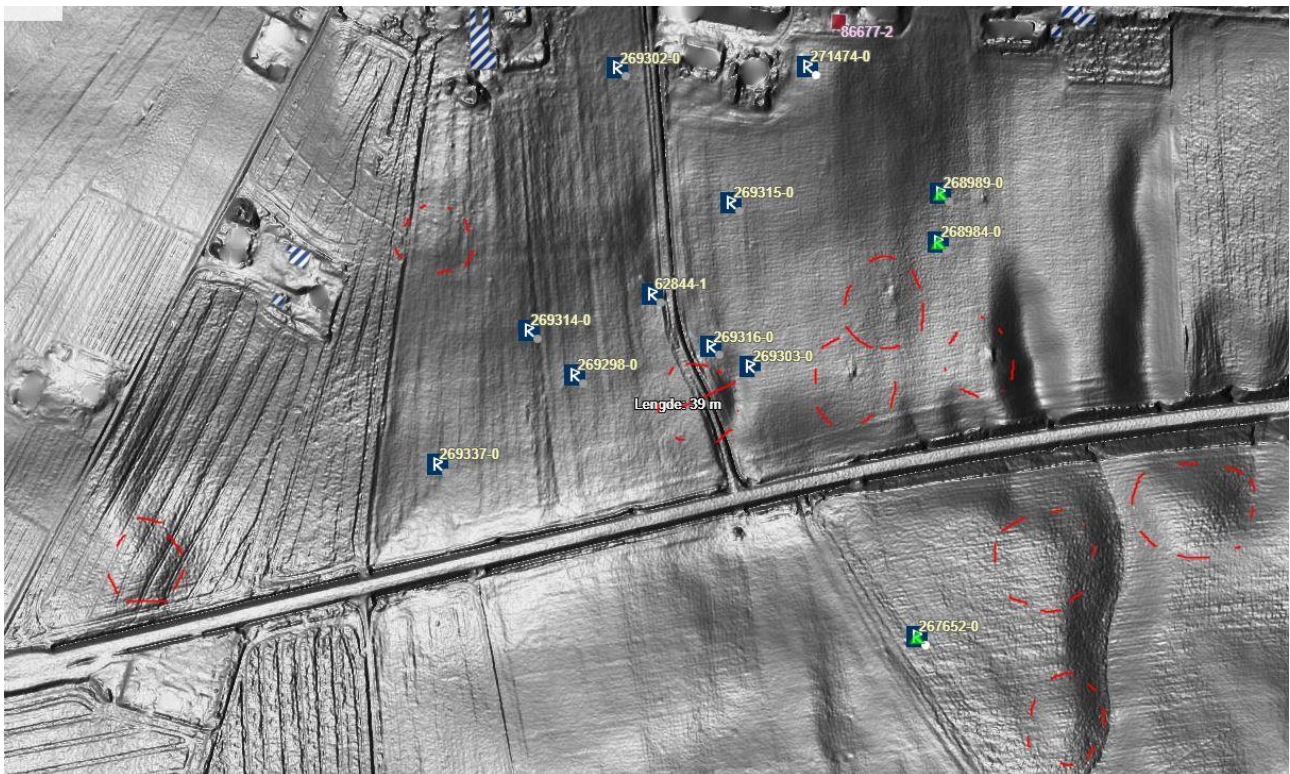
2020 (reg.). Løsfunn (ID: 267572-0)	Metallgjenstand med dekor (jernalder, usikker)
2020 (reg.). Løsfunn (ID: 267574-0)	Metallgjenstand (jernalder, usikker)
2020 (reg.). Løsfunn (ID: 267597-0)	Del av korsfibula (jernalder, usikker)
2020 (reg.). Løsfunn (ID: 267598-0)	Del av fibula (jernalder, usikker)
2020 (reg.). Løsfunn (ID: 267599-0)	Korsfibula (jernalder, usikker)
2020 (reg.). Løsfunn (ID: 267651-0)	Skaft (jernalder-middelalder, usikker)
2020 (reg.). Aktivitetsområde (ID: 272806-0)	Vektlodd, bly (jernalder)

Bilde 3.x: LiDAR av jordene rundt Harpestå gården sørvest for Forbergåsen¹⁹²

¹⁹² Utklipp fra askeladden, markert noen mulige forhøyninger, koordinater i sone 33: 159021 - 6601618

Bilde 3.x: LiDAR av jordene rundt Forberg gårdene, sørvest for Forbergåsen¹⁹³

Sønstebø og Oterholt

I den nordre delen av Bø finner vi et stort område som starter litt nord for Forbergåsen og strekker seg 4km østover til vi er nord for Gåra. Her er det mange samlinger av små og større hauger og noen andre funn som det var verdt å nevne. Vi kan dele det inn i 2 underkategorier, ved Sønstebø og ved Oterholt. Sønstebø er et mulig kirkested fra middelalder, men er uavklart¹⁹⁴ og det er mange hauger i området. Inkludert 7 hauger mellom 15 og 20 meter, og en storhaug på 30 meter. Blant gjenstandsfunnene er det hovedsakelig bronse gjenstander som er mest interessante, inkludert en øksegg av bronse, samt en jern øks som kan dateres til vikingtid. Det er godt mulig å ha vært enda ett konkurrerende maktsenter på dette området også, men siden funnene hovedsakelig er av bronse kan det tyde på et noe eldre maktsenter.

Ved Oterholt fortsetter det med mange hauger og røyser, inkludert 12 hauger mellom 15 og 20 meter. Av det lille som er funnet er det en del som peker mer mot middelalder, inkludert noen kullgroper som er spesifisert datert til 1200-tallet og 14-1600-tallet, men det er funnet et sverd og en øks på den lille gården Li, nord i området.

¹⁹³ Utklipp fra askeladden, markert noen mulige forhøyninger, koordinater i sone 33: 160094 - 6601526

¹⁹⁴ 1995 (reg.). Sønstebø kyrkjestad (ID: 85044-1). i Askeladden database.

Generelt er det svært få gjenstandsfunn for hele området, og så å si ingen funn registrert rundt samlingene av haugene ved Furu vold, Oterholt og Sigelhusmoen. Det er svært mulig at videre undersøkelser av dette området vil finne mange gjenstander som kan tydeliggjøre bildet her.

Tabell 3.xx: Hauger ved Sønstebø

1972 (reg.). Fentehaugen (ID: 9612)	20-30 flatmarksgraver
1972 (reg.). Furu vold (ID: 19444)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rundhaug, 9m 2. Rundhaug, 4m 3. Rundhaug, 4m 4. Rundhaug, 4m
1972 (reg.). Furu vold (ID: 29012)	Minst 11 rundhauger mellom 7 og 15 meter, men ingen individuelle målinger. med LiDAR finner jeg 3 klare hauger som er på ca. 13, 15 og 16m
1972 (reg.). Oterholt (ID: 39003)	Minst 13 rundhauger mellom 7 og 18 meter, men ingen individuelle målinger. LiDAR viser 8 klare hauger på: 11,11,12,16,16,17,17 og 19 meter.
1972 (reg.). Sønstebø (ID: 39011-1)	Overpløyd rundhaug, 30m Flere løsfunn på jordet i direkte område
1972 (reg.). Løvehaugen (ID: 74897-1)	Rundhaug, 11m
1972 (reg.). Hergjordet (ID: 74901)	Flatmarkgrav
1972 (reg.): Sigelhusmoen (ID: 77214)	Minst 7 rundhauger mellom 6 og 13 meter, men ingen individuelle målinger. LiDAR viser 6 klare hauger på: 7,8,9,10,12 og 13 meter.

Tabell 3.xx: Funn ved Sønstebø

1972 (reg.). Fentehaugen (ID: 9612)	Pilspiss (uviss tid), Ved flatmarksgravene, muligens «flere oldfunn er gjort i området», men ser ikke ut til å være registrert i Askeladden
1972 (reg.). Hergjordet (ID: 74901)	Flint med bruksspor, funnet med flatmarksgrov.

2020 (reg.). Løsfunn (ID: 273408-0)	Jernøks (vikingtid)
2021 (reg.). Aktivitetsområde (ID: 284052-0)	Ringspenne, bronse (vikingtid-middelalder)
2021 (reg.). Aktivitetsområde (ID: 284059-0)	Bronse beslag (jernalder-middelalder, usikker)
2021 (reg.). Aktivitetsområde (ID: 284197-0)	Bronsebeslag, med hullmønster (yngre-jernalder-middelalder, usikker)
Fra jordet rundt den store gravhaugen Sønstebø (ID 39011-1)	
2018 (reg.). Løsfunn (ID: 238932-0)	Tungt metallstykke, bly? (førreformatisk tid)
2018 (reg.). Løsfunn (ID: 238934-0)	Rund hekte (førreformatisk tid)
2018 (reg.). Løsfunn (ID: 238936-0)	Del av bronsenøkkel (førreformatisk tid)
2018 (reg.). Løsfunn (ID: 238938-0)	Kleshekte (førreformatisk tid)
2018 (reg.). Løsfunn (ID: 238939-0)	Kleshekte (førreformatisk tid)
2018 (reg.). Løsfunn (ID: 238940-0)	Del av sølvring (førreformatisk tid)
2018 (reg.). Løsfunn (ID: 238941-0)	Kleshekte (førreformatisk tid)
2018 (reg.). Løsfunn (ID: 238942-0)	Fragmenter av spenne (førreformatisk tid)
2020 (reg.). Løsfunn (ID: 267548-0)	Del av fibula (Jernalder-middelalder, usikker)
2020 (reg.). Løsfunn (ID: 267558-0)	Egg av bronseøks (bronsealder-jernalder, usikker)
2020 (reg.). Løsfunn (ID: 267664-0)	Uidentifisert bronse gjenstand (bronsealder-jernalder, usikker)

Tabell 3.xx: Hauger ved Otterholt

1972 (reg.). Eiken østre (ID: 9581-1)	Rundrøys, 8m
1972 (reg.). Oterholt (ID: 19443-1)	Rundhaug, 22m/LiDAR:15x19m
1972 (reg.). Oterholt (ID: 29009-1)	Rundrøys, 7m
1972 (reg.). Oterholt (ID: 38981)	5 rundhauger av grus på 10-13m, ingen individuell måling, men LiDAR viser 5 hauger på 11,11,14,15,15 meter.
1972 (reg.). Oterholt (ID: 38987)	9 rundrøysere på 5-14 meter, men ingen individuell måling og vanskelig å finne på LiDAR. Minst 5 av røysene skal ha blitt fjernet før 1990.

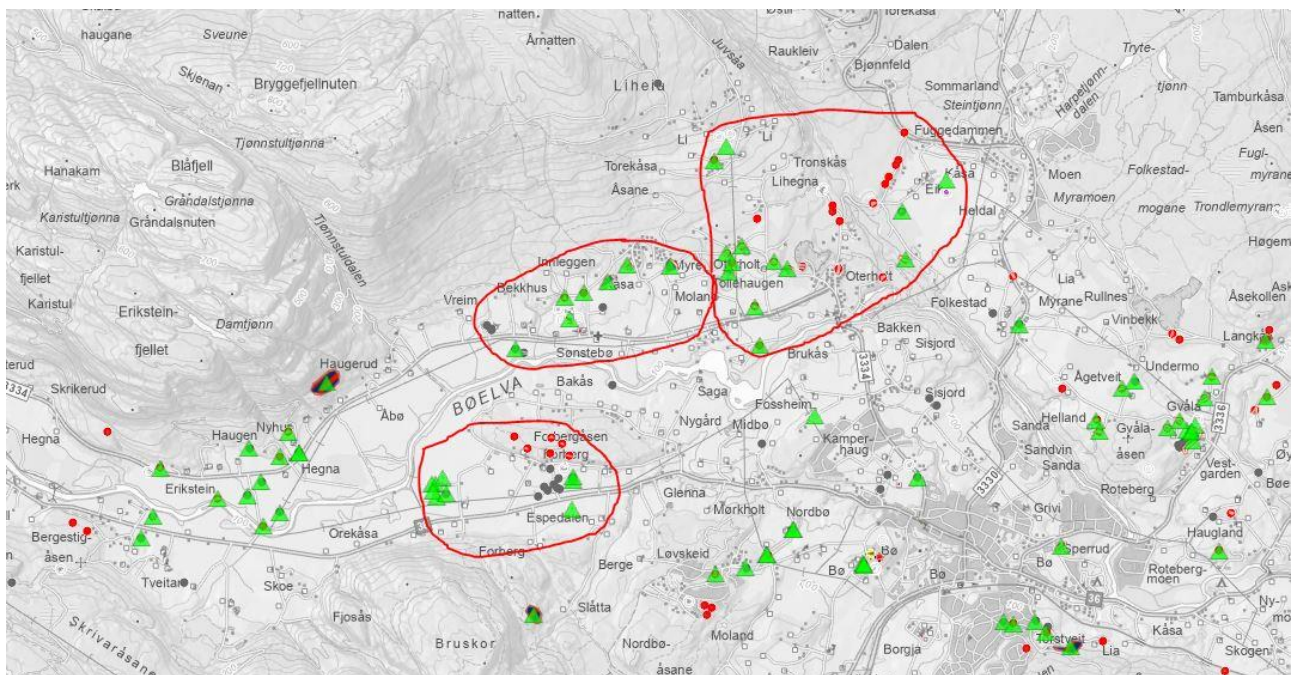
1972 (reg.). Oterholt (ID: 38988)	Registrert 2 overpløyde rundhauger på 15 meter. Samt 2 andre som skal ha stått der tidligere, men var borte ved registrering. Ikke klart å finne noen i LiDAR.
1972 (reg.). Oterholt (ID: 39005)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rundrøys 10m 2. Rester av rundrøys, 15m
1972 (reg.). Oterholt (ID: 49010)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rundhaug, 20m/LiDAR:15-20m 2. Rundhaug, 12m
1972 (reg.). Oterholt (ID: 49011)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rundhaug, 15m 2. Rundhaug, 8m 3. Langhaug 20x8m 4. Kullgrop, antydning til mulig hauger, men ikke klart.
1972 (reg.). Oterholt (ID: 49012-1)	Rundhaug, 11m
1972 (reg.). Oterholt (ID: 62982-1)	Rundrøys, 11m
1972 (reg.). Eiken østre (ID: 68769) Alle fjernet før befaring i 2008	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rundrøys, 7m 2. Rundrøys, 10m, tvilsom 3. Rundrøys, 7m
1972 (reg.). Eiken østre (ID: 68770)	4 fjernede rundhauger, anslått til rundt 6-7m.
1972 (reg.). Oterholt (ID: 68778)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rundhaug, 23m/LiDAR:18-23m 2. Rester av rundhaug, 15m 3. Rundhaug, 16m 4. Rundhaug, 10m
1972 (reg.). Oterholt (ID: 74873)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rundhaug, 7m 2. Rundhaug, 19m 3. Rundhaug, 16m
1972 (reg.). Eiken østre (ID: 77171)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rundhaug, 10m 2. Rundhaug 11m <p>7 rundrøysen på 6-10m</p>
1972 (reg.). Li (ID: 77182)	Rundhaug, 7-8m. med øks og sverd funn
1972 (reg.). Haugesagmoen (ID: 77209)	Minst 5 rundrøysen på rundt 7-8m, men uten individuelle målinger, mulig flere i området.

	3 hauger funnet på LiDAR med diameter: 6,6 og 10m,
--	--

Tabell 3.xx: Funn ved Otterholt

1972 (reg.). Li (ID: 77182-1,2)	Jernøks, Tveegget sverd.
2008 (reg.). Kullgrop (ID: 115828-1, 115829-1, 115832-1 – 115835-1)	6 kullgroper, (yngre jernalder-middelalder) 2 spesifisert datert: 1. 115829-1: 1460-1660, 2. 115832-1: 1220-1290,
2017 (reg.). Løsfunn (ID: 231867-0)	Gryteøre fra 13-1400-tallet
2018 (reg.). Løsfunn (ID: 238930-0)	Bronsenøkkel (førreformatisk tid)
2020 (reg.). Løsfunn (ID: 267541-0)	Betalingssølv (jernalder-middelalder, usikker)
2020 (reg.). Løsfunn (ID: 267661-0)	Pilgrimsmerke (middelalder, usikker)
2020 (reg.). Løsfunn (ID: 267663-0)	Spenne (jernalder-middelalder, usikker)

Bilde 3.xx: Oversikt over området nord i Bø¹⁹⁵

¹⁹⁵ Utklipp fra Askeladden, med markeringer. Koordinater i sone 33: 161570 - 6603361

3.5.4 Hegna og Børte

Hegna

Omtrent 2km vest for Forbergåsen ligger Hegna gården under bygdeborgen; Steingardsnuten.¹⁹⁶

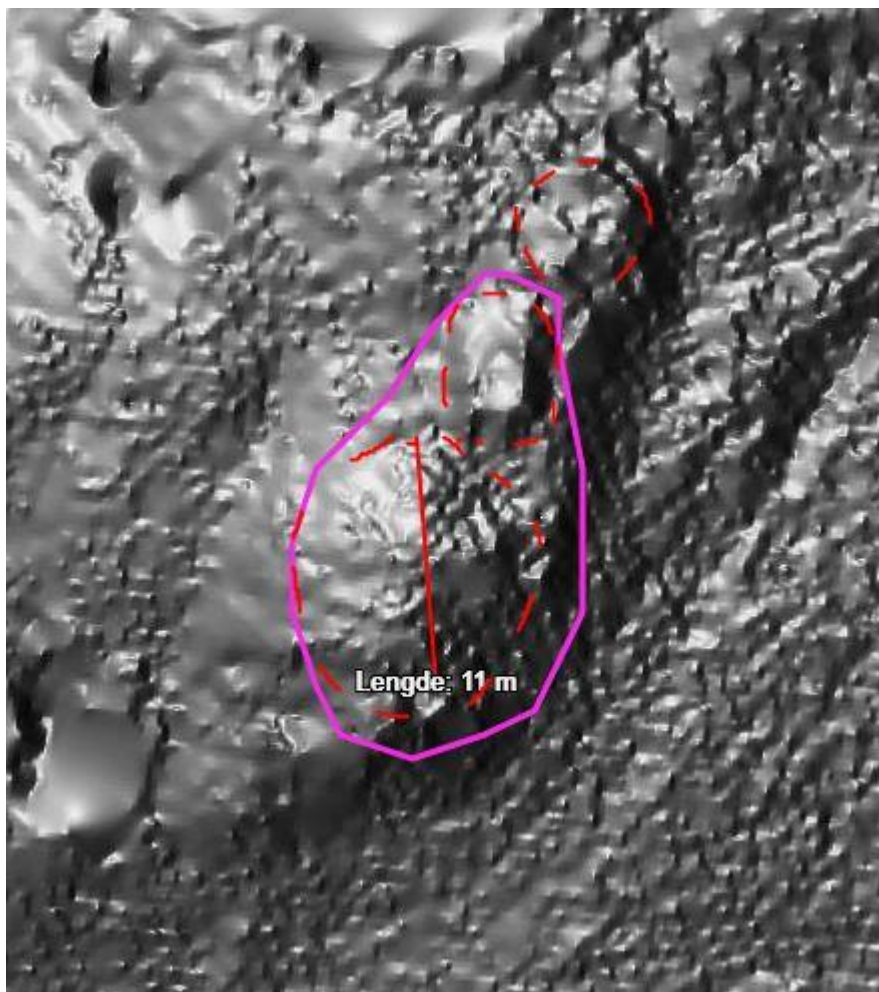
Her er det flere middelsstore hauger og et par delvis imponerende funn som kan hinte til et mindre maktsenter. I tillegg er gården plassert i dalsiden hvor fjellene smalner til omtrent 600m bredt inn rundt Bøs vestkant og åpner til dalen som fører mot Seljord. Dette gjør det til et ypperlig sted for å kontrollere hoved ferdselsveien til og fra Bø i Vest.

Tabell 3.xx: Hauger ved Hegna

1972 (reg.). Sanden (ID: 9614)	<ol style="list-style-type: none">1. Rundhaug, 7m2. Rundhaug, 14m3. Trekant haug (mulig rund originalt), 18m
1972 (reg.). Hegnaåsen (ID: 39016-1)	Rundhaug, 6m
1972 (reg.). Erikstein (ID: 74904-1)	Rundhaug, 10m
1972 (reg.). Erikstein (ID: 74906) En haug registrert til 15 meter, og tradisjon som sier det skal ha vært flere gravhauger på gården. I LiDAR kan det se ut som denne store haugen er på en naturlig haug og inkluderer to andre mulige hauger. Se bilde under	<ol style="list-style-type: none">1. Rundhaug 15m/11m Mulige fra LiDAR <ol style="list-style-type: none">2. Rundhaug, 7m3. Rundhaug, 6m 1 Bautastein
1972 (reg.). Erikstein (ID: 74914-1)	Rundhaug, 11/13m
1972 (reg.). Erikstein (ID: 77222) Overpløyde og ikke synlige i LiDAR	<ol style="list-style-type: none">1. Rundhaug, 6m, + Hellekiste funnet2. Rundhaug, 12m3. Rundhaug, 8m

¹⁹⁶ 1972 (reg.). Steingardsnuten (ID: 19451). i Askeladden database

Bilde 3.xx: LiDAR bilde av gravfeltet Erikstein (ID: 74906), med de mulige haugene markert¹⁹⁷

Tabell 3.xx: Funn ved Hegna

Jernalder (3)	2020 (reg.). ID: 274289-0	Fibula, dyreformet og tegn til
Eldre jernalder (1)	Folkevandringstid	forgylling
Folkevandringstid (1)	2020 (reg.). ID: 272952-1	Fibula, bronse
Vikingtid (1)	Eldre jernalder	
	2020 (reg.). ID: 272952-2	Trefliket spenne i bronse
	Vikingtid	(vikingtid)
Middelalder (1)	1972 (reg.). ID: 39018-1	Hammer
Uviss tid (1)	2020 (reg.). ID: 273356-0	Del av nøkkel eller kleshenge, kobberlegering

¹⁹⁷ Utklipp fra Askeladden, med markeringer. Koordinater i sone 33: 156527 - 6601683

Børte

Sør for Bø er det en samling av funn ved Børte gård. Det er registrert bare 2 hauger her, men det ser ut til å ha vært opptil 11 uregistrerte og utpløyde hauger på et jordet like nedenfor de registrerte haugene. På dette jordet er det også blitt gjort mange løsfunn som kan ha vært gravgods fra disse haugene. En av de tydeligere haugene kunne måles til omtrent 23 meter i en svært utpløyd tilstand.

I nærheten er det også funnet en stor bygdeborg, Kollås og en naturlig haug kalt Tinghaugen. Borgpartiet på Kollås er på omtrent 100x100meter, med tilhørende brønn og til sammen omtrent 50 meter med mur som er funnet rundt.¹⁹⁸

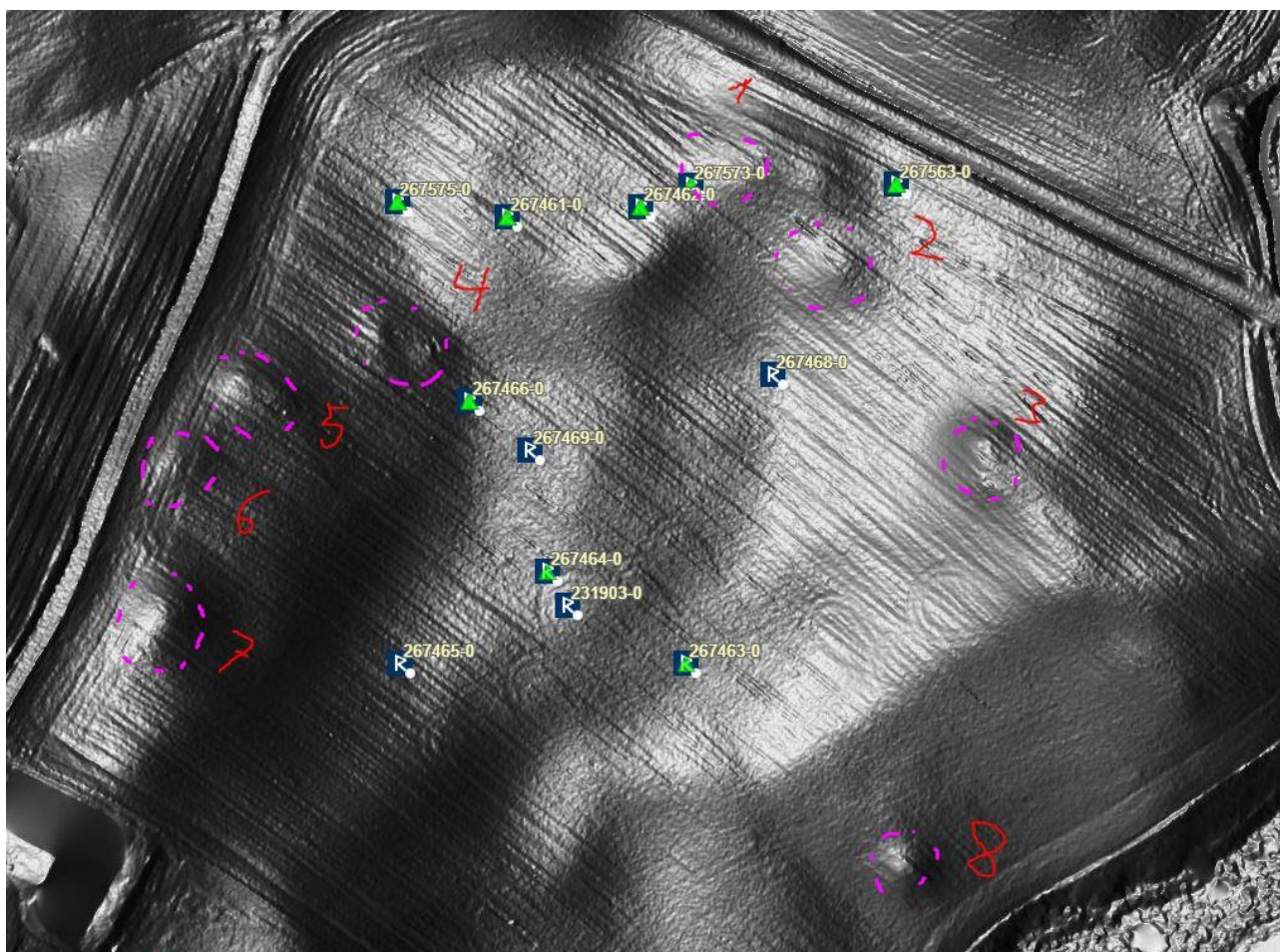
Gården er geografisk perfekt plassert midt i den 2km brede dalen og ferdselsveien mellom Lunde i sør og Bø i nord, samt en sidedal som kan føre ned direkte til Flåbygd i vest.

Tabell 3.xx: Hauger ved Børte Gård

1976 (reg.). Dyreskuplassen (ID: 52484)	Rundhaug, 7m
1976 (reg.). Flatin (ID: 3288-1)	Rundhaug 13m. Ikke lenger synlig på LiDAR
Uregistrerte forhøyninger ved Børte Jordet N-S	<ol style="list-style-type: none">1. Rund forhøyning, 20m2. rund forhøyning, 21m3. Rund forhøyning, 23m4. Avlang forhøyning, 17x21m5. Avlang forhøyning, 11x23m6. Rund forhøyning, 157. Oval forhøyning, 25x21m8. Rund forhøyning, 16m Mulig flere

¹⁹⁸ 1976 (reg.). Kollås (ID: 80962-1). i Askeladden database.

Figur 3.xx: Oversikt over de mulige gravhaugene ved Børte¹⁹⁹

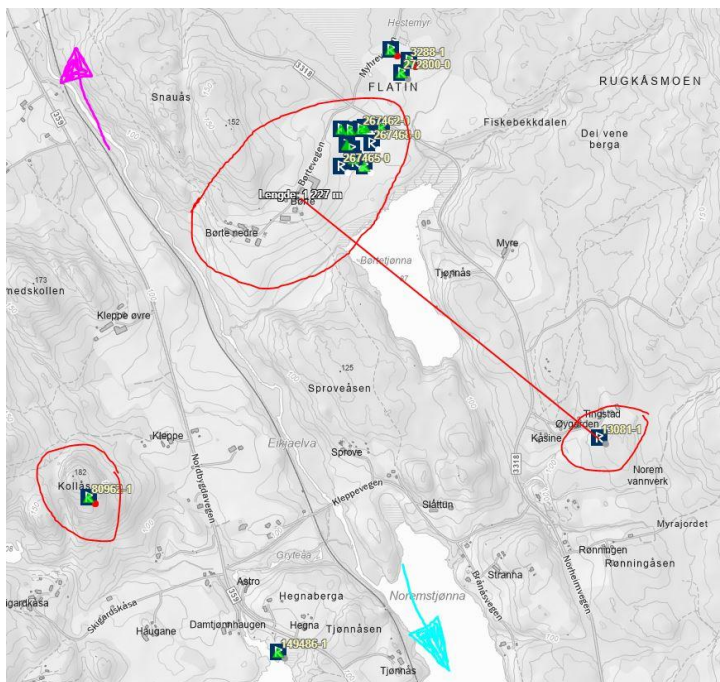
Tabell 3.xx: Gjenstandsfunn ved Børte Gård

Jernalder	2020 (reg.). ID: 267563-0 (usikker)	Fibula, korsformet
	2020 (reg.). ID: 267575-0 (usikker)	Del av fibula?
	2020 (reg.). ID: 267461-0	Del av korsfibula
	2020 (reg.). ID: 267573-0 (usikker)	Del av fibula/spenne
	2020 (reg.). ID: 267466-0 (usikker)	Fragment av Spenne, trefliket

¹⁹⁹ Utklipp fra Askeladden med markeringer. Koordinater i sone 33: 163053 - 6596255

	2020 (reg.). ID: 267463-0 (usikker)	Metallgjenstand, anheng? Dekorert
	2020 (reg.). ID: 267469-0 Jernalder-middelalder (usikker)	Spillterning
	2020 (reg.). ID: 267462-0	Del av korsfibula
	2020 (reg.). ID: 272800-0 Folkevandringstid (dokumentert)	Del av korsformet spenne, kobberlegering
	2020 (reg.). ID: 267468-0 Jernalder-middelalder (usikker)	Spillterning
	2020 (reg.). ID: 267464-0 (usikker)	Del av fibula
	2020 (reg.). ID: 267465-0 (usikker)	Metallgjenstand, dekorert
Førreformatisk tid	2017 (reg.). ID: 231903-0	Fibel

Figur 3.xx: Børte gårds geografiske plassering²⁰⁰

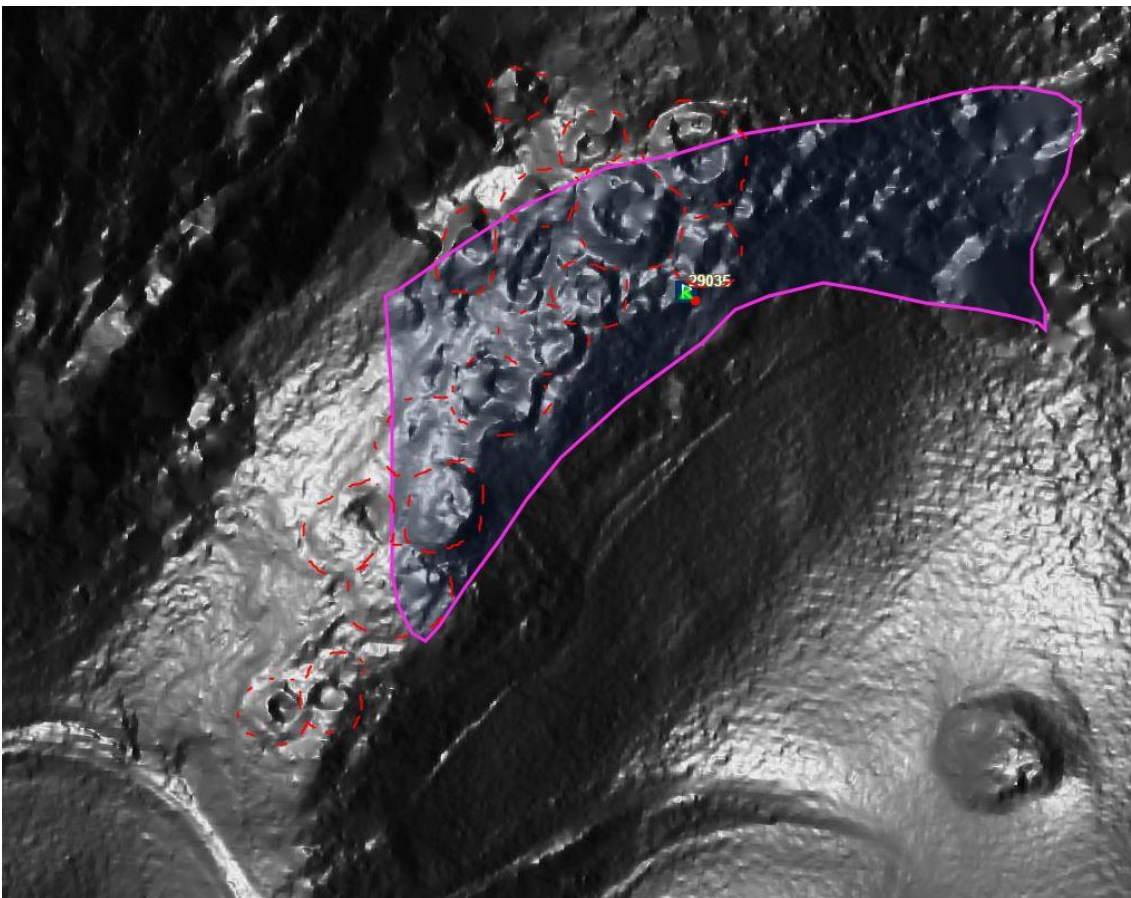
Brenne

Det er også verdt å nevne at det på Brenne 2,5km nord for Børte gård, er en samling større hauger, men det er ingen flere funn registrert i området. Det er registrert minst 10 hauger på feltet, men det skal i 1880 ha blitt registrert 21 hauger. De registrerte haugene varierer noe mellom 8-15 meters diameter + 2 langhauger på 11x3 og 14x6 meter.²⁰¹ Målene av rundhaugene er ikke individuelt registrert, men med LiDAR måling kan man se at de to nordligste og største haugene har en diameter på omtrent 16 meter. Hvis vi nummerer dem fra den nordligste av disse vil disse haugene være haug 1 og 3. Sør i hovedfeltet er det enda en mulig haug, haug 10, som også kan måles til omtrent 15 meter. Ellers ser det ut som de fleste av de opptil 12 haugene jeg kunne identifisere på LiDAR er omtrent 10 meter +/- 1-2 meter.

²⁰⁰ Utklipp fra Askeladden med markeringer som viser til Kolås og Tinghaugen. Pilene viser til Bø i nord og Lunde i sør. Koordinater i sone 33: 162855 - 6596103

²⁰¹ 1972 (reg.). Brenne (ID: 29035), i Askeladden database.

Figur 3.xx: LiDAR oversikt over Brenne gravfeltet, med flere mulige hauger markert²⁰²

3.6 Sammendrag: Småriket rundt Norsjø

Rundt Norsjø er det svært mange samlinger av både rike og varierte funn. Det oppstår et klart mønster langs Norsjø, hvor vi ser en tydelig forskjell på vestbredden kontra østbredden.

På østbredden er det totalt tre samlinger, Omdal gård, Valebø og til slutt ved Akkerhaugen med omtrent 10km imellom dem. Ved Akkerhaugen ender mønsteret og det går klare samlinger videre oppover dalen til Notodden, men disse er ikke undersøkt som en del av denne avhandlingen. På vestbredden derimot er det et mønster med samlinger omtrent hver 3. km. Av de som er undersøkt i denne avhandlingen kommer vi først til to gårder, Hanes og Stokkan med mindre hauger og en stor, hvor det på begge steder er gjort sverdfunn. Det er også tilknyttet historier og sagn om et slag og en begravet kong Gullbringe ved dette stedet. Like ovenfor ser det ut til å være et lokalsamfunn av storbønder i konkurranse rundt Mælum kirkested. Ved kirkestedet er det 2 større hauger, og flere gårder med tilhørende mindre hauger, samt et sagn som forteller om en rik

²⁰² Utklipp fra Askeladden med markeringer. Koordinater i sone 33: 161123 - 6598056

kvinne som ønsker å flytte kirken østover til sin gård. De tidligere nevnte gårdene kan ha vært del av dette lokalsamfunnet.

Vi hopper så over et par samlinger til vi kommer til Ulefoss hvor det ser ut til å være flere samlinger av større og mindre hauger og funn. Det mest interessante er funn av minst 2 store stolpehull ved Holla prestegård som kan tyde på en mulig hall som har stått der, med et stort tilhørende gravfelt av middels hauger. Det er fire andre samlinger i området, ett like ovenfor prestegården, ved Stor Håtveit, hvor det er samlinger av flere hauger, de fleste små, men hvertfall en storhaug som kan være Tinghaugen, som er registrert til området, men ikke assosiert til en spesifikk haug. Neste er ved Søve høyden med flere hauger og noen eldre kokegrop funn. Valebø på motsatt side av vannet, med noen av de største haugene i området, men lite annet. Det siste er ved Romnes hvor det er samling av hauger, flere av dem større enn ved prestegården og et stort antall løsfunn.

Igjen hopper vi over noen samlinger til vi kommer til Gvarv. Igjen finner vi sporene av en hall ved Lindheim/Nes halvøya. Her er det funnet flere stolpehull og kan vise til en sannsynlig hall, 14 meter bred og minst 17 meter lang, men mangler begge kortsider så kan være mye lenger. C14 dateringer av kokegroper i nærheten viser til at hallen kan stamme fra 240 og 395 vtr.²⁰³, i tillegg er det bronsealder graver i nærheten. I området rundt er det også en del funn og større hauger, inkludert en Tinghaug og en middelalder kirke, men disse er relativt spredte og vanskelig å knytte direkte til noe klart maktsenter, men må tydelig ha vært et knutepunkt.

Når det kommer til maktsentre, er det en rik samling av løsfunn og hauger ved Håtveit vest i Gvarv. Ett annet alternativ ligger ved Gunnheim, nærmere hallen øst i Gvarv, her er det få gjenstandsfunn, men med en gullbelagt spenne og flere større hauger gir det inntrykk av et mulig maktsenter, men basert på funnene ser det ut til at Håtveit har hatt en klarere kontinuitet. Det er også stolpehull funnet litt lengre øst nærmere Akkerhaugen som er datert til 880-1020 og 900-1030.²⁰⁴, men det er ikke flere funn i direkte nærhet for undersøkelse.

Vi kommer så til Leikvam som har den høyeste konsentrasjonen av rike og varierte funn med klar kontinuitet over lang tid. Leikvam ser tydelig ut som et større regionalt maktsenter og kan vokte veien inn til Bø fra sør og kan ha vært et høvdingsete som muligens denne kong Gullbringe har tilhørt, med mindre han var tilknyttet Skien. Leikvam ligger omtrent midt mellom Gvarv og sentret av Bø og kan dermed ha utøvd klar makt i begge retninger.

²⁰³ 2014 (reg.). kokegrop (ID: 178396-1). i Askeladden database.

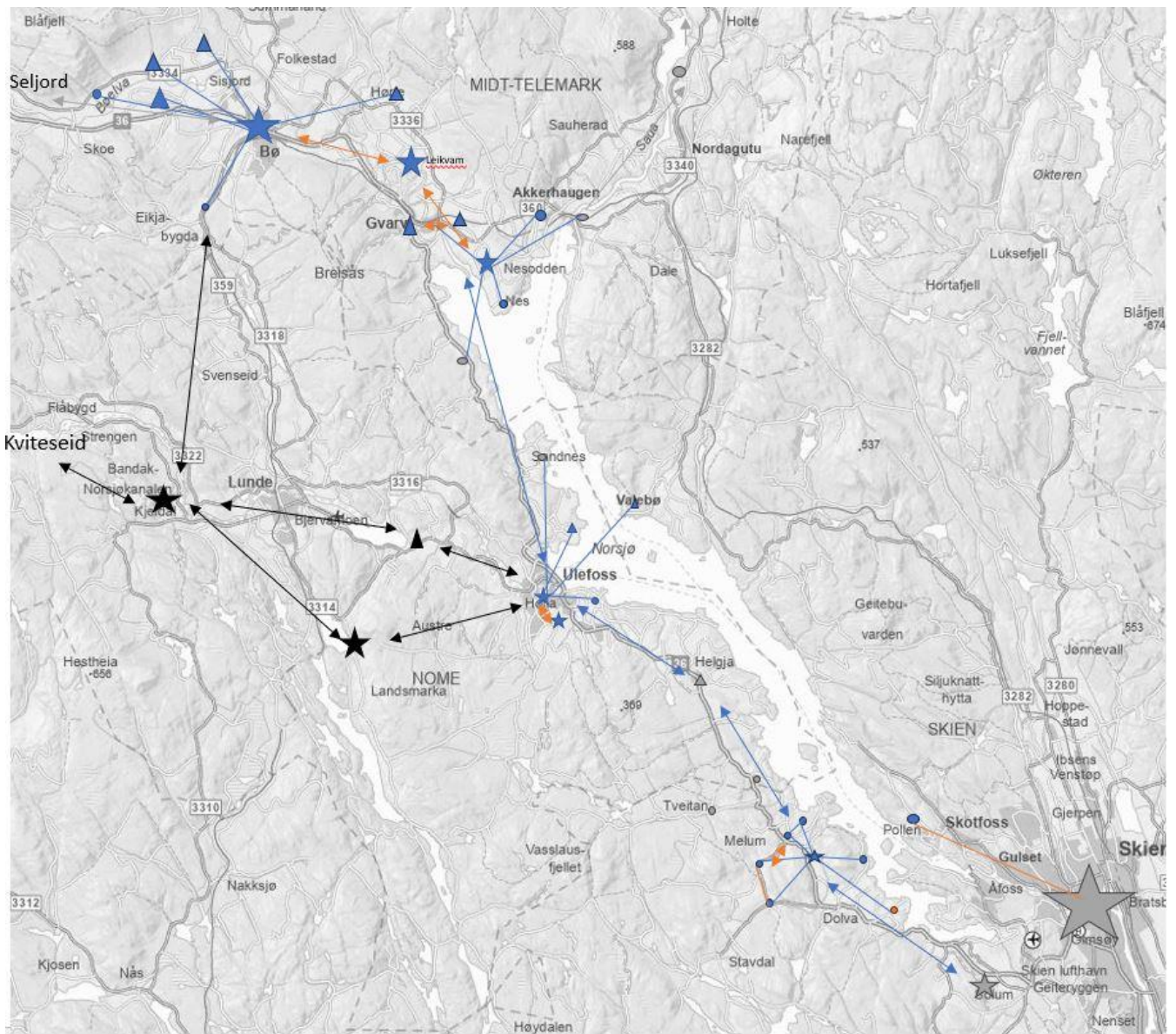
²⁰⁴ 2008 (reg.). Bosetningsspor (ID: 118282-1). i Askeladden database.

I sentret av Bø, ved Bø kirkested finner vi igjen spor av en stor hall som kan ha fungert som et knutepunkt for lokalsamfunnet og det kan igjen se ut til å være samme dynamikk som vi kunne finne igjen ved Mælum, og muligens ved Gvarv; altså ett sentralt knutepunkt med flere mulige maktsentre rundt. I områdene rundt finner vi i tillegg til Leikvam, Gåra med samling av funn og flere hauger, Forberg med flere rike funn og spor etter muligens fjernede hauger, Sønstebø med mulig kirkested, noen rike funn og hauger, både fjernede og ikke, og til slutt Oterholt hvor det er flere samlinger av både store og middelsstore hauger.

Ved hoved ferdselsårene inn og ut av Bø ser det også ut til å være en samling som kan tyde på en elite som vokter dem. Vi finner som nevnt Leikvam som vokter den sørøstlige veien til og fra Norsjø, Hegna i vest som vokter veien til og fra Seljord og Børte som kan ha vaktet dalen sørover til Nome og Flåbygd.

Under følger en hypotetisk nettverksmodell som setter disse samlingene inn geografisk og en viss kontekst. De sannsynlige knutepunktene markeres med stjerne, mens potensielle maktsentre markeres med trekant. Mindre knutepunkt eller maktsentre, enten fordi det mangler funnmateriale eller er små i forhold til andre i området, markeres med et punkt. Oransje linjer viser usikre koblinger eller konflikter, grå fargede punkter er ikke undersøkt, mens svarte tilhører neste del av avhandlingen.

Bilde 3.xx: Nettverksmodell over Norsjø området²⁰⁵

²⁰⁵ En hypotetisk nettverksmodell over Norsjø området. Bakgrunns kartet er hentet fra Askeladden, med alle funn fjernet.

4 Telemarkskanalen: Nome til Kviteseid

4.1 Starten av Telemarkskanalen

4.1.1 Veien fra Ulefoss: Nome

Vi skal nå hoppe helt tilbake til Ulefoss igjen hvor det går to ruter vest og inn i Telemarkskanalområdet. Den første ruten går mellom dalene nord i Ulefoss og leder over til Nomestranda, gjennom hulveger fra jernalder-middelalder.²⁰⁶ Det er noen hauger langs denne ruten fram til vi kommer til Nome. Det er 3 gravfelt av relativt små hauger og røyser, i beskrivelsen sies det at en av feltene fremstår som å ha blitt spredt utover og muligens tolket som plyndret eller rituelt ødelagt.²⁰⁷ Det er en haug registrert til 13 eller 17m som skiller seg ut ved inngangen til dalveien, men er i dag helt pløyd bort.

Tabell 4.1: Hauger langs dalveien mellom Ulefoss og Nome

1974 (reg.). Brurerhaugen (ID: 80895-1)	Uspesifisert utpløyd haug, 13x17m, notert at den blir pløyd ut hvert år, og kan i dag ikke finnes på LiDAR.
2019 (kontroll). Heisholt østre (ID: 52423)	<ol style="list-style-type: none">1. Rundhaug, 10m2. Rundhaug, ca. 5m
2019 (kontroll). Heisholt østre (ID: 80862)	Opptil 14 rundhauger, uten individuelle mål. LiDAR viser også omtrent 14 hauger, med den største som kan måles til 13m, mens de andre ser en del mindre ut, omtrent 6-9m
2021 (reg.). Gravfelt (ID: 276790) De fleste er spreidd og kan ha vært mindre utbredelse, men høyere	<ol style="list-style-type: none">1. Rundrøys, 9m2. Rundrøys, 7m3. Skipsaktig røys, 9x5m4. Oval røys, 9x6m5. Rundrøys, på det største ca. 9m6. Rundrøys, ca 5m

²⁰⁶ 2021 (reg.). ID: 277608, 277028. i Askeladden database.

²⁰⁷ 2021 (reg.). Gravfelt (ID: 276790). i Askeladden database.

	<ol style="list-style-type: none"> 5. Rundhaug, 10m 6. Rundhaug, 8m 7. Rundhaug, 12m 8. Rundhaug, 9m 9. Rundhaug, 8m 10. Haug, 7x5m 11. Haug, 14x10m 12. Avlang haug 7x2,5 13. Rundhaug, 8m 14. Rundhaug, 6-7m 15. liten uklar haug, uten mål 16. Rundhaug, 5m 17. Rundhaug, 5m <p>Mulig tuft</p>
1973 (reg.). Nomehaugen (ID: 43090)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rundhaug, 5m 2. Rundhaug, 4m 3. Rundhaug, 8m 4. Rundhaug, 10m 5. Rundhaug, 5m 6. Rundhaug, 9m 7. Rundhaug, 6m

Tabell 4.3: Gjenstandsfunn ved Nomestranda

Jernalder	2020 (reg.). ID: 274300-0	Fibula, bronse med forgylling
	2020 (reg.). ID: 274290-0	Gullring
	2020 (reg.). ID: 267667-0 Jernalder-middelalder (usikker)	Støtnøkkel
Middelalder	2021 (Reg.). ID: 278863-0 (usikker)	Sølv gjenstand, dekorert. Pilgrimsmerke?
Førreformatisk	2021 (reg.). ID: 278864-0 (usikker)	Betalingssølv, liten bit

Uviss tid	2006 (reg.). ID 107190-1 (usikker)	Brynesteinsemner, tegn for mulig omlastningsplass
	2020 (reg.). ID: 274291-0 (usikker)	Rembeslag, bronse og mulig forgylling

4.1.2 Veien fra Ulefoss: Tyrivatn

I tillegg til veien nordover til Nome går det også en rute vest gjennom den brede og rette Nukedalen. Her er det også spor etter en udatert hulvei²¹⁰, men her det ikke funnet noen gravfelt rundt veien. Nukedalen ender ved Grotli og Tyrivatn, her er det også to samlinger av hauger på hver side av vannet; Ett sør ved Øygarden og moderne Landsmarka kirke, og ett i nord ved Tyri. Ved Øygarden er det opptil 43 hauger, de fleste ganske små rundt 5-8m, men 2-3 av dem kan være relativt store rundt 15m, samt en bygdeborg som overser området. Det er ingen løsfunn i området, men det skal ha blitt funnet en øks, kniv, sigd og spydspiss i jern i en fjernet haug, som alle er gått tapt. Geografisk ville dette området også kunne virket som en «port» til Norsjø-riket. Ved Tyri er det også 36 registrerte hauger og 4 potensielle hauger, igjen er de fleste små rundt 3-7m, men noen av de potensielle haugene, samt en gravrøys, er opptil 15m. Igjen er det ingen løsfunn, men i en av haugene ble det funnet rester av en båt, haugen restene ble funnet i var på 10m. Den store mengden av hauger kan tyde på haugleging av mange i området, men alle disse tilhørte nok tvilsomt en lokal elite. De få større haugene som er her kan derimot være tilhørende en lokal elite. Områdene har nok sannsynlig vært et knutepunkt, om så bare for transport over Tyrivatn.

Tabell 4.4: Hauger ved Øygarden

1976 (reg.). Gravhaug (ID: 70910-1)	Rundhaug, 5m
1973 (reg.). Gravfelt (ID 3271)	1. Rundhaug, 10m 2. Rundhaug, 15m/LiDAR 17m
1973 (reg.). Gravfelt (ID: 3274)	1. Rundhaug, 5,5m 2. Rundhaug, 7,5m 3. Rundhaug, 5m

²¹⁰ 1990 (reg.) Veianlegg (ID: 22344-1)

1976 (reg.). Sølvbergåsen/Lauvåsen (ID: 3277) I haug 1 skal det ha bli funnet en Runestein og en skatt under. Runesteinen ble gjort avskrift av, og skulle bli satt opp ved haugene igjen, men ble murt inn i en bakerovn i stedet.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rundhaug, 8m 2. Rundhaug, 7m
1976 (reg.). Gravfelt (ID: 13078)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rundhaug, 8m 2. Langhaug, 6,5x4m, usikker som gravhaug
1973 (reg.). Gravfelt (ID: 22825)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rundhaug, 14m <p>2 andre hauger er fjernet og ikke målt.</p>
1976 (reg.). Funnsted (ID: 22826)	En fjernet haug som skal ha inneholdt: øks, kniv, sigd og spydspiss i jern. Alle er kommet bort.
1976 (reg.). Gravfelt (ID: 22827)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rundhaug, 7m 2. Rundhaug, 8m <p>4 andre hauger er fjernet og ikke målt.</p>
1976 (reg.). Gravfelt (ID: 22828)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rundhaug, 7m 2. Rundhaug, 5m
1973 (reg.). Gravfelt (ID: 42734)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rundhaug, 7m 2. Rundhaug, 8m 3. Langhaug, 8x6m 4. Rundhaug, 7m 5. Rundhaug, 7m 6. Langhaug? 6x3m 7. Rundhaug, 6m 8. Rundhaug, 9m
1973 (reg.). Gravfelt (ID: 5278)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rundhaug, 7,5m 2. Rundhaug, 4,5m 3. Rundhaug, 4m 4. Rundhaug, 3,5m 5. Rundhaug, 4,5m, med en helle i midten

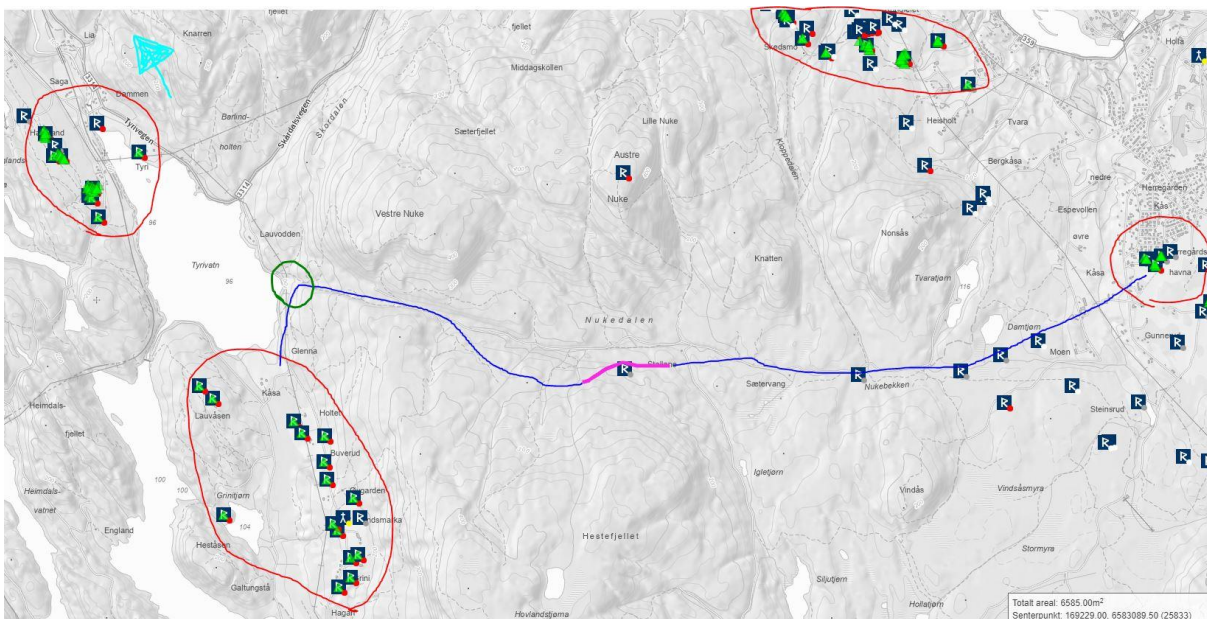
	6. Rundhaug, 3,5m 7. Langhaug, 6,5x4m 8. Fjernet rundhaug som skal ha vært 8m, «Buktaleren» skal ha utgravd denne haugen
1973 (reg.). Gravfelt (ID: 70906)	1. Rundhaug, 5m 2. Rundhaug, 5m En tredje haug skal ha blitt fjernet uten å bli målt.
1973 (reg.). Gravhaug (ID: 3273-1, 52477-1)	1. Rundhaug, 11m/LiDAR: opptil 20m 2 usikre forhøyninger vest for denne haugen, registrert til 11m.
1976 (reg.). Gravhaug (ID: 22829-1)	Rundhaug, 12m

Tabell 4.5: Hauger ved Tyri

1976 (reg.). Gravfelt (ID: 3275) Oppgitt mulig feil måling på 2-3 meter	1. Rundhaug, 11m 2. Langhaug, 11x4m 3. Rundhaug, 7m 4. Rundhaug, 7m 5. Rundhaug, 7m 6. Rundhaug, 4m 7. Rundhaug, 6m 8. Rundhaug, 6m 9. Rundhaug, 9m 10. Rundhaug, 5m 11. Rundhaug, 5m 12. Langhaug, 8x5m 13. Ødelagt haug, muligens langhaug, 10x6m 14. Ødelagt rundhaug, mulig 10m
--	---

	<p>15. Rundhaug, 10m – funn av båtnagler, spiker og jernbeslag</p> <p>16. Langhaug, 13x3m</p> <p>17. Langhaug, 8x4m</p> <p>18. Rundhaug, 6m</p>
1976 (reg.). Haug (ID: 3278)	2 forhøyninger, mulige hauger, ca. 5-6m
1976 (reg.). Gravfelt (ID: 13073)	<p>1. Rundhaug, 4,5m</p> <p>2. Rundhaug, 4,5m</p> <p>3. Rundhaug, 4,5m</p> <p>4. Rundhaug, 4,5m</p> <p>5. Rundhaug, 7m</p> <p>6. Rundhaug, 7m</p> <p>7. Rundhaug, 4,5m, ikke funnet ved kontroll i 2012</p> <p>8. Rundhaug, 3m</p>
1975 (reg.). Tyri vestre (ID: 13076)	<p>1. Rundhaug, 6m</p> <p>2. Rundhaug, 5,5m</p>
1975 (reg.). Gravfelt (ID: 80965)	<p>1. Rundhaug, 7m</p> <p>2. Rundhaug, 10m</p> <p>3. Rundhaug, 6,5m</p> <p>Registret i 2012</p> <p>4. Rundhaug, 3m</p> <p>5. Rundrøys, 3,5m</p>
2014 (reg.). Gravfelt Tyri (ID: 179214-1)	Skipsformet langhaug, 5x8m
1975 (reg.). Gravhaug (ID: 42737-1) Utgravd av «Buktaleren»	Uklar rundhaug, 10m
1975 (reg.). Gravrøys (ID: 70909-1)	Rundrøys, 15m
1990 (reg.). Tyri østre (ID: 70832-1)	<p>Mulig gravhaug, 13m.</p> <p>På LiDAR syntes minst 3 lignende forhøyninger, den registrerte er den største</p>

Figur 4.2: Oversikt over området rundt Tyrivatn²¹¹

4.1.3 Lunde og Kjeldal

Nordover fra Tyrivatn kan man følge flere småfunn oppover Settendalen til Straumen og Lunde. Blant de forskjellige funnene er det mengder av rydningsrøys, kullframstillinger, slagg og rester av en sti med steinmur, men lite av det ser ut til å ha blitt undersøkt eller datert. Et unntak ligger helt nord i dalen hvor det er 4 kokegrop som alle er blitt c14 datert til å være mellom årene 440-490, 520-640²¹², 780-1000²¹³ og 900-1030.²¹⁴ I tillegg er det to hauger registrert til 9,5 meters diameter omtrent midt i dalen.²¹⁵ Ved de c14 daterte kokegropene helt nord i dalen er det også enda 2 hauger, en registrert til 15 meters diameter og en på 5 meter.²¹⁶ LiDAR derimot kan vise til at haugen er enda større og kan klart måles til omtrent 20 meters diameter og viser muligens 2 små forhøyninger rett nord for den.

²¹¹ Utklipp fra Askeladden med markeringer. Koordinater i sone 33: 167205 - 6582042

²¹² 2008 (reg.) Hantobakken (ID: 121068-1). i Askeladden database.

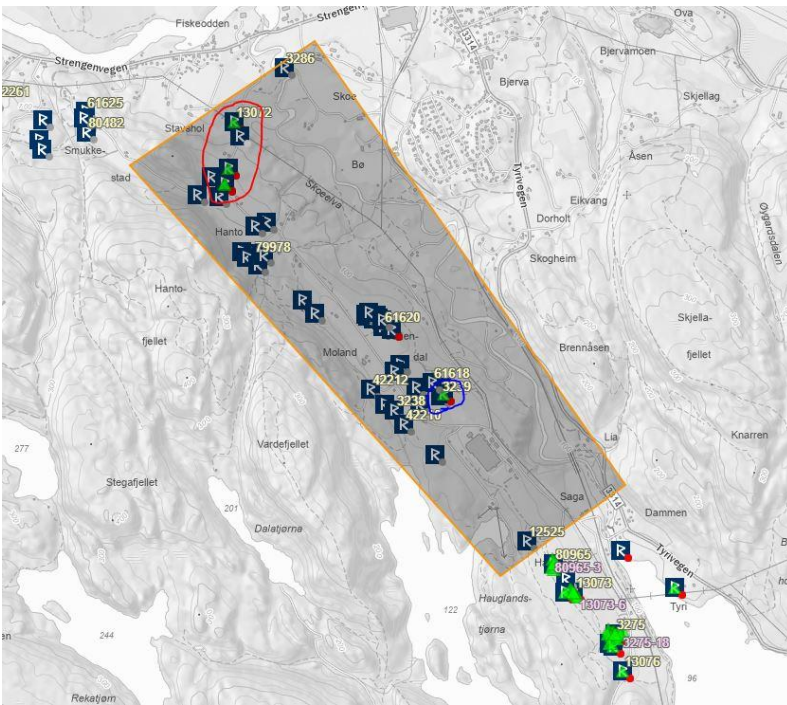
²¹³ 2008 (reg.) Hantobakken (ID: 121067-1). i Askeladden database.

²¹⁴ 2008 (reg.) Hantobakken (ID: 121064-1). i Askeladden database.

²¹⁵ 1975 (reg.) Nordstrand (ID: 80181). i Askeladden database.

²¹⁶ 1976 (reg.) Skoe (ID: 13072). i Askeladden database.

Figur 4.3: Oversikt av funnene i Settendalen²¹⁷

Figur 4.4: LiDAR måling av den største haugen i Settendalen²¹⁸

²¹⁷ Utklipp fra Askeladden med markeringer. Koordinater i sone 33: 164038 - 6586138

²¹⁸ Utklipp fra Askeladden. Koordinater i sone 33: 163279 - 6587253

I Lunde finner vi Lunde kirkested, ca.4,2 km vest over Nomevatn for Nomestranda og ca.4,4km nord for Tyrivatn, samt 7,6km sør, på bunnen av dalen for Børte. Den gamle kirken ble revet i 1870 og var datert til tidlig middelalder.²¹⁹ Det er få andre funn i nærheten av kirken, det nærmeste er to hauger ca. 300 meter sør på 11x6-7m og 4,5m.²²⁰

En annen samling som er i Nome-området ligger 4,9km vest ved Kjeldal hvor det er 3 gravfelt med middelsstore hauger og funn av ett spinnhull i bly fra førreformatisk tid.²²¹ I tillegg er det et stort område av kullgroper like nord for dette området. Geografisk ligger Kjeldal ved den vestre passasjen til og fra Lunde, hvor bredden på elvedalen er på kun 1km og kunne dermed utøve klar kontroll over denne ferdselsveien. Det er også interessant å påpeke at det er et mønster av omtrent 4,5km mellom Lunde kirke og de eneste mulige maktsentre i området som Kjeldal, Tyrivatn og Nome. Det kan i den sammenheng også nevnes at det omtrent 4km nord for Lunde kirke, på veien mot Børte, er ett gravfelt med minst 5 hauger som er anslått til å være rundt 8-12m, 2 overpløyde og flere mulige forhøyninger i nærheten.²²²

Tabell 4.6: Hauger ved Kjeldal

1976 (reg.)2019 (kontroll). Kjeldal nordre (ID: 52473)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rundhaug, 9,5m 2. Rundhaug, 15m 3. Rundhaug, 13m 4. Rundhaug, 9m <p>Det var også 2 flere hauger som var registrert i 1976, men ikke funnet i 2019 eller på LiDAR.</p>
1976 (reg.). Fjosmo (ID: 3270)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rundhaug, 9,5m 2. Rundhaug, 8,5m
1976 (reg.). Fjosemo (ID: 52474)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rundhaug, 6m 2. Langhaug, 6,5x4,5m 3. Rundhaug, 10m 4. Rundhaug, 6,5m

²¹⁹ 1998 (reg.). Lunde Kirke 1 (ID: 84337-3). i Askeladden database.

²²⁰ 1976 (reg.). Lunde (ID: 22833). I Askeladden database.

²²¹ 2020 (reg.). Løsfunn (ID: 274248-0). I Askeladden database.

²²² 1976 (reg.). Gullbringen (ID: 70915). I Askeladden database.

4.2 Flåvatn

4.2.1 Flåbygd og østre Flåvatn

Fra den vestre delen av Nome, like ved det store feltet av kullgroper nord for Kjeldal, kan man følge Gjerpedalen vestover gjennom fjellene til Flåbygd. På den østre delen av dalen er det funnet spor etter ett veianlegg, men de er blitt datert til etterreformatisk tid²²³, og det er ingen flere funn i dalen. Et annet alternativ er å følge Straumen nordvestover ovenfor dagens Hogga sluse, det er riktignok noe usikkert hvor trygg denne ruten var før byggingen av slusen, men det er noen funn som muligens kan støtte dette som en rute i eldre tider. Spesifikt haugen og røysa ved Stormo, samt en mulig haug omtrent halvveis mellom Stormo og Flåbygd kirke. Haugen er sterkt skadet og utrast, men restene av haugen er ovalformet og er på 8,7m og 3,6m på det bredeste. Denne haugen er derimot også noe usikker og kan være resultat av oppkasta masser fra åker.²²⁴ Det er dermed vanskelig å slå fast noe konkret om hvordan man reiste mellom disse stedene, men når vi så kommer oss til Flåbygd er det et naturlig stoppested ved å være på den østlige delen av Flåvatn før man kommer inn i den smalere Straumen eller over fjellet. Flåbygd har en kirke, riktignok fra 1822²²⁵, og det er mange funn etter brynesteinshandelen i moderne tid her, blant annet et skipsfunn fra etterreformatisk tid²²⁶ og en god del løse brynesteiner i vannet.²²⁷ En annen rute kommer hit fra nord gjennom noen trange dalpassasjer, det er få funn i disse dalene, men det er på andre siden et lite område med en bygdeborg²²⁸, en fjernet haug²²⁹ og funn av en støtnøkkel²³⁰ og dragtnål²³¹ fra yngre jernalder, før vi så kommer til Børte og inngangen til Bø.

²²³ 2007 (reg.). Veianlegg (ID: 111299-1 – 111303-1). i Askeladden database.

²²⁴ Uviss registrering, 2010 (dokumentasjon). Røimål (ID: 4555-1). i Askeladden database.

²²⁵ 1995 (reg.). Ytre Flåbygd Kirkested (ID: 85892-1). i Askeladden database.

²²⁶ 2007 (reg.). Strengen (ID: 109147-1). i Askeladden database.

²²⁷ 2006 (reg.). Flåvatn/Strengen brygge (ID: 107178-1), 2007 (reg.). Skipslast (ID: 109148-1). i Askeladden database.

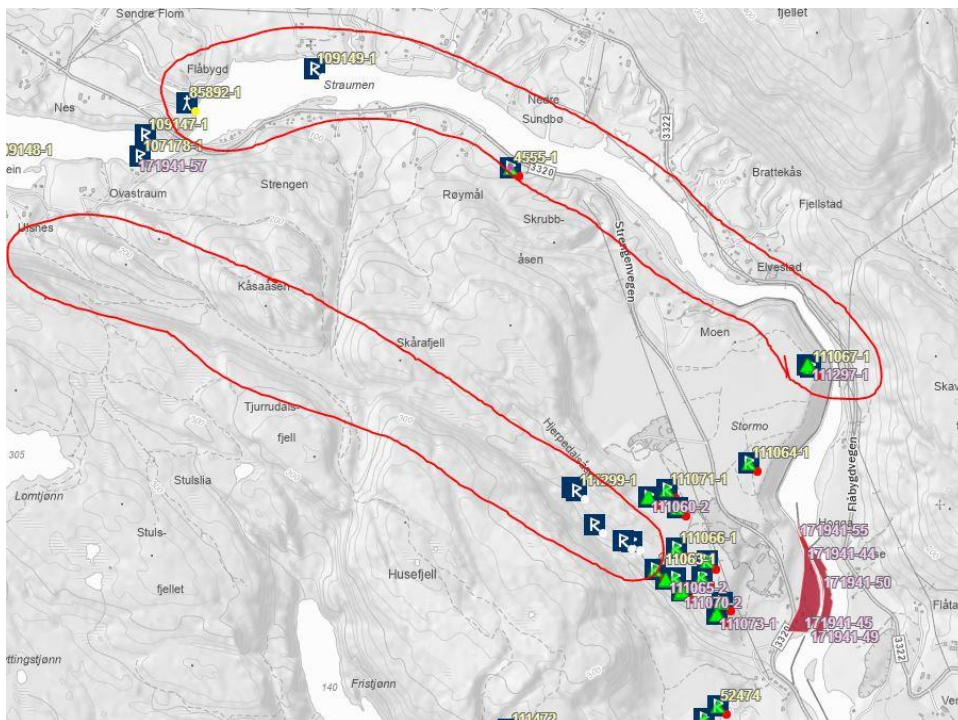
²²⁸ 1972 (reg.). Borgåsen (ID: 74937-1). i Askeladden database.

²²⁹ 1972 (reg.). Tveitan (ID: 74922-1). i Askeladden database.

²³⁰ 2020 (reg.). Aktivitetsområde (ID: 274204-0). i Askeladden database.

²³¹ 2020 (reg.). Aktivitetsområde (ID: 274200-0). i Askeladden database.

Figur 4.xx: viser de to rutene mellom Lunde og Flåbygd²³²

Når det kommer til eldre funn må vi litt lengere vestover utenfor moderne Flåbygd, hvor det første vi finner er en kullgrop omtrent 1,5 km vest for Flåbygd kirke, ved Nesmoen. Den er bare datert til førreformatisk tid²³³, så gir oss ikke mye å gå etter. Enda 1 kilometer vest kommer vi derimot til Buktaodden, her finner vi et gravfelt med 5 gravrøys + en rydningsrøys. Røysene er mellom 5,5m og 8,5meters diameter og er datert til bronsealder-jernalder²³⁴. Det er 4 rydningsrøys²³⁵ til i området samt en grensestein²³⁶, som kan ha stammet fra dekonstruksjon av gravrøys i nærheten, men det er ikke mulig å fastslå noe slikt.

Hvis man beveger seg enda en kilometer vest langs Flåvatn kommer vi til Tullodden og enda 500 meter til Omnesodden hvor vi finner flere funn. På Tullodden er det en røys på 7 meters diameter, og ved Omnes gård finner vi 3 gravrøys registrert til 3,5m, 4,5m og 9m diameter.²³⁷ På Omnes gård er det også funnet ett spinnhjul i bly som kan dateres til yngre jernalder eller middelalder.²³⁸

²³² Utklipp fra Askeladden. Markert i rødt de to mest naturlige rutene mellom Flåbygd og Nome. Koordinater i sone 33: 159739 - 6590872

²³³ 2012 (reg.). Kullgrop (ID: 15646-1). i Askeladden database.

²³⁴ 1976 (org.reg.) 2016 (oppdatert reg.). Rekanes (ID: 32707). i Askeladden database.

²³⁵ 2016 (reg.). Buktaodden (ID: 221886). i Askeladden database.

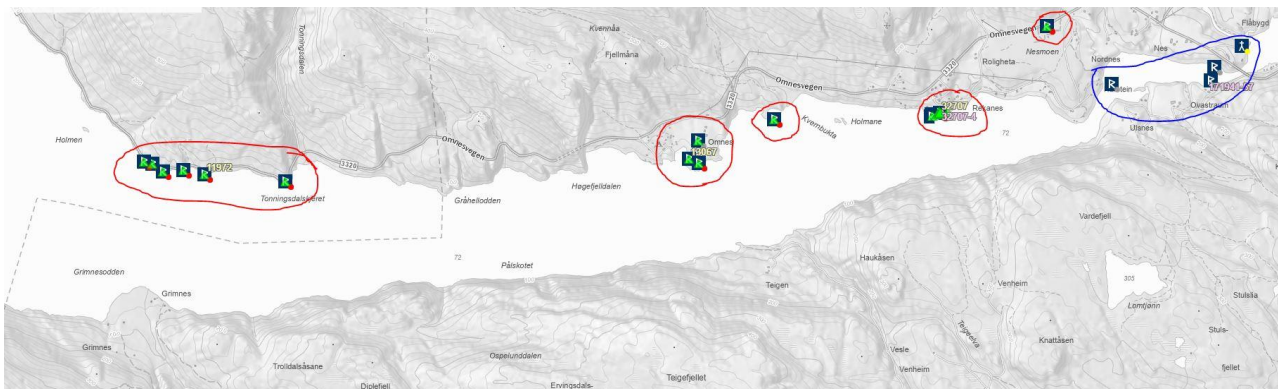
²³⁶ 2016 (reg.). Buktaodden (ID: 221890-1). i Askeladden database.

²³⁷ 1976 (reg.). Omnesodden (ID: 13067, 80961-1). i Askeladden database.

²³⁸ 2021 (reg.). Løsfunn (ID: 276783-0). i Askeladden database.

3 kilometer lengere vest dreier innsjøen seg nordover og inn mot Røyrfjorden før den fortsetter lengre vest til Fjågesund. Ved denne dreiningen av sjøen er det en relativt høy konsentrasjon av røyser, hvor det er 5 røyser mellom 4 og 6 meters diameter²³⁹ og 2 røyser på ca. 10 meter.²⁴⁰ I tillegg er det bygget varde i nærheten av noen av røysene, og det skal ha vært et skjenke- og overnattingssted kalt Rørhelle som ble lagt ned etter byggingen av Bandaks kanalen i 1887-92.²⁴¹ Varden er lavbevakst og kan dermed være fra eldre tider, Rørhelle var naturligvis av nyere tid, men kan fortsatt være et spor av at dette var et stoppested langs transportveiene.

Figur 4.xx: Den østre delen av Flåvatn²⁴²

4.2.2 Røyrfjorden og Kilen

Inn i Røyrfjorden kommer vi til et område som kalles Kilen, her står det blant annet en moderne kirke, men det er også 4 hauger og 1 røys registrert i området. Røysa er registrert til 16 meters diameter og er en av de største i området så langt²⁴³, og ligger på en utstikkende slette som nærmest rammer inn den indre delen av fjorden ved Kilen på den østlige siden. Lengere inn innenfor Rusodden som rammer inn den vestlige siden av fjorden, finner vi et lite gravfelt med 3 hauger registrert til henholdsvis 10, 6 og 7 meters diameter. Haugen på 6 meter er omtrent 1/3 av haugen fjernet på vestsiden av haugene, mens den på 7 meter er svært ujevn i overflaten som gjør det noe usikkert om dette er en naturlig haug eller ikke.²⁴⁴

²³⁹ 1980 (reg.). Røyrhelle (ID: 11972), V/Røyrhelle (ID: 21371), Holmedekkan (ID: 76401-1). 1981 (reg.). Kilen (ID: 76405-1). i Askeladden database.

²⁴⁰ 1980 (reg.). Kilen (ID: 21372-1, 70175-1). i Askeladden database.

²⁴¹ 1980 (reg.). Røyrhelle (ID: 11972). i Askeladden database.

²⁴² Utklipp fra Askeladden. Viser en oversikt over den østre delen av Flåvatn, før den dreier inn mot Røyrfjorden. De eldre funnene vi har snakket om markert i rødt, mens funnene fra nyere tid og Flåbygd kirke er i den blå markeringen. Koordinater i sone 33: 154537 - 6590223

²⁴³ 2015 (reg.). Gravrøys (ID: 215739-1). i Askeladden database.

²⁴⁴ 1980 (reg.). Kilen (ID: 31718). i Askeladden database.

Den siste haugen i området ligger omtrent 300 meter oppover dalsiden og ca. 800 meter nord for gravfeltet. Denne haugen kalles Kyrrkjehaugen for det skal ha stått en kirke eller kapell på haugen i tidligere tid. Selve haugen er registrert til omtrent 11 meters diameter, og ligger på en åkerholme, og er omringet av en ringmur. Åkerholmen og ringmurens mål er på omtrentlig 20 meters diameter.²⁴⁵

4.2.3 Fjågesund

Innover mot Fjågesund finner man 4 gravrøyser som varierer noe mellom 4,5 og 7 meters diameter²⁴⁶, samt en som er sterkt rotet ut og muligens flere røyser som er rotet sammen, hvor målene slik det var under registrering er 16 x opptil 9 meter.²⁴⁷

I selve Fjågesund og rundt den moderne kirken har det vært minst 3 hauger. 2 av dem står relativt uforstyrret og er registrert til ca. 8 meters diameter²⁴⁸, og kan verifiseres med LiDAR hvor jeg målte de til omtrent 9 meter. Den siste haugen ble forsøkt slettet rundt 1910, hvor de gravde ned til en steinpakking før arbeidet ble stoppet og jord kastet på igjen, men det ble aldri registrert noen mål, annet enn at steinpakkingen hadde en sidelengde på omtrent 1 meter ifølge et øyevitne. Det skal også i samme området, muligens knyttet til denne slettede haugen, ha blitt funnet en liten bjelle av jern.²⁴⁹ Det er også verdt å nevne at det på den andre siden av elva for Fjågesund 500 meter nord for en av røysene, ble det i 1950 funnet et økseblad i jern som ikke har kunnet blitt datert, men det er derimot lite rust på bladet²⁵⁰, som gjør det lite sannsynlig at det er snakk om noe jernalder funn. I tillegg er det registrert enda to hauger i Fjågesund, men disse er mer sannsynlig snakk om naturlig formasjoner.²⁵¹

²⁴⁵ 1980 (reg.). Kilen (ID: 21376-1). i Askeladden database.

²⁴⁶ 1982 (reg.). Skurvberg (ID: 21384-1), V/Belar (ID: 21393-1), Østenå (ID: 31721-1), Telneåsen (ID: 70192-1). i Askeladden database.

²⁴⁷ 1982 (reg.). Østenå (ID: 41288-1). i Askeladden database.

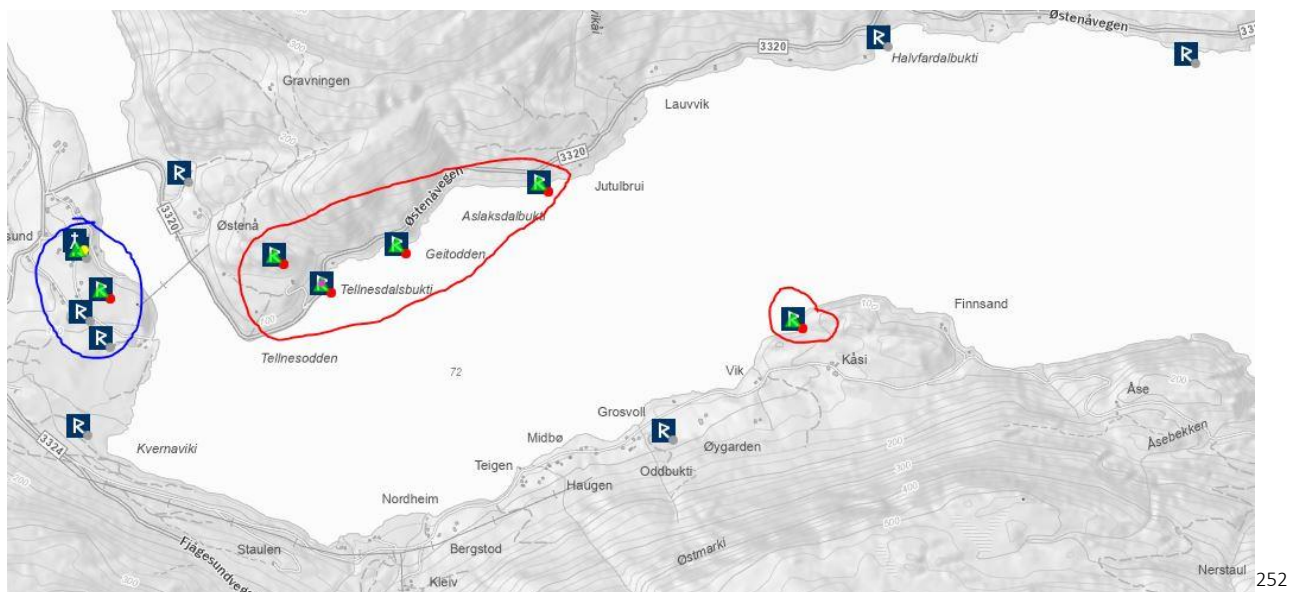
²⁴⁸ 1982 (reg.). Fjågesund (ID: 41652). i Askeladden database.

²⁴⁹ 1982 (reg.). Fjågesund (ID: 41652). i Askeladden database.

²⁵⁰ 1980 (reg.). Østenå (ID: 41656-1). i Askeladden database.

²⁵¹ 1982 (reg.). NV og ovenfor Kvennarbukta (ID: 7885-1) & Myrheim (ID: 79928-1). i Askeladden database.

Figur 4.xx: oversikt fjågesund

4.3 Kviteseid

Kviteseid har ofte blitt trukket fram som et av de viktigste økonomiske og administrative sentrene i regionene, og er da særlig knyttet til brynesteinshandelen, og en elite knyttet til Kviteseid gård er foreslått til å ha en viss råderett over steinbruddene i Eidsborg. Dette er særlig på grunnlag av en bonde fra slutten av 1300-tallet som ble dømt å betale bot, blant annet med store mengder brynestein, samt en tolkning av navnet hans Grjotgard som kan tolkes til «den som hegnar om stein».²⁵³

4.3.1 Fra Fjågesund til Kviteseid

Mellom Fjågesund og Kviteseid ligger Kviteseid vatnet, som er knyttet til Flåvatn mellom en liten elv kalt Straumen på omtrent 5 kilometer. Det er ganske underlig at det, utenom i selve Fjågesund og rundt Kviteseid kirke, er kun 3 registrerte funn langs elva og Kviteseid vatnet, og disse er to skipsvrak datert til 1800- og 1900-tallet, samt en del løse brynesteiner i vannet.²⁵⁴ Derimot ser det ut til å være en god del flere funn mellom dalene som leder vest til Eidstod isteden. Totalt er det 7 registrerte funn i disse dalene, som inkluderer en kullgrop, som pga. bevere og vann ikke kunne bli

²⁵² Utklipp fra Askeladden. Viser en oversikt over vestre Flåvatn og Fjågesund. Gravrøysene er markert i rødt, mens de 3 haugene er i den blå markeringen. Koordinater i sone 33: 143797 - 6590707

²⁵³ Baug, 2022: s. 23-24

²⁵⁴ 2006 (reg.). Vigdelid 1 (ID: 107179-1), Lindestad (ID: 107182-1), Vigdelid 2 (ID: 107185-1). i Askeladden database.

C14 datert enda, men er generelt datert til jernalder eller middelalder²⁵⁵, samt en lokasjon registrert med 2 fangstgroper og 15 rydningsrøyser som felles er datert til Jernalder eller middelalder. Det ble sjekket etter jernvinner uten hell, men lite annen informasjon av nytte er registrert.²⁵⁶ De andre funnene i området er ikke daterte, men det er hovedsakelig snakk om flere tufte spor og rydningsrøyser.

Tabell 4.xx: Funn på veien mellom Fjågsund og Eidstod

1990 (reg.). Flæse (ID: 2857-1)	Hustuft
1990 (reg.). Mjaugedalen (ID: 12561)	20 rydningsrøyser, minst 2 tuft, «men alle [tuftene] ser ut til å være fra gammel seterdrift og er ikke så gamle»
1990 (reg.). Liastaulen (ID: 42228)	Tuft og ildsted. Laftet tømmerbygg med nederste tømmer bevart. [Dermed sannsynlig nyere konstruksjon.]
1990 (reg.). Vrålslø (ID: 51994)	1 rydningsrøys og 2 mulige hustufter.
1990 (reg.). Vrålslø (ID: 80498)	1 steinsetting og 2 tufter. En av tuftene er prøvestykket: 4cm torvlag, 2 cm anrikningslag (mulig torvtak), 2cm brungrått lag (jord gulv), 8cm bleikjordslag, på bunnen enda et anrikningslag. [kan det siste laget et enda eldre torvtak? Som sammen med steinsettingen kan tyde på et eldre bygg som muligens kan gå tilbake til jernalder eller middelalder]
1990 (reg.). Bergstøyl (ID: 2855-1)	Tuft, med stein og noe keramikk.
1990 (reg.). Bergstøyl (ID: 12558)	Spor etter 2 åkere, høy skogvest anslått 70-80 år gamle, og mulig spor etter pløying i åkeren.
1990 (reg.). Bergstøyl (ID: 22375-1)	Rydningsrøys
1990 (reg.). Bergstøyl (ID: 42229)	2 rydningsrøyser

²⁵⁵ 1990 (reg.). Mjaugedalen (ID: 12562-1). i Askeladden database.

²⁵⁶ 1990 (reg.). Jønneberg (ID: 3253). i Askeladden database.

Når vi så kommer til den andre siden av dalene og ned mot Eidstod er det en stor samling av funn. Deriblant en hulvei, som noen steder er ombygget til kjerrevei som er sannsynlig datert til jern- eller middelalder²⁵⁷ og en plyndret rundrøys²⁵⁸. Det er i tillegg 9 andre udaterte funn.

Figur 4.xx: Tabell over funn på Eidstod siden

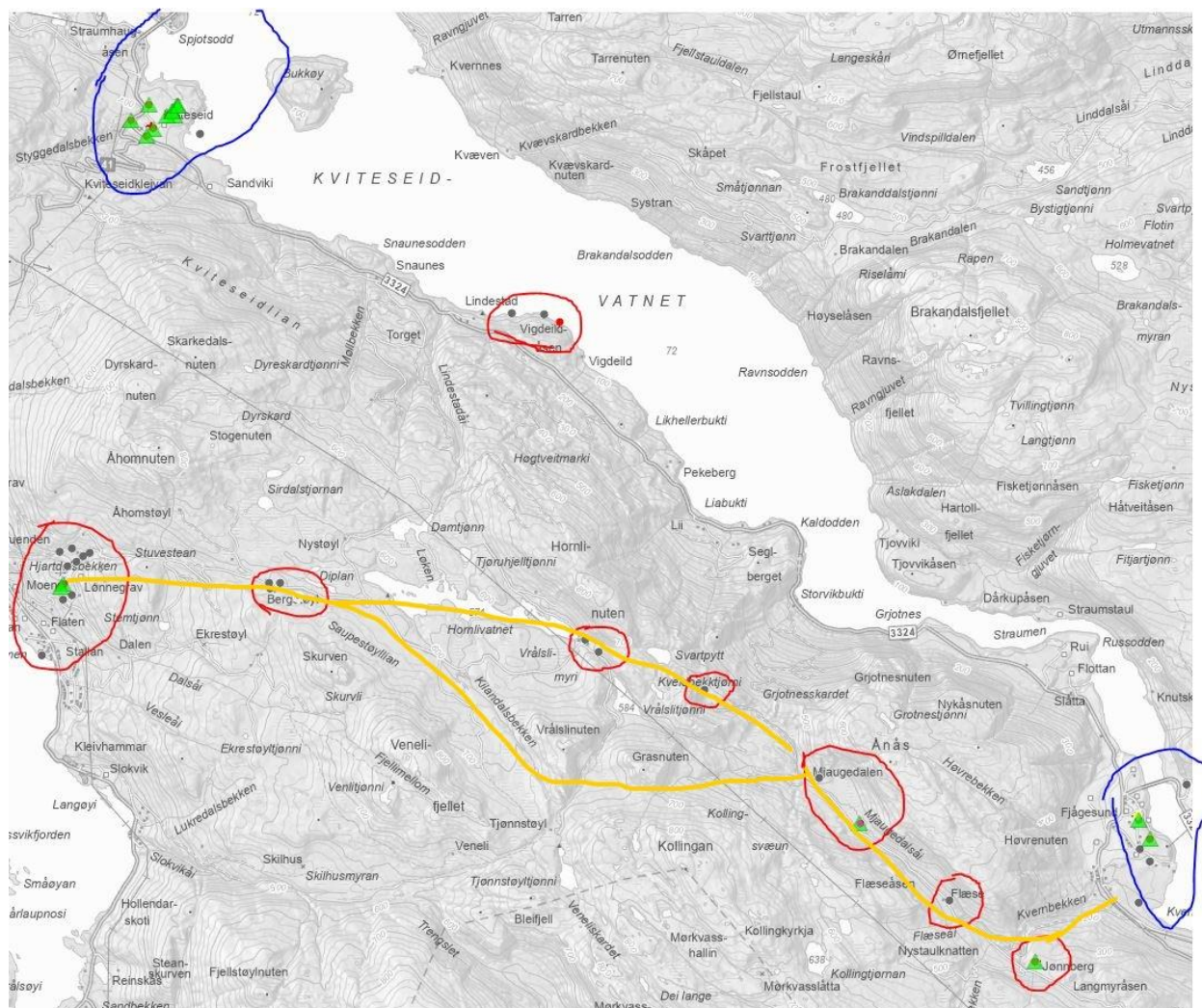
1990 (reg.). Lønnegrav Øvre (ID: 32271)	1 låvebro og en mulig tuft
1990 (reg.). Øvre Lønnegrav (ID: 42225-1)	Spor etter gammel vei. [mulig fortsettelse av hulveien som ble datert til jern- eller middelalder? Men ser ut til å gå på hver sin side av Moensåsen og ned(?) mot Eidstod]
1990 (reg.). Lønnegrav Øvre (ID: 61633)	3 rydningsrøyser, en av dem består av 3 små samlinger av stein mellom 10 og 50 cm i størrelser 1-2 meter mellom hverandre.
1990 (reg.). Lønnegrav Øvre (ID: 61634-1)	Steingjerde
1990 (reg.). Nedre Lønnegrav (ID: 61635)	Tuft med eldre åker spor rundt
1990 (reg.). Nedre Lønnegrav (ID: 61636-1)	Åker spor
1990 (reg.). Lønnegrav Øvre (ID: 61641)	5 rydningsrøyser og 1 steinsetting
1990 (reg.). Lønnegrav Øvre (ID: 61642)	1 rydningsrøys og steingjerde
2007 (reg.). Lønnegrav (ID: 109708-1)	1 Rydningsrøys, lagt i overkant av hulveien

Funnene i området viser til dalområdene som det sannsynlige aktivitets- og transportområdet. Så hvorfor ser det ut til man brukte dalveiene fremfor sjøveien? Det kan nok hende at Straumen var farlig eller umulig å navigere med båt eller slede, samtidig ser det ut som det er rimelige bratte fjellsider rundt Kviteseid vatne som gjorde at det ikke kunne etableres et omlastningssted som kunne ta brynestein forbi Straumen. I tillegg kan det se ut som Eidstod var et større maktsenter, hvertfall tidligere, enn Kvitseid, og dermed blir dalene mellom Eidstod og Fjågesund det mer naturlige valget. Det er også svært mulig at baksidene med å bruke arkeologiske kilder kommer til syne her, og at mange brukte sjøveien, men enten ikke etterlot seg noen synlige spor som har overlevd eller at området ikke er blitt gjennomført godt nok for å finne disse sporene.

²⁵⁷ 2007 (reg.). Lønnegrav Øvre (ID: 109707-1). i Askeladden database.

²⁵⁸ 2007 (reg.). Lønnegrav (ID: 109709-1). i Askeladden database.

Figur 4.xx: Oversikt over området mellom Fjågesund og Kviteseid

259

4.3.2 Eidstod

I Eidstod er det er 3 hauger registrert til ca. 9, 10 og 13 meters diameter²⁶⁰, samt en gravrøys registrert til 12-14 meter.²⁶¹ De 3 gravhaugene ligger samlet rundt Roholt kirkested hvor det skal ha stått en stavkirke som er datert til før 1395.²⁶² Den største av de 3 haugene ligger like sør for hvor kirken skal ha stått og LiDAR bekrefter den som en ganske stor haug, men nok ikke en storhaug. LiDAR målingene mine varierte litt mellom 14 og 15 meter. Øst for kirkestedet er det funnet mange løsfunn, særlig av spenner og beslag. Nærheten til kirken, haugene og de relativt rike funnene kan

²⁵⁹ Utklipp fra Askeladden. Kviteseid og Fjågesund markert i blått, mens alle funn samlingene er markert i rødt. Den gule linjen viser noen mulige ruter gjennom dalene. Koordinater i sone 33: 135065 - 6592928

²⁶⁰ 1982 (reg.). Jore (ID: 76389-2, 21356-1, 76389-1). i Askeladden database.

²⁶¹ 1988 (reg.). Øvre Langto (ID: 76392-1). i Askeladden database.

²⁶² 1995 (reg.). Vrådal stavkyrkje 1 (ID: 213276-1). i Askeladden database.

peke til Roholt som et lokalt maktsenter, som sannsynlig var aktiv i den senere delen av vikingtid/jernalder og overgangen til middelalderen.

Tabell 4.xx: Gjenstandsfunn ved Roholt

2014 (reg.). Løsfunn ID: 178274-1	Skålformet spenne. Jernalder
2020 (reg.). Løsfunn ID: 274201-0	Draktnål, bronse, antydning til dekor. Vikingtid-middelalder
2020 (reg.). Løsfunn ID: 274203-0	Mulig remsebeslag med dekor. Yngre jernalder (usikker)
2021 (reg.). Løsfunn ID: 276772-0	Beslag til stølebelte, kobberlegering. Middelalder (usikker)
2021 (reg.). Løsfunn ID: 276773-0	Beslag til stølebelte, kobberlegering. Middelalder (usikker)
2021 (reg.). Løsfunn ID: 276774-0	Beltekrok, kobberlegering Uviss
2021 (reg.). Løsfunn ID: 276776-0	Ringspenne Uviss
2021 (reg.). Løsfunn ID: 276777-0	Ringspenne, sølv Uviss
2021 (reg.). Løsfunn ID: 276778-0	Ringspenne, kobberlegering Middelalder (usikker)
2021 (reg.). Løsfunn ID: 276779-0	Fragment, kobberlegering Middelalder (usikker)
2021 (reg.). Løsfunn ID: 276780-0	Fragment, veskebeslag? Uviss

At området har vært et aktivt sted kan bekreftes ved at det er mange spor tilbake til steinalderen med steinalder bosetninger i området øst for Roholt²⁶³, men det er også store forekomster av blant annet jernslag, separert fra Roholt med elven Roholtåi og vannet Kråkenespølen. Det er også en

²⁶³ 1990 (reg.). Fossøy (ID: 32273-1, 2859-1, 61647-1, 42232-1, 61646-1, 2881-1, 51995-1, 42231-1)

røys registrert til 12-14 meter²⁶⁴ som overser bygda i nord, samt en steinsetting og bautastein datert til jernalder²⁶⁵ på den nordlige tuppen av Fossøy.

Tabell 4.xx: Andre funn i området rundt Eidstod

Uviss registrering. Kråkenes ID: 12060-1	Keramikk, rødbrun, tegl? Uviss
1990 (reg.). Kråkenes ID: 12064-1	Jernslag. Noen har vært på støpeform. Sterkt forvitret metallklump Uviss
1990 (reg.). Kråkenes ID: 12584-1	Jernslag Uviss
1990 (reg.). Kråkenes ID: 22408-1	Jernslag + kull, jernslag og slagglump Uviss
1990 (reg.). Kråkenes ID: 31755	Kulturlag, med forvitret metallgjenstand, slag? Kniv? Uviss
Uviss registrering. Kråkenes ID: 41766-1	Kulturlag Uviss
1990 (reg.). Bjorøy ID: 42254-1	2 steinmurer. 10m lang og 17m lang Uviss
1990 (reg.). Straumøy ID: 51477-1	Jernslag Uviss
1990 (reg.). Bjorøy ID: 61666-1	Dyrkningsflate Uviss
1990 (reg.). Småstraumane/Straumøy ID: 80532-1	Slagg Jernalder-middelalder
1990 (reg.). Straumøy ID: 80533-1	Slagg, antatt ovn Jernalder-middelalder
2008 (reg.). Kullgrop ID: 115825-1	Kullgrop Jernalder-middelalder

²⁶⁴ 1988 (reg.). Øvre Langto (ID: 76392-1). i Askeladden database.

²⁶⁵ 1982 (reg.). Fossøy (ID: 11965-1). i Askeladden database.

2008 (reg.). Kullgrop ID: 115826-1	Kullgrop Jernalder-middelalder
------------------------------------	-----------------------------------

I tillegg til jernslagget er det 450 meter sør for Roholt blitt funnet både en øks og et sverd i jern som ikke har blitt datert. Det er «ingen spor eller gravhauger, men det er stedvis noe ujevnt og med hauglignende formasjoner»²⁶⁶, så det er mulig at dette er gravgods etter nå slettede gravhauger eller gravrøyser. Stedet ville være et godt sted for gravhauger med vid utsikt over hele området. Det er også enda 200 meter sør igjen blitt funnet et stort aktivitetsområde med dyrkingsspor, jernvinneanlegg og kulturlag som foreløpig er hovedsakelig datert til jernalder, eller førreformatisk tid/uviss tid. Det er blitt tatt C14 prøver som var forventet svar januar-februar 2023, men er ikke blitt oppdatert i Askeladden per 24. mai 2023.²⁶⁷

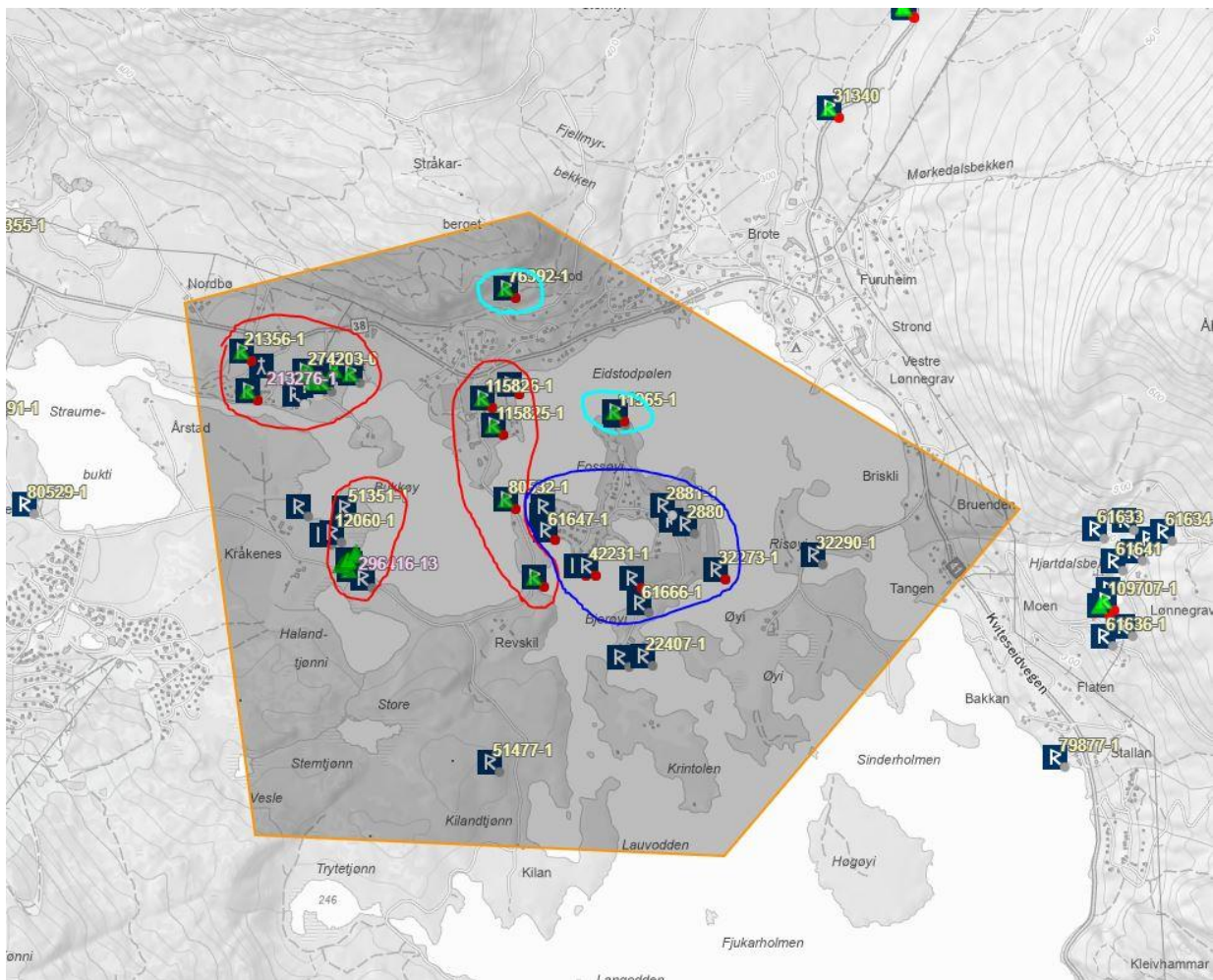
Det er tydelig vært stor aktivitet av jernbearbeiding/framstilling i området, noe som kan støttes av mange myrer og småvann i området som kan ha gitt stor tilgang til myrmalm. Det ser også ut som det har vært et lokalt maktsenter ved Roholt gård som kan ha hatt en viss kontroll over produksjonen, samt knyttet nettverk utenfor nærområdet.

Det er også interessant å nevne at det er en god del funn direkte vest fra Eidstod rundt Vråvatn, hovedsakelig ser det ut som aktivitetsspor som kullframstillinger fra jernalder-middelalder og noen bosetningsspor av forskjellig art. Dette kan vise til en rute som går rundt Kviteseid, men skal ikke undersøkes dypere her.

²⁶⁶ 1982 (reg.). Knatten på Røysnes (ID: 51351-1), i Askeladden database.

²⁶⁷ 2022 (reg.). Kråkenes (ID: 296416), i Askeladden database.

Figur 4.xx: Oversikt over Eidstod²⁶⁸

4.3.3 Kviteseid gamle kirke og Tinghaugen

Veien fra Eidstod og over til Kviteseid gamle kirke går nordover gjennom flere myrområder, før man så kommer ned ved gamle Kviteseid kirke og prestegård. Gamle Kviteseid er en middelalderkirke som er blitt datert ved hjelp av årringer til år 1260. Rundt kirken er det totalt 7 registrerte hauger og 5 røyser. Det er også registrert 4 hauger til med diametere 11-19 meter²⁶⁹, men disse er ikke blitt funnet igjen på LiDAR og er muligens de samme haugene som ble registrert i 2005 som ser ut til å stemme mer overens med LiDAR dataene.

²⁶⁸ Utklipp fra Askeladden, viser utsnittet som ble undersøkt, samt Roholt, samligningene av slag, øks/sverd funnet og aktivitetsområdet er markert i rødt. Konsentrasjonen av steinalder bosetningene er markert i blått, mens røyser og steinleggingen er markert i lyseblått. Koordinater i sone 33: 128635 - 6593694

²⁶⁹ 1992 (reg.). Kviteseid (ID: 32851). i Askeladden database.

Figur 4.xx: Tabell over hauger ved Kvitseid gamle kirke

<p>Hauger (7)</p>	<p>1982 (reg.). 79527-1: 12m, deler fjernet 2005 (reg.). 110460-1: Skadet av vei og kirkegårdsmur. Umålt, LiDAR 7-9 meter 2005 (reg.). 110462-1: mulig rest av haug. Umålt, LiDAR muligens 10 meter. 2005 (reg.). 110463-1: påført stein og masse. Umålt, LiDAR: 7-12 meter 2005 (reg.). 110464-1: ca. 10 meter 2005 (reg.). 110464-2: umålt, LiDAR: 8-10 meter 2005 (reg.). 110465-1: 12m</p>
<p>Røyser (5)</p>	<p>2007 (reg.). 110466-1: 11m 1982 (reg.) 31733-1: 9m 1982 (reg.) 31733-1: 8m 2005 (reg.). 110461-1: ca. 6m, usikker 2005 (reg.). 110466-1: 11m, usikker</p>

I tillegg til gravhaugene er det vært noe diskusjon angående om en handelsplass rundt kirken, med bakgrunn av navnene Kauphamar nord og øst for kirken. I undersøkelsene som er blitt gjort for å verifisere dette ble det funnet bryner i vannet øst for kirken.²⁷⁰

²⁷⁰ 2006 (reg.). Kauphamar (ID: 107186-1). i Askeladden database.

Figur 4.xx: Oversikt over området ved Kviteseid gamle kirke

271

Området rundt den gamle kirken er lite, og et større lokalsamfunn rundt Kviteseid og mesteparten av gårdsdrift etc. har nok ligget lengre nord rundt det som også i dag er moderne Kviteseid. Ved moderne Kviteseid finner vi haugen Tinghaug, som er registrert til 25 meters diameter. Haugen er markert med en fotgrøft før den flater ut og stiger sakte mot en egen forhøyning i midten av haugen.²⁷² LiDAR viser at hele haugen innenfor forgrøfta er på omtrent 25 meter, mens forhøyningen i midten er på omtrent 9 meters diameter. Konstruksjonen av haugen skiller seg dermed fra mange andre hauger, men som navnet antyder er funksjonen mest sannsynlig for å holde Ting på, som kan gjøre formen mer hensiktsmessig. Det er mulig å tolke dette som to separerte hauger, og at den midtre forhøyningen er en gravhaug som er plassert oppe på Tinghaugen. Dette ville gjort gravhaugen mer lik i størrelse som de andre i området, men samtidig skiller seg ut ved å være knyttet til Tinghaugen. Dette kan til dels støtte opp om teorien pekt fram av Stylegar, om et mer likestilt samfunn i øvre Telemark, hvor man ikke hadde en utskilt høvding eller elite, men mange bønder som kjempet seg imellom for status og rang.²⁷³ Det går også da an å se dette som en fysisk rangering av makten i lokalsamfunnet, hvem har plass på haugen? Hvem må stå nedenfor haugen? Og hvem står på toppen av den midtre haugen? Denne tolkningen tar

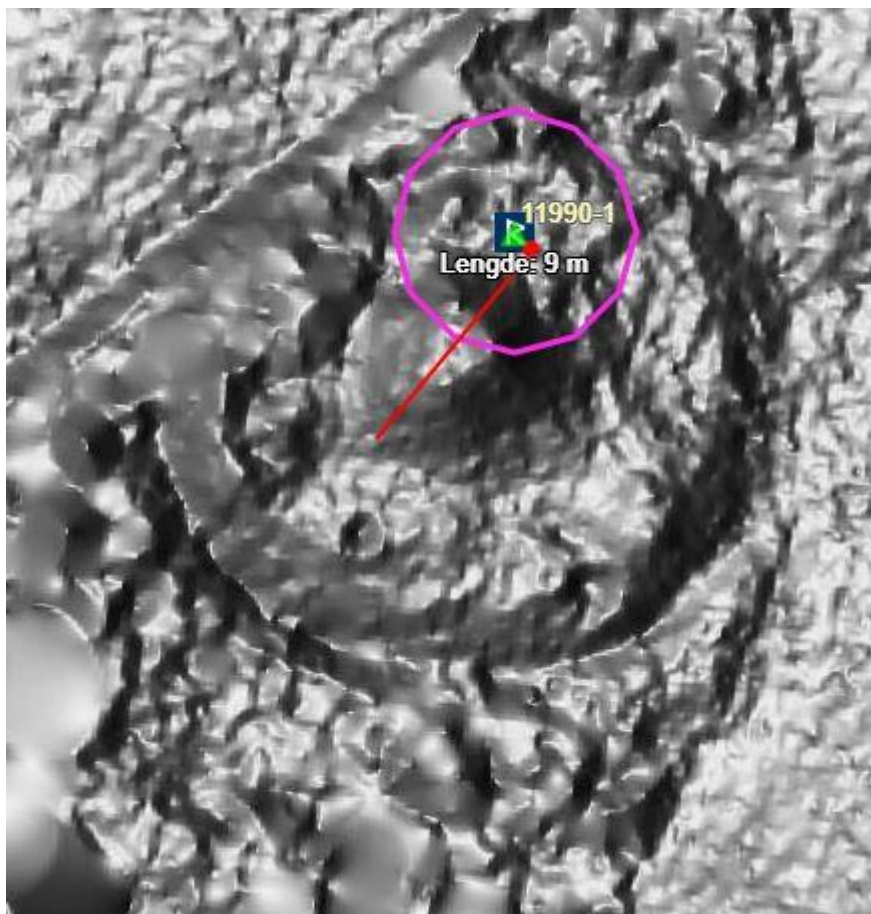
²⁷¹ Utklipp fra Askeladden. Viser en oversikt over området rundt gamle Kviteseid kirke. Markert i rosa er løsfunn av brynestein i vannet. Koordinater i sone 33: 132270 - 6597545

²⁷² 1982 (reg.). Tinghaug (ID: 11990-1). i Askeladden database.

²⁷³ Stylegar, 2022: s: 52

utgangspunkt i denne formen som en hensikt fra starten av. Det er dog mulig at dette var en stor gravhaug som siden er blitt ødelagt og gjort om slik den fremstår i dag. Tinghaugen står for seg selv uten nærliggende funn, men i tillegg til ved Kviteseid gamle kirke, er det flere funnsamlinger av varierende størrelse i et utvidet område rundt.

Figur 4.xx: LiDAR av Tinghaug på Kvitesied²⁷⁴

4.3.4 Samfunnet rundt Kviteseid

Utenom ved den gamle kirken er det 6 andre samlinger av hauger i området rundt Kviteseid, men bare noen av dem har tilhørende funn. Vi har Utsund, Midsund og Uppsund som alle ligger langs Sundekilen som fører inn til Kviteseid fra Kviteseidvatne gjennom et smalt sund helt sør. Langs Strauman nord for kirken og opp til Bandak sjøen finner vi to samlinger til, ett rett ved elvas smaleste punkt ved Skarperud, og en annen samling ved Tveit i dalovergangen til Kviteseid. Den

²⁷⁴ Utklipp fra Askeladden. Koordinater i sone 33: 130084 - 6603358

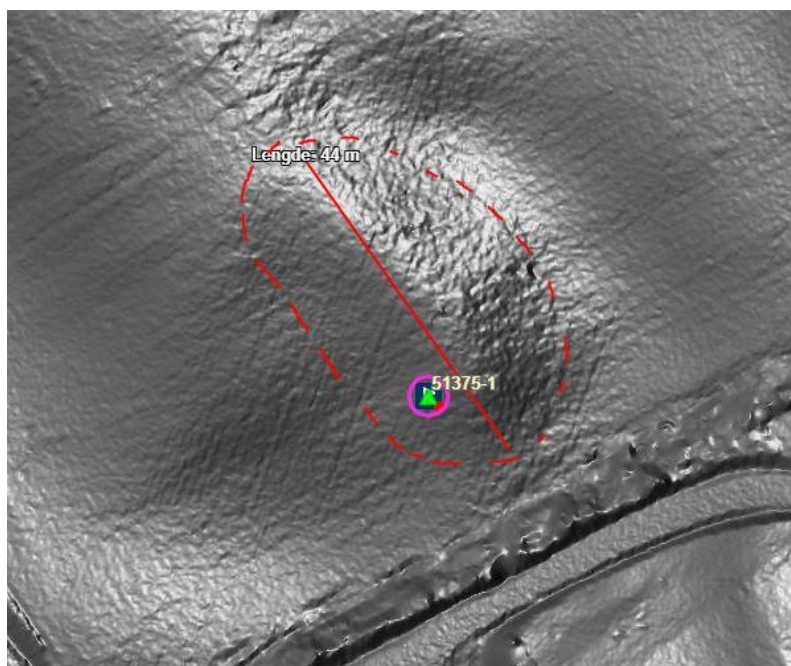
siste samlingen ligger nord i moderne Kviteseid ved Espeland og vil ha oversett landovergangene til og fra Kviteseid i nord.

Tabell 4.xx: Hauger og funn rundt Kviteseid

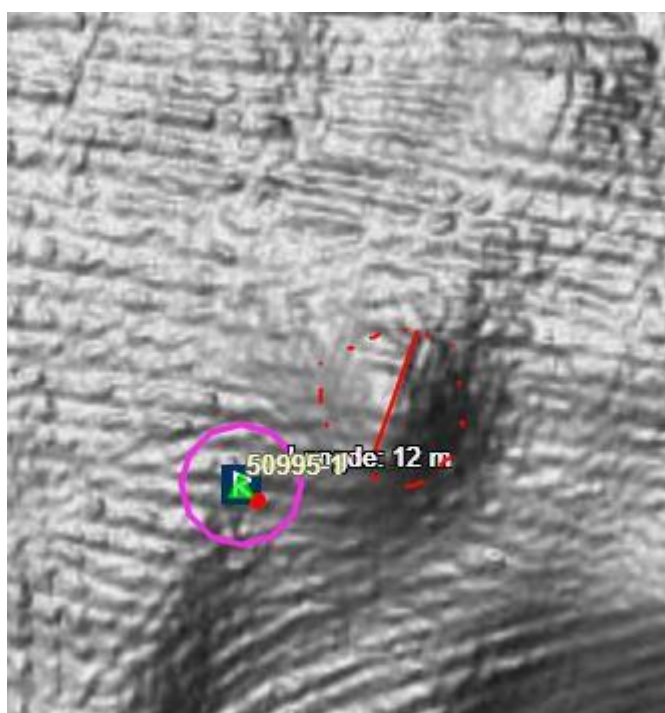
Utsund, sør ved Sundkilen	
1982 (reg.). Utsund nordre (ID: 11995)	7 rundrøyser uten individuell målinger, men mellom 8 og 11m
Midtsund, omtrent midten av Sundkilen	
1982 (reg.). Midtsund søndre (ID: 21409-1)	Rundaktig haug, 10m. Ikke funnet i LiDAR i dag.
1982 (reg.). Tuftin (ID: 51375-1)	Mulig gravkammer på 0,5x0,6m under en helle. Bakken merkverdig tørrere enn området rundt. Antydning til en utpløyd oval forhøyning på 44x24m, sannsynligvis minst delvis naturlig.
2023 (reg.). Kokegrop (ID: 299377-0)	Kokegrop c14 datert til bronsealder eller jernalder, men nå fjernet.
Uppsund, innerst i Sundkilen, 600m øst for Tinghaugen	
1982 (reg.). Opsund (ID: 41303-1)	Rundhaug, 9m
Ved Skarprud	
2018 (reg.). Gravhaug (ID: 242011-0)	Langhaug, 17x6m
2010 (reg.). Løsfunn (ID: 133546-1) (vikingtid, 8-900-tallet)	Jernøks
2008 (reg.). Skarprud søndre (ID: 117188-1) Yngre jernalder	Jernøks, mulig dobbel registrering av den overnevnte øksen (ID: 133546-1)
2008 (reg.). Jernvinneanlegg (ID: 133671)	Fjernet tappeslag, funn av flint. Registreringen nevner også at det er funnet vikingsverd i området, men dette er ikke registrert noe sted.
Ved Tveit	
1982 (reg.). Tveit nordre (ID: 76380-1)	Rundrøys, 9m. Noe usikker
1982 (reg.). Tveit nordre (ID: 70108-1) Jernalder	Gjenstandsfunn 1. Tveegget sverd 2. Tveegget sverd

	<ol style="list-style-type: none"> 3. Spydspiss 4. 5 pilspisser i jern 5. Skjoldbule 6. Munnbitt i jern 7. Sigdstump 8. Snodd jernring 9. Ringnål i bronse <p>Fra et annet funn</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. stykke klinge til enegget sverd 2. lite stykke klinge til tveegget sverd
1982 (reg.). Tveit søndre (ID: 76342-1) Steinalder	Pilspiss av flint
1982 (reg.). Tveit søndre (ID: 41668-1) Steinalder	Øks av bergart
1982 (reg.). Brauten (ID: 51365-1) Uviss tid	Ildstål i jern
Ved Espeland	
1982 (reg.). Gotuholt (ID: 50995-1)	<p>Utjevnet haug ikke registret mål. LiDAR viser en mulig rundhaug på rundt 12m.</p> <p>Det ble også funnet en hellekiste med vikingtidgjenstander i haugen, men ingen bein eller kull.</p> <p>De registrerte funnene er:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Oval spenne, bronse 2. trefliket spenne, bronse 3. 33 glassperler 4. Stekepanne, jern
1982 (reg.). Lundevall (ID: 79535-1) Jernalder-middelalder	Kullgrop

Figur 4.xx: Forhøyningen ved Tuftin i Midtsund²⁷⁵

Figur 4.xx: LiDAR måling av haugen ved Espeland²⁷⁶

²⁷⁵ Utklipp fra Askeladden med markeringer. Koordinater i sone 33: 131294 - 6602497

²⁷⁶ Utklipp fra Askeladden med markeringer. Koordinater i sone 33: 129424 - 6605067

Det er tydelig at konsentrasjon av hauger rundt den gamle kirken fortsatt er størst, og det gir da mening å samle maktsymboler her, ettersom all trafikk som potensielt hadde kommet ned fra Strauman og opp fra Eidstod ville passert her. I tillegg er det også små og spredte, men flere rike funn rundt i området. Hvis vi tolker dette i lys av teorien som Stylegar har lagt fram kan dette tyde på flere viktige og rike bønder som konkurrerer om status og prestisje. Konsentrasjonen rundt kirken kan da også sees enten som en gård som uthever seg ekstra gjennom generasjoner, eller det kan være et samarbeid for å vise makt utenfor lokalsamfunnet. Det er mulig å tolke Tinghaugens konstruksjon som et tegn på samarbeid i lokalsamfunnet som kan støtte denne siste tolkningen. Det er også verdt å peke ut Tveit, Skarprud og Espeland som tre steder med rike funn. Skarprud ligger ved Straumans smaleste punkt ved inngangen fra Bandak, Tveit overser en liten dal like nord for inngangen til Strauman, som er et naturlig stoppested med båt om man ikke ønsker å seile ned Strauman. Espeland ligger på nordsiden av Kviteseid og overser all landetrafikk fra nord. Det er også verdt å påpeke at det er lite eldre funn i området her som støtter opp om at Kviteseid vokser raskt fram på 800-tallet sammen med brynesteinshandelen.²⁷⁷ I motsetning er det i Eidstod svært mange eldre funn, helt tilbake til Steinalder, det er mulig at Eidstod var et mer klart knutepunkt og maktsenter i regionen, men at etter hvert som brynesteinshandelen ble mer og mer viktig tok Kviteseid over. Det går også an å se på områdene ved Eidstod som enda en aktør i lokalsamfunnet. I tillegg er det i områdene nord for Kviteseid flere klare samlinger av mindre knutepunkt med jevne mellomrom. Disse små samfunnene kan også ha vært del av et utvidet lokalsamfunn rundt Kviteseid.

²⁷⁷ Baug, 2022: s. 23-24

4.4 Nord for Kviteseid

4.4.1 Brunkeberg

Brunkeberg er et lite tettsted 3 kilometer nordøst for Tinghaugen i Kviteseid. Her er det en kirke fra 1790, men det har tidligere vært en stavkirke som sto på Brunkeberg gård som ble revet i 1789, sannsynligvis på tilnærmet samme sted som nåværende kirke står. Stavkirken er blitt typologisk datert til å sannsynligvis stamme fra før 1349.²⁷⁸ I området er det også blitt funnet en del løsfunn og ca. 130 meter sørvest for kirken er det en haug som er blitt registrert med en diameter på 15 meter²⁷⁹, men det er vanskelig å finne denne tilbake på LiDAR for å videre bekrefte denne målingen. Det ble funnet flere bronsespenner og jernredskaper som stammet fra haugen²⁸⁰, men disse er ikke individuelt registrert i Askeladden. Løsfunnene inneholder redskaper som økser, kniver og pilspisser, det er også 2 kullgroper i området. Dette er tydelige tegn på aktivitet, men ikke nødvendigvis i stor skala. Den geografiske plasseringen putter gården på en naturlig rute mellom Kviteseid og Seljord og det kan ha vært en storbonde her som knyttet Kviteseid med Seljord.

Tabell 4.xx: Funn ved Brunkeberg

1981 (reg.). Sjutalet (ID: 41676-1)	2 pilspisser og 1 kniv, Jern og noe forrustet. Uviss tid
1981 (reg.). Klokkarjordet (ID: 41677-1)	Øks, Pilspiss, Jern. Jernalder
1981 (reg.). Kåsen (ID: 51383-1)	Spydspiss, jern. Jernalder
2010 (reg.). Kullgrop (ID: 137603-1)	Kullgrop. Jernalder-Middelalder
2010 (reg.). Kullgrop (ID: 137605-1)	Kullgrop. Jernalder-Middelalder

²⁷⁸ 1995 (reg.). Brunkeberg Kyrkjestad (ID: 83961), Brunkeberg stavkyrkje 1 (ID: 83961-1). i Askeladden database.

²⁷⁹ 1982 (reg.). Kåsen (ID: 51030-1). i Askeladden database.

²⁸⁰ 1982 (reg.). Kåsen (ID: 51030-1). i Askeladden database.

Tabell 4.xx: Hauger ved Heggtveit

1981 (reg.). Heggtveit (ID: 12044)	8 røyser, 4-10m *Påkastet stein gjør dem noe usikker som forminner.
1981 (reg.). Ved Stridsmoen (ID: 21443)	5 røyser, 4-12x9m
1981 (reg.). Åse (ID: 21445)	12 røyser, gjennomsnitt 7m
1981 (reg.). Hegtveit (ID: 41350)	2 røyser, 4m, 6-7m
1981 (reg.). Hegtveit (ID: 62066)	3 røyser, alle ca. 5m
2020 (reg.). Gravhaug (ID: 272916-0)	Gravhaug, ca. 12-14m. Lokalt sies å vært gjort funn i den.

Løsfunn på Heggtveit gård²⁸²

Yngre steinalder (4)	1 pilspiss 2 skrapere 1 del av skafthulløks
Yngre jernalder (4)	1 pilspiss 1 krumkniv i 2 deler 1 tange, muligens fra en kniv 1 Ljåblad
Vikingtid (5)	1 spydspiss 1 vridlåsnykkel 1 Kljåstein 1 del av bryne 1 dal av ornamentert skaft til kleberkar (Vikingtid eller tidlig middelalder)

Omtrent 1,2 km (luftlinje) eller 1,8km (langs dalen) sør-øst kommer vi til en sidedal ved Jelstad gård, her er det 17 røyser og minst 2 hauger, samt 9 gjenstandsfunn.

Tabell 4.xx: Hauger ved Jelstad

1981 (reg.). Jelstad (ID: 11594)	3 røyser, omtrent 5m. mye rydningsstein og muligens påført i senere tid, så noe uklar som fornminne.
----------------------------------	--

²⁸² 2020 (reg.). Løsfunn (ID: 273476-0). I Askeladden database.

1981 (reg.). Jelstad (ID: 21457)	2 røyser, 6m, 7m. nr. 2 muligens en nyere rydningsrøys.
1981 (reg.). Jelstad (ID: 21458-1)	Langrøys, 12x8m
1981 (reg.). Jelstad (ID: 31324)	3 røyser, 4-8m, 1 av dem er muligens en rydningsrøys.
1981 (reg.). Jelstad (ID: 31329-1)	Røys, 6,5m
1981 (reg.). Kongshaugen (ID: 41355-1)	Røys, 17m, LiDAR 32m*
1980 (reg.). Jelstad (ID: 41359)	2 røyser, 8m, 10m
1981 (reg.). Jelstad (ID: 41363-1)	Røys, ca. 8m
1981 (reg.). Jelstad (ID: 41364-1)	Røys, ca. 6m, mulig rydningsrøys
1981 (reg.). Jelstad (ID: 62087)	Haug, ca. 5m, mulig flere hauger som er blitt fjernet.
1981 (reg.). Jelstad (ID: 79609)	1 haug, ca. 9m, 2 røyser ca. 7m, 6-7m.

Tabell 4.xx: Funn ved Jelstad

1981 (reg.). Jelstad (ID: 21458-1) Gravfunn	Jern sigd, Økseblad i jern, Benstykke, Bleggøks i jern, del av jern sigd, rustet jerngjenstand, slagg (Jernalder)
1981 (reg.). Uttun (ID: 70125-1)	Pilspiss og øks i jern. (Jernalder)

Det er også verdt å nevne at det midt imellom Heggtveit gård og Jelstad, ved Sisselberg gård ligger det muligens enda en haug på omtrent 12 meter²⁸³, og i dalsiden sør for Sisselberg er Fossøl gård med 3 røyser på 7-9 meter.²⁸⁴

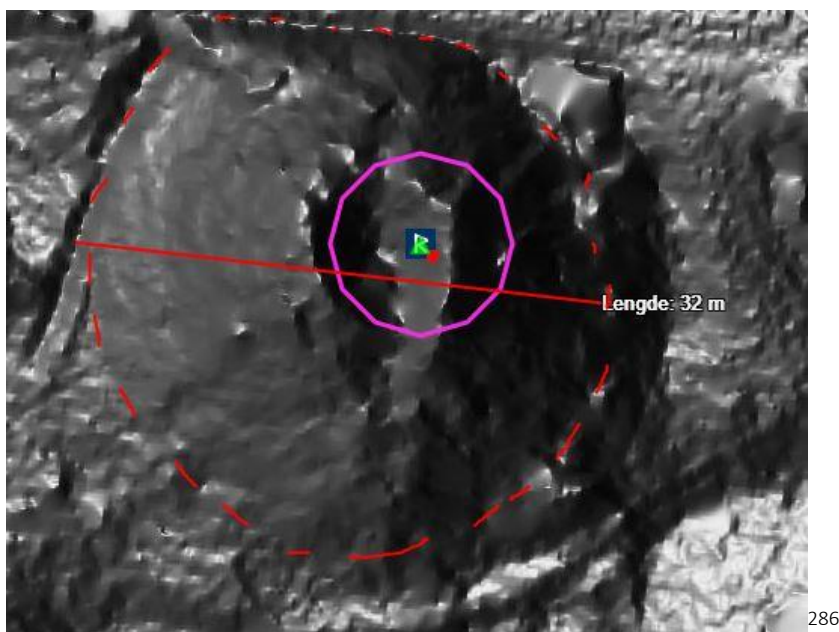
Kongshaugen ved Jelstad gård er den desidert største røysa i området, muligens også i hele regionen. Den er registrert til 17 meter, men LiDAR kan tyde på at den kan være så stor som 32 meter. Denne størrelsen er imponerende, men kan være misvisende. Den lokale historien om kongshaugen sier at en tidligere fut på Jelstad gården satte straffearbeidere til å fjerne stein fra jordene og legge dem opp til røysa, og røysen ble også utgravd i 1856 og store masser ble kastet ut i sørkanten av røysa. Begge kan være med å sterkt inflatere størrelsen på røysa.²⁸⁵

²⁸³ 2021 (reg.). Gravhaug (ID: 275420-0). i Askeladden database.

²⁸⁴ 1981 (reg.). Fossøl (ID 12040-1, 79590-1), 2014 (reg.). Fossøl (ID: 76458-1). i Askeladden database.

²⁸⁵ 1981 (reg.). Kongshaugen (ID: 41355-1). i Askeladdens database.

Figur 4.xx: LiDAR av Kongshaugen på Jelstad gård

Åsgrend har en god beliggenhet langs den naturlige ruta mellom Kviteseid og Seljord, og har en stor mengde røyser, funn og aktivitetsspor og ser dermed ut til å ha vært et større knutepunkt i området.

4.4.3 Dalen

Dalen er et lite område som ligger ca. 8 kilometer nordvest for Tinghaugen i Kviteseid, i en lang elvedal som går fra Kviteseid og opp til Mostøyl hvor en ny dal knytter det til Morgedal og Høydalsmo som er knyttet til Eidsborg. I dalen er det 3 hauger, 6 gravrøyser og flere funn.

Tabell 4.xx: Hauger ved Dalen

1982 (reg.). Dalen Søndre (ID: 12008)	2 gravhauger, 12m, 8,5m.
1982 (reg.). Dalen Nordre (ID: 31291-1)	Gravrøys, 14m
1982 (reg.). Dalen Søndre (ID: 51004-1)	Gravhaug, 8m
1981 (reg.). Dalen Nordre (ID: 79541)	1 langrøys, 8x6m, 4 gravrøyser, 8-10m

Tabell 4.xx: Funn ved Dalen

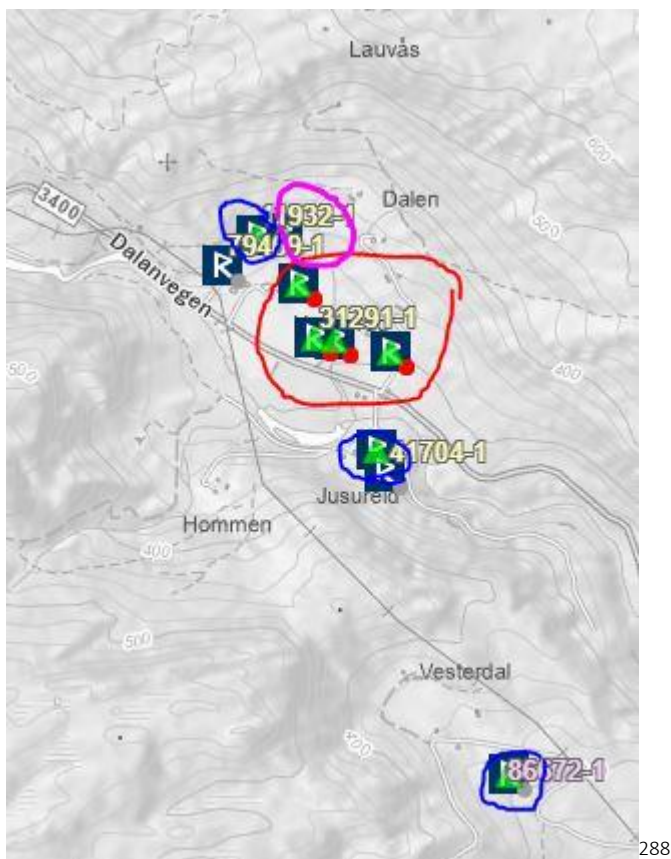
1981 (reg.). Dalen Nordre (ID: 11932-1)	Spydspiss av jern, 2 armringer i bronse.
---	--

²⁸⁶ Utklipp fra Askeladden over Kongshaugen (ID: 41355-1), med LiDAR overlag som måler haugen til 32 meter. Koordinater i sone 33: 136714 - 6606651

	Jernalder
1981 (reg.). Dalen Nordre (ID: 31661-1)	3 Gravfunn: blant annet 1 sverd og 1 øks av jern. ^{*287} Jernalder
1981 (reg.). Dalen nordre (ID: 76373-1)	Øks av jern, funnet ved en rydningsrøys. Jernalder
1981 (reg.). Tornvollen (ID: 79901-1)	Spydspiss, 2 økseblad, 1 sigdblade og rester etter 1 sigdblade. Jernalder

Geografisk er plasseringen et ideelt knutepunkt langs ruten mellom Kviteseid og Eidsborg.

Mesteparten av funnene er av redskaper som ville vært brukt i gårdsdrift og jakt, men armringene som ble funnet skiller seg noe ut og kan være et tegn på en tilknytning til en høyere elite. Antallet gravhauger gjør det også tydelig at det har vært en viss mengde rikdom tilknyttet gården(e) i dette området.

288

²⁸⁷ Bare disse to gjenstandene er nevnt i askeladden beskrivelsen

²⁸⁸ Utklipp fra Askeladden. Oversikt over Dalen. Haugene markert i rødt, løsfunnene i blått og gravfunnet i rosa. Koordinater i soen 33: 123869 - 6609067

4.4.4 Morgedal

Morgedal er et område langs dalen som går nordover fra Brunkeberg og dreier vestover mot Høydalsmo ved Morgedal. I dette lille området er det en høykonsentrasjon av 24 gravrøysler og flere rike funn.

Tabell 4.xxx: Gravrøysler ved Morgedal

1981 (reg.). Berge øvre (ID: 2125-1)	Rundrøys, 6-8m
1981 (reg.). Bjåland (ID: 21432-1)	Rundaktig røys, 13-14m
1981 (reg.). Berge øvre (ID: 31304-1)	Rundrøys, 13m
1981 (reg.). Tusleteig (ID: 31307)	3 rundrøysler, 7,5-10m
1981 (reg.). Landsåker (ID: 41319)	3 rundrøysler, 6-9m
1981 (reg.). Skeiaråker (ID: 51392)	3 graver, mulig gravhauger, ingen måling.
1981 (reg.). Bjåland (ID: 51398)	Minst 7 utgravde gravrøysler
1981 (reg.). Bjåland (ID: 62052-1)	Rundaktig røys, 9x6m, mulig steinsetting i nærheten
1981 (reg.). Berge nedre (ID: 79561)	3 rundaktige røysler, 6-7m
1981 (reg.). Bjåland (ID: 79570-1)	Rundaktig røys, 8-9m

Blant de 7 utgravde røysene på Bjåland ble det funnet 45 gjenstander, blant annet en jernøks, en bronsenøkkel og 2 sølv brosjer som ble funnet under pløying etter utgravingene. Gravfunnene gjør at disse røysene er blitt mer sikkert datert til Jernalder.²⁸⁹ Det er også blitt funnet enda 13 løsfunn i nærområdet.

Tabell 4.xx funn ved Morgedal

1981 (reg.). Skeiaråker (ID: 31670-1)	9 gjenstander, blant annet: 2 økser, 2 rangler, 1 pilspiss og 1 saks i jern.
1981 (reg.). Berge øvre (ID: 70133-1)	Jerngjenstand, bøyd kniv? 1 sverd av jern. Jernalder
2021 (reg.). aktivitetsområde (ID: 284046-0)	Ringspenne, bronse. Vikingtid-Middelalder
2021 (reg.). aktivitetsområde (ID: 284049-0)	Armbånd? i bronse, antydning til dekor

²⁸⁹ 1981 (reg.). Bjåland (ID: 51398). i Askeladden database.

Som sees er det mange rike funn i Morgedal, som tyder på mye rikdom og mulig makt i området her. Selv om det er en stor mengde gravrøyser, er de generelt sett små. Dette kan tolkes som enda et tegn på lokal konkurranse om status som nevnt tidligere, hvor det er mange familier som bygger sine gravrøyser i dette lille området. Morgedal har nok sannsynlig vært et knutepunkt langs veien som førte videre vest mot Eidsborg og opp til Vinje. Et argument for dette er et mønster som kommer fram i disse dalene mellom Eidsborg og Seljord. Mellom Utgaarden i Seljord og Åsgrend er det 4,5 km i luftlinje, Åsgrend til Brunkeberg er det ca. 5km, Brunkeberg til Morgedal 7 km, Morgedal til Kvålsgrend ca. 8 kilometer. Kvålsgrend til Lårdal 7km, Lårdal til Eidsborg ca. 9 km.

4.5 Sammendrag: Langs sjø og dal

Funnene langs Telemarkskanalen er som forventet svært mye mindre og svært spredte i forhold til de vi så ved Norsjø. Det er 3 klare innganger til Telemarkskanalen i øst, sentrert rundt Lunde kirkested; de to dalene fra Ulefoss til Nome og Tyrivatn, samt dalen ned fra Børte. Ved Nomesstranda kan vi se en mulig utpost eller Norsjø elite som kan ha vaktet inngangen til Norsjø-områdene og utøvd makt over de østlige delene av kanalen. Ved Tyrivatn ser vi spor av et større lokalsamfunn, men mindre spor av en klar elite. Fra Børte er det ett gravfelt som står på midtveien til Lunde. I vest for Lunde finner vi også et mulig maktsenter ved Kjeldal som fullfører et klart mønster av gravfelt og mulige maktsentre omtrent 4 km i hver retning for Lunde kirke.

Det er mulig at dette gir litt av den samme dynamikken som vi har sett tidligere med ett nøytralt samlingspunkt med flere maktsentre rundt. Slik funnmaterialet er foreløpig er det klart at maktsentret ved Nomesstranda står svært mye sterkere enn de andre, men vi vet ikke så mye om en mulig kronologi, så forholdene mellom dem er uklart.

Videre oppover kanalen er det ingen klare maktsentre, men det fortsetter med noen få funnsamlinger med jevne mellomrom, det er en liten konsentrasjon ved Røyrfjorden og kilen på Flåvatn, og så ved Fjågesund, før vi så igjen kommer til mulige maktsentre i Kviteseid regionen. Først er det i sør, Eidstod, som har en del rike funn, men også spor etter en større steinalder bosetting, og kan ha vært et eldre maktsenter som muligens mistet makten når Kviteseid vokste fram med brynesteinshandelen. Det ser derimot ut til at de her var mest involvert i jernproduksjon og handelen med jernet, så de kan ha eksistert side om side, hvor Eidstod var involvert med jernhandelen, mens Kviteseid drev brynesteinshandelen.

Nord ved Kviteseid finner vi igjen dynamikken med et klart nøytralt senter ved Tinghaugen, med flere små, men rike samlinger i nærheten som kunne danne et lokalsamfunn av konkurrerende bonde elite slik Skre beskrev regionen.²⁹⁰ Kviteseid gamle kirke i sør av Kviteseid skiller seg dermed ut med den største konsentrasjonen av hauger og funn, og ligger direkte på hovedferdsåren med brynesteinen langs Strauman. Det er dog mulig at dette kan i tidligere tid ha vært et samarbeidsprosjekt, eller om det er snakk om et maktsenter som tok utnytte av økningen av brynsteinshandelen og etter hvert dominerte lokalsamfunnet. Støtte for denne siste teorien kan vi muligens finne med Grotjgard Nikolosson på slutten av 1300-tallet som ser ut til å ha eid et flertall av gårder i området, inkludert ved den gamle kirken.²⁹¹

Nord for Kviteseid finner vi også flere mindre knutepunkt og maktsentre som også kunne tatt del i lokalsamfunnet ved Kviteseid. I Morgedal og Åsgrend, finner man også et lignende mønster som i Kviteseid, men fremfor å være spredt er det isteden en høy konsentrasjon av gravrøyser og rike funn spredt på et lite område.

For hele Telemarkskanalen kommer det fram et ganske tydelig mønster blant funnene: Ofte er det omtrent 4-10 kilometer i luftlinje mellom de større samlingene av funn. Det kunne dermed ha vært mulig å reise mellom disse stedene i løpet av en dag, selv med ulendte terreng og tunge handelsvarer. Makthaverne eller bøndene ved disse stedene kunne dermed tjene penger samt knytte allianser ved å tilby gjestebud for reisende langs handelsruta, i tillegg kunne det også vært mulig å etablere en serie av transportører, hvor man kunne flytte varer ett ledd nedover, og fortsatt komme hjem samme dag.

Avstand mellom funnsamlingene²⁹²

Holla-Øygarden	8 km
Øygarden-Kjeldal	9 km
Kjeldal-Flåbygd	5 km
Flåbygd-Kilen	10 km
Kilen-Fjågesund	7 km
Fjågesund-Eidstod	13 km
Eidstod-Kviteseid gamle kirke	5 km

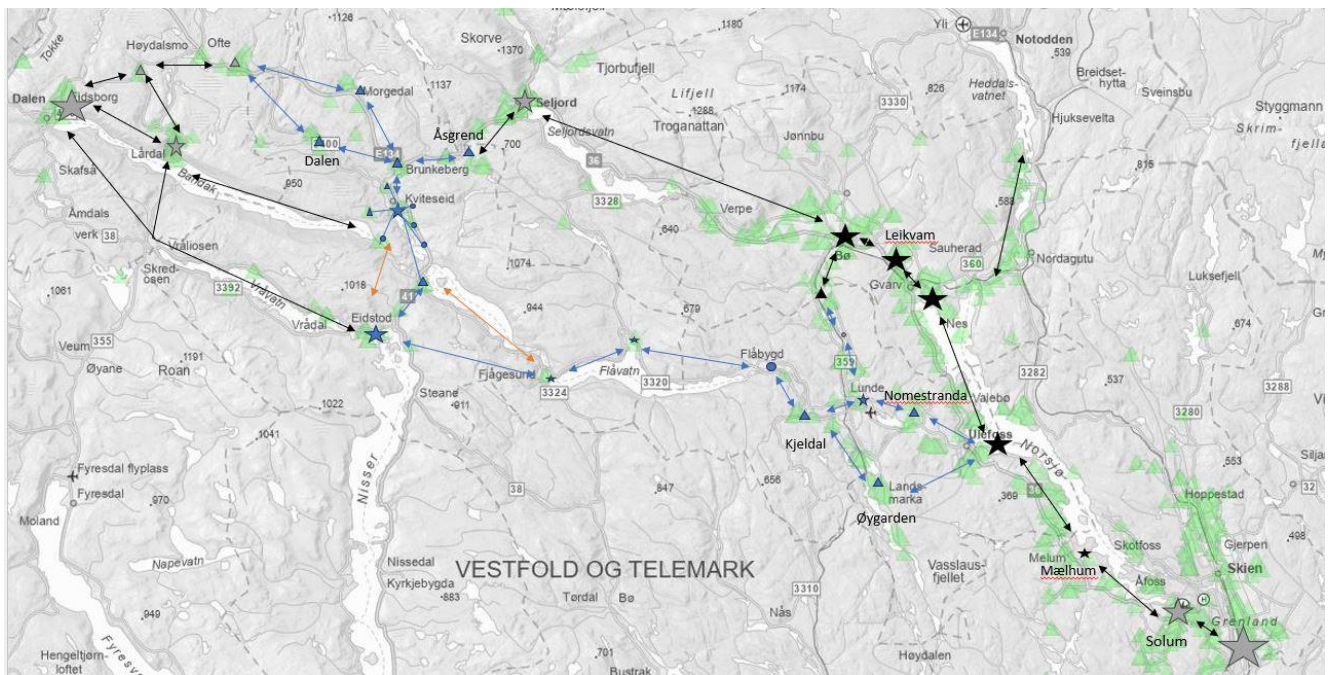
²⁹⁰ Skre, 2022

²⁹¹ Baug, 2022: s. 24

²⁹² Oppmålt i luftlinje i Askeladden.

Kviteseid gamle kirke – Tinghaugen i Kviteseid	6 km
Kviteseid – Dalen	8 km
Kviteseid – Brunkeberg	3 km
Brunkeberg – Åsgrend (Åsgrend - Seljord)	6 km (4,5 km)
Brunkeberg – Morgedal	7,5 km
Morgedal – Kvålegrend ²⁹³	8 km
Dalen – Kvålegrend	7,5 km
Kvålegrend – Lårdal ²⁹⁴	8 km
Lårdal – Eidsborg ²⁹⁵	9 km

Figur 4.xx: Nettverksmodell for Telemarkskanalen²⁹⁶

²⁹³ Klar samling, men ikke undersøkt nærmere i denne oppgaven.

²⁹⁴ Klar samling, men ikke undersøkt nærmere i denne oppgaven.

²⁹⁵ Brynesteinen blir hentet ut fra fjellene rundt Eidsborg og det er en klar samling her, men er ikke undersøkt nærmere i denne oppgaven.

²⁹⁶ En hypotetisk nettverksmodell over Telemarkskanal området. Bakgrunns kartet er hentet fra Askeladden, med alle funn fjernet.

5. Sammendrag og Konklusjon

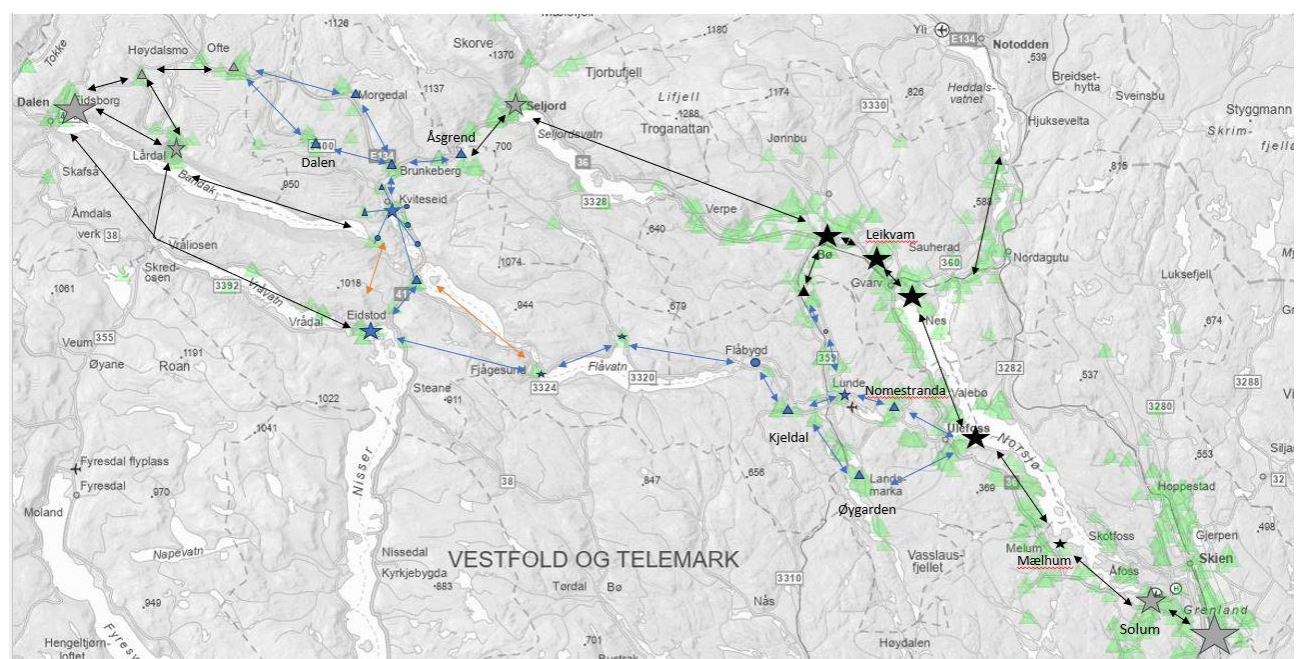
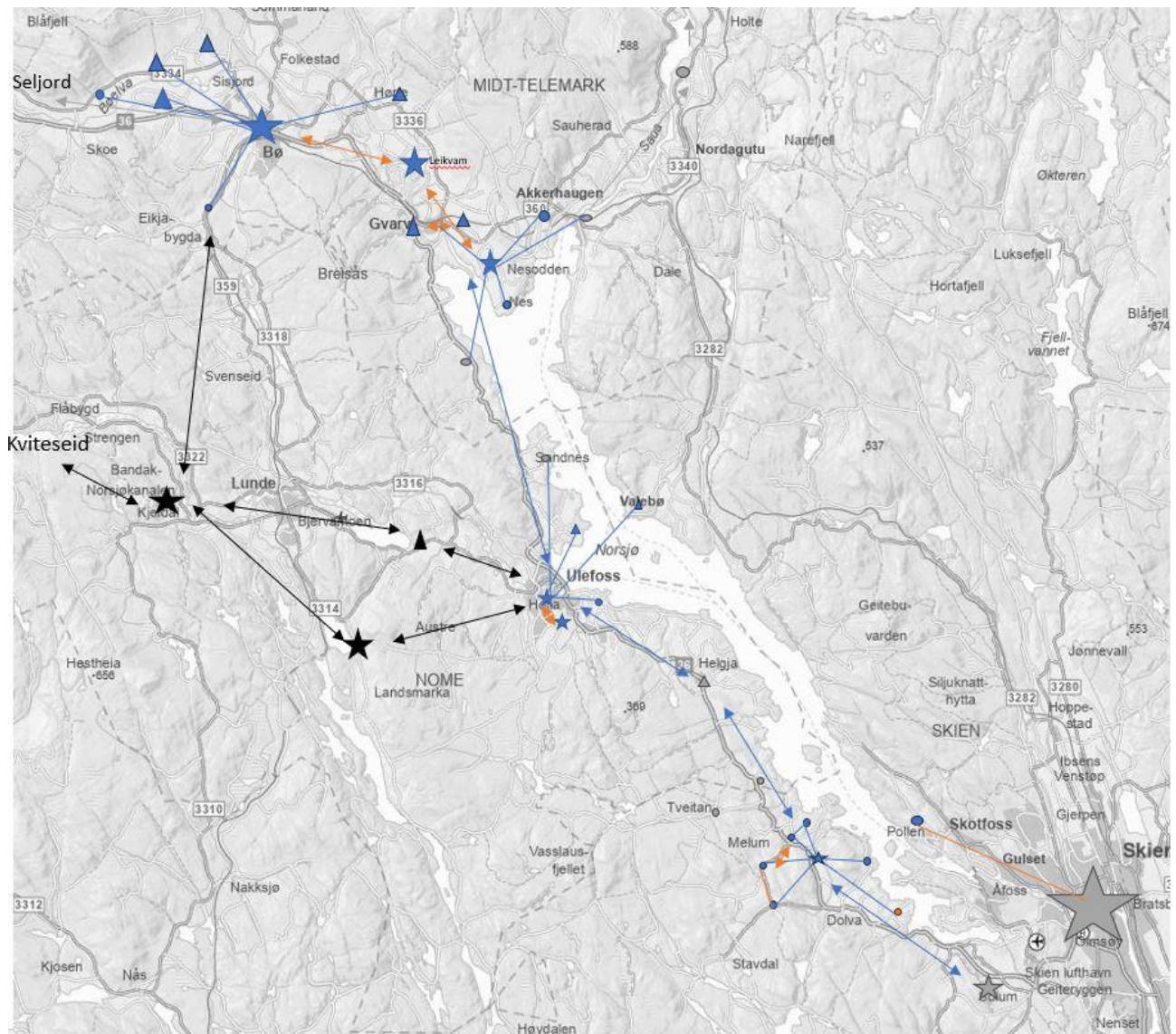
Dette har vært et forsøk på å få et innblikk i de lokale samfunnene i midtre Telemark i jernalderen basert på de funnene vi har. Vi har da sett at Telemark har en rik jernalder historie, med mange haug miljøer og funnsamlinger spredt over hele fylket som kan være svært interessant å undersøke. Noen steder har vi naturligvis mye mer data en andre, særlig er det svært lite funn langs Telemarkskanalen i forhold til ved Norsjø bygdene, som gir et svært skjevt bilde. Mangelen av daterte funn skaper også et hull i kronologien som vil være viktig for å forstå dynamikken i lokalsamfunnene. Med det funnmaterialet vi har kan vi trekke ut noen tendenser:

- Vi ser sporene etter småriket Grenland rundt Norsjø med flere store hauger, rike funn og spor av flere mulige haller. Riktig nok kan flere av dem stamme lengre tilbake, med noen tyngdepunkter i sen romertid og folkevandringstid, men det er også en stor andel av funn fra middelalder, og overlappingen med funn fra jernalder generelt og middelalder er stort.
- Det er spor etter større haller i Ulefoss, Gvarv og Bø.
- Ved større samlinger er det ofte et lokalsamfunn samlet rundt nøytralt samlingspunkt som de overnevnte hallene eller kirkesteder, mens det er flere potensielle maktsentre i områdene rundt som konkurrer om rang og prestisje slik Dagfinn Skre beskriver Telemarkskanalen.
- Denne dynamikken er sannsynligvis også er til stede i Norsjø områdene, dog størrelsen på de konkurrerende maktsentrene skalerer etter samfunnet de er del av, men uten en god kronologi er det vanskelig å bekrefte og forstå denne dynamikken klarere.
- Det er 3 tydelige ruter med funn som kan følges fra Norsjø: man kan enten følge dalene vest fra Ulefoss og innover innsjøene oppover mot Eidsborg, her er funnene mindre og mer spredt. Det er også et noe større antall av røyser langs vannveiene her i forhold til rundt Norsjø, dette kan derimot muligens ha sammenheng med mindre tilgang til plass og jord.
 - Den andre veien tar oss opp mellom Bø og mot Seljord. Ved Bø er det høy konsentrasjon av rike og store funn og var klart et maktsenter. Tilknytting til Grenland riket og Skiensområdet er nok sannsynlig en av årsakene til denne rikdommen og makten, samt Bø områdets geografiske plassering gjør det også til et naturlig knutepunkt i midtre Telemark. Leikvam ser ut til å skille seg ut lokalt her, og har sannsynligvis vært et regionalt høvdingsete.
 - Den tredje ruten går nordøst mot Notodden og er ikke undersøkt som del av denne avhandlingen.

- Fra Bø kan man følge en klar rute vestover mot Seljord, mens det også er en rute som går sørover til Lune som kan knytte sammen rutene som går gjennom dalene og innsjøene mot Kviteseid og Eidsborg.
- Avstanden mellom samlingene er ofte på 4-10km, både ved Norsjø og i Telemarkskanalen.
- Mulige maktsentre er ofte plassert hvor geografien lager en flaskehals, som ved inn/utgangen til daler eller langs elver. Dette inkluderer mindre maktsentre langs ferdselsveiene inn og ut av Bø.

Å tilnærme seg lokalsamfunn for seg selv, for så å sette de i en regional kontekst kan gi oss et innsyn i hvordan dynamikken i samfunnet gjenspeiles både i øvre og lavere sjikt av samfunnet, som videre kan gi oss et utgangspunkt for å forstå dannelsen og utviklingen av lokalsamfunn.

Figur 5.1,2: Nettverksmodellene over Midtre-Telemark

6. Litteratur

1. Baldursdóttir, B. (2022). Kartlegging av brynesteinsproduksjonen i Eidsborg: Registrering 2021. i Loftsgarden, K. & Rorgemoen, D. (red.) *Eidsbrogbryne: utmarksressurs og handelsvare i vikingtid og mellomalder*. (s. 147-156) Trondheim: Museumsforlaget
2. Bandlien, B. (2022). Danske konger og brynesteinshandelen i vikingtiden. i Loftsgarden, K. & Rorgemoen, D. (red.) *Eidsbrogbryne: utmarksressurs og handelsvare i vikingtid og mellomalder*. (s. 115-132) Trondheim: Museumsforlaget
3. Baug, I. (2022). Brynesteinsproduksjon i Eidsborg – frå steinbrot til marknad. i Loftsgarden, K. & Rorgemoen, D. (red.) *Eidsbrogbryne: utmarksressurs og handelsvare i vikingtid og mellomalder*. (s. 11-38) Trondheim: Museumsforlaget
4. Baug, I., Skre, D., Heldal, T., Janssen, Ø.J. (2018). The Beginning of the Viking Age in the West. *Journal of Maritime Archeology*. <http://urn.nb.no/URN:NBN:no-74453>
5. Blindheim, C. (1963). Smedgraven fra Bygeland i Morgedal. *Viking*, 26(1962), 25-80. <http://urn.nb.no/URN:NBN:no-39403>
6. Kaland, S.H.H. (1972). Studier i øvre Telemarks vikingtid. *Årbok Universitets oldsaksamling 1969*, s. 67-215
7. Krag, C. (2009). *Norges historie: fram til 1319*. (2. opplag) Oslo: Universitetsforlaget
8. Leverkus, C. M. I. (2020). *The Social Construction of the Burial Site at Borre: A reexamination of the temporal and social development of the site based on the Bayesian theorem, social solidarity and materiality*. [Master oppgave, Universitetet i Oslo]. <http://urn.nb.no/URN:NBN:no-82575>
9. Livland, H.G. (1992). *Eidsbrogbryner: Eksportvare i Telemark fra vikingtid til våre dager*. Lårdal: Lårdal bygdemuseum
10. Livland, H.G. (2022). Eidsborg-bryner: Innsamlingsarbeidet i 1989-1992/93. i: Loftsgarden, K. & Rorgemoen, D. (red.) *Eidsbrogbryne: utmarksressurs og handelsvare i vikingtid og mellomalder*. (s. 157-169) Trondheim: Museumsforlaget
11. Loftsgarden, K. (2011). *Jernonna i Vest-Telemark: Jern som utmarksressurs og byttemiddel for ein lokal gardsbusetnand i vikingtid og mellomalder*.
12. Loftsgarden, K. (2022). Jernvinnebygdene Rauland og Møsstrand. i Loftsgarden, K. & Rorgemoen, D. (red.) *Eidsbrogbryne: utmarksressurs og handelsvare i vikingtid og mellomalder*. (s. 89-114) Trondheim: Museumsforlaget

13. Loftsgarden, K. & Rorgemoen, D. (red.)(2022) *Eidsbrogbryne: utmarksressurs og handelsvare i vikingtid og mellomalder*. Trondheim: Museumsforlaget
14. Martens, I. (1988). *Jernvinna på Møsstrand i Telemark: en studie i teknikk, bosetning og økonomi*. Oslo: Universitets Oldsaksamling
15. Myhre, B. (2015). *Før Viken ble Norge: Borregravfeltet som religiøs og politisk arena*. Vestfold fylkeskommune.
<https://www.vtfk.no/globalassets/vtfk/dokumenter/kultur-reg.ident-idrett-og-frivillighet/kulturarv/pdf-vedlegg/myhre-bjorn----for-viken-ble-norge.pdf>
16. Myrvoll, S. (1986). Skien og Telemark – Naturressurser, produkter og kontakter i sen vikingtid og tidlig middelalder. *Viking*, 49 (1985-6), 161-180.
<http://urn.nb.no/URN:NBN:no-39450>
17. Dørum, K. (2014). «Fra istid til ca. 1100». I Rian, Ø. (red.). *Telemarks historie: Før 1814*. (s. 21-91) Bergen: Fagbokforlaget
18. Orten Lie, R. (2022). *Rydding av Gåra gravfelt og kirkested – Statusrapport juni 2022*. upublisert arbeidsdokument.
19. Pedersen, U. (2022). Glimt av vikingtidens handelsnettverk i Vestfold og Telemark: små ting i en stor verden. i Loftsgarden, K. & Rorgemoen, D. (red.) *Eidsbrogbryne: utmarksressurs og handelsvare i vikingtid og mellomalder*. (s. 57-88) Trondheim: Museumsforlaget
20. Refsdal, F. (2007). *Vikingenes Grenland: en studie i Grenlands historie i merovingertid og vikingtid*. Porsgrunn: Norgesforlaget
21. Skre, D. (1999). Haug og grav. Hva betyr gravhaugene?. s. 37-52 i: Helle, K. (1999). *Norm og praksis i middelaldersamfunnet*. Bergen: Senter for europeiske kulturstudier
22. Snorre Sturlasson. (1979). *Snorres kongesagaer*. (Oversettelse: A. Holtsmark, & D. A. Seip. Redaktører: F. Hødnebo, H. Magerø) Oslo: Gyldendahl Norsk Forlag
23. *Styelgar, F.-A. H. (2022). Trekk av vikingtidens gravskikk i Telemark*. i: Loftsgarden, K. & Rorgemoen, D. (red.) *Eidsbrogbryne: utmarksressurs og handelsvare i vikingtid og mellomalder*. (s. 39-56) Trondheim: Museumsforlaget
24. Winther, Th. (1881). Arkæologiske Undersøgelser i Bratsberg Amt i 1879 og 1880. *Årsberetning Fortidsminneforeningen 1880*, s. 113-174.
«sentraliseres»